

T. Erdélyi Ilona

Irodalom és közönség a reformkorban

Regélő Pesti Divatlap

TARTALOM

Bevezetés

Regélő-Honművész

Regélő Pesti Divatlap

A szerkesztők és célkitűzéseik

A munkatársak

A szerkesztés és a kiadás

A Regélő

A Tárca

A Regélő Pesti Divatlap az irodalmi életben

Összefoglalás

Bevezetés

Sem a történetírás, sem az irodalomtörténet nem használta ki még azokat a lehetőségeket, amelyeket a folyóiratok, újságok monografikus feldolgozása nyújt. Sainte-Beuve már 1839-ben a *Revue des Deux Mondes* december 15-i számában felhívta kortársai figyelmét a napilapok és a periodikák történeti feldolgozásának szükségességére: „Une histoire des journaux est à faire...” A korabeli lapokban megjelent vezércikkek vagy apróhirdetések, színházi beszámolók vagy politikai levelezések nemcsak sokrétűen, szélesen ábrázolják a kort, hanem minden másnál jobban visszaadják levegőjét: „l'impression que les faits déjà connus laissaient aux contemporains”. Magyarazzák a későbbi eseményeket, és elsőként adnak hírt a készülődő irodalmi és politikai mozgalmakról.

A franciák előbbre vannak e téren. Nálunk történt ugyan egy és más, de a reformkornak, tehát éppen azoknak az éveknek a folyóirataira nem fordítottunk elég figyelmet, amelyekben az újság nálunk is megkezdte hódító útját és a tömegek nevelésének hathatós eszköze lett. A kor legfontosabb sajtóorgánumának, a Pesti Hírlapnak jelentősége közismert, de annál kevésbé annak a folyóiratnak a működése és szerepe, amely a Hírlappal párhuzamosan vette ki részét az új eszmények népszerűsítésében. Ez az orgánus volt a Regélő Pesti Divatlap (a továbbiakban RPDl).

A legutóbbi időben egyre nagyobb érdeklődés nyilvánul meg az irodalom és a közönség kapcsolata, általában az irodalom mint intézmény iránt. Ebbe az író személyén és az írott művön kívül beletartozik az irodalmi háttér, a kor társadalmi és kulturális légköre, vagy is az a közeg, amelyben az író élt és alkotott, amelyben könyve megjelent, de ugyanakkor az irodalmi művet befogadó közönség is, amely a felsoroltakkal kölcsönhatásban formálódott és ugyanakkor formálta is ezt a közeget.

Az érdeklődés indokolt, mert az ilyen irányú vizsgálódások nemcsak az irodalmi művek esztétikai értékelésénél igazítanak el, hanem az eredmények felhasználásával segítenek a kor jobb megértésében, az irodalmi élet körüli tájékozódásban.

A polgárosodás és a nyomában jelentkező zszurnalizmus nálunk is megváltoztatta az író és az olvasó kapcsolatát. A reformkorban az író társadalmi célokat szolgált (és természetesen nemzetieket), ebből következően nagyobb körhöz kívánt szólni, küldetése végrehajtásához meg kellett nyernie eszméi számára olvasóit, ahhoz azonban, hogy megnyerhesse, meg kellett ismertetnie önmagát és megismernie közönségét. Innen az országjárás divata, az író személyének népszerűsítése, a Kisfaludy Társaság nyilvános üléseinek propagálása, a vidéki felolvasókörtak szervezése, a szubjektív hangú irodalmi levelek és az olvasók leveleinek elszaporodása.

Az irodalom és a közönség kapcsolatának, a közízlésnek, a közgondolkodásnak, a művelődési és társadalmi eszményeknek a bemutatására a reformkorban aligha találunk alkalmasabbat a divatlapnál, a kor kedvelt lapfajtajánál, amelyet az átlagközönség és a nők igénye formált, valamint a szerkesztőknek az a szándéka, hogy az olvasást szélesebb körben is megkedveltessék, hogy nagyobb közönséget toborozzanak az irodalomnak.

A divatlap igen nagy gondot fordított a társas életre, a polgárosodó társadalom társas formáinak csiszolására, az új közönség általános tájékoztatására. A szerkesztő városi közönségre tekintett, városban élő emberek szórakoztatták és ezen keresztül nevelték, „polgárosították” városi vagy a városba vágódó olvasóikat. Az effajta lap felelt meg a polgárosodás felé indult magyar közönségnek. Itt a színházról, a hangversenyekről, a divatról; a városi élet velejáróiról

volt szó és nem pedig a mezei gazdálkodásról vagy a vidéki élet egyéb kérdéseiről, mint még a Hasznos Mulatságokban is. A divatlapot támogatták előfizetéseikkel az olvasók, ez maradhatott fenn, míg pl. Orosz József vagy Vajda Péter hiába próbálkozott a Fillértár, ill. a Garasos Tár c. népies füzetek kiadásával, mindkettő rövid idő alatt megszűnt, a műfajt nem igényelte senki.

A divatlap főlapra, amely szépirodalmat közölt és a Tárcára, a „feuilletonra” oszlott, ez utóbbi volt a fontosabb. Jelentősége terjedelmében is kifejeződött, a lap mintegy 65 százalékát foglalta el: A társas élet, az irodalom és a művészvilág mozgalmairól tudósított.

Az első magyar nyelvű divatlap, a Regélő-Honművész 1833-ban indult Mátray Gábor kiadásában és szerkesztésében. 1842. január 1-étől Garay János vette át kiadóként a lapot, 1844 januárjától pedig Erdélyi János. A cím Regélő Pesti Divatlapra változott. 1844 közepén Erdélyi nyugat-európai utazására indulva átadta a lapot sógorának, Vahot Imrének aki Pesti Divatlapként folytatta, majd 1848-ban Divatlap cím alatt jelentette meg. A szerkesztő és a címváltozások a célkitűzésnek, ill. a közönség igényének módosulását tükrözik, egyben annak a másfél évtizednek a fejlődését, amely a magyarországi zsurnalizmus nagyobb ütemű terjedésével kezdődött és a magyar irodalom megújulásával 1848-ba torkollott.

Jelen tanulmány a lapnak 1842. januártól 1844 közepéig terjedő korszakával foglalkozik, azzal, amelyben Garay János volt a kiadó és Erdélyi Jánossal, a szerkesztővel együtt vettek részt a divatlap arculatának kialakításában. A legnagyobb változást ezek az évek mutatják, ekkor korszerűsödött a Regélő, ez időben jelentkezett a kritikai és elméleti cikkekben az új irodalmi, társadalmi eszmény. Ezt az eszményt Vahot Imre is átvette és folytatta, olyan orgánummá alakítva a folyóiratot, amely alkalmas lett arra, hogy az új költészetet és Petőfi Sándort országos hírnévhez segíthesse. A Regélő Pesti Divatlapnak igen nagy volt a szerepe abban hogy a Pesti Hírlap célkitűzéseinek szellemében, azzal párhuzamosan kinevelte az új, a fiatal Petőfire, a népies irodalomra rezonáló közönséget.

*

A XIX. század harmadik évtizede nemcsak az ország, hanem Pest-Buda, a majdani főváros életében is jelentős változásokat hozott. „Alig fejtett ki nagyobb erőt és munkásságot egy-egy időköz, mint az utolsó évtized... haladásunk eszközlésében a magyar akadémia fő-fő szerepet játszott s nagy fontossága volt a sajtó szabad mozgásának...” mint Kossuth Lajos megállapítja. A napóleoni háborúk után megélnéknél nagyobb nemzeti ébredés, a nagyhatalmak különböző nyelvű és nemzetségnépeinek nemzeti öntudatosodása ekkor indult meg erőteljesebben. Az általános európai forradalmi mozgalom nemzeti mozgalmakban fejeződött ki, amelyeknek élén a nemzeti burzsoázia, ill. a burzsoázia feladatát ellátó nemesség állott. Egész Nyugat-Európában - és nemcsak a Lajos Fülöp-i polgárkirályságban - a polgárság került hatalomra; politikai súlya és az iparosodás meggyorsította a városok fejlődését, a városi polgárság számának és tekintélyének növekedését, amely együtt járt a polgári életforma terjedésével.

Ezek változások mutatkoztak meg Pest és Buda felduzzadásában és elmagyarosodásában. Míg azonban a kiegyensúlyozottabb fejlődés eredményeként az európai nagyvárosokban a lakosság száma ezekben az években átlag csak 1%-kal növekedett (Berlin 3%, Bécs 1,25%, Róma 0,7%, Hamburg 1%), addig a magyarosodó és polgárosodó Pesté ugrásszerűen 11%-kal. A zártabb világú, konzervatívabb, a kormányszéki hivatalnokok családjának otthonát adó Buda lemaradt a versenyben. Pest lakossága 1832-ben 63.134, 1839-ben elérte a 85.226-ot és 1847-ben már a százezret is meghaladta. Budáé ezzel szemben az 1835-ös 29.704-es lélekszámot 1844-re csak 1095 fővel növelte. (Kósa János figyelmeztet, hogy ezek az adatok csak a város

állandó lakosságának számát jelölik, a katonák, papok, nemesek és idegenek nem szerepelnek benne.)

A város magyarosodásával és a nagyobb tömegek polgárosodásával együtt növekedett Pest-Buda jelentősége. A város törzslakossága, a német ajkú (kisebb részben rác) polgárság - amely olyan jelentős szerepet játszott a német irodalom (és a szerb népköltészet) közvetítésében - az 1830-as esztendőől kezdve lassan-lassan magyarosodott, előbb érzelmeiben, majd nyelvében. A német ajkú polgárság elmagyarosodásában fontos tényező volt a „korszellem”, a nemzeti nyelvet, tudatot és a külsőségeket is terjesztő politikai divat, vagyis az országot vezető nemes-ség politikai céljainak elfogadása. A gyors magyarosodás a 40-es évek második felére szinte magyar várossá tette az addig háromnyelvű Pest-Budát, legalábbis látszatra, mint arra a RPDl figyelmeztetett. Az első megrázkódtatás után a nyelvi és érzelmi „egység” szétesett és 1850-ben Pest ismét német várossá lett. A világosi tragédia után a fővárosba látogató vagy ott élő írók erről számoltak be. A polgárság mellé sorakozott fel a magyar iparosság tekintélyben és számban is egyre gyarapodó rétege. A francia háborúk gazdasági konjunktúrája sok nincstelent vitt fel a városba, olcsó munkaerőként segítettek a német polgárság munkaerőhiányán. Akik kenyérhez jutottak, Pesten telepedtek meg. A gyári munkások és mesterlegények többsége a 30-as 40-es évekre magyar volt. Az iparosok adták a magyar polgárság jelentős erejét és a főváros magyar elemének egyik legmegbízhatóbb bázisát. A már polgári életformát élő, polgári tudattal és műveltséggel rendelkező német ajkú polgárság és az ahhoz hasonló és azzal keveredő magyar iparosság mellett a vidékről beköltöző nemesség a hivatalnokok egy része, fiatal orvosok, mérnökök, írók és színészek, „a lelkes ifjúság”, valamint az egyetem diákjai színezték és gazdagították a majdani főváros polgárságát. Ez a réteg adta a divatlapok előfizetőinek nagy részét és az irodalom lelkes pártolóit. S ahogy terebélyesedett a magyar elem, úgy emelkedett a divatlapok és előfizetőik száma. Míg 1830-ban csak egy divatlap van, a német nyelvű Spiegel, addig 1843-ban már három magyar nyelvű divatlap és az Athenaeum, német nyelvű pedig nem indult újabb.

A magyarrá váló pesti polgároknak éppúgy, mint a kassaiaknak, pozsonyiaknak vagy soproniaknak, kialakult kulturális életük volt, melynek gyökerei a messzi időkbe nyúltak. Vidéki nemes íróink már a 20-as, 30-as s, majd a negyvenes években az ifjú honoráciorok is a város - elsősorban Pest - vonzásába kerültek. Nagy számban cserélték fel a vidéket a várossal, amelynek legfőbb vonzerejét éppen az élénk kulturális élet adta. A nemesi életformával: „a ló, pipa, puska, kopó”-val jelképezett vidékkel szemben a várost a kávéház, az újságolvasás, a színházi esték, a „soirée”-k, a polgárság kulturális élete jelentették; az unalmas egyhangúsággal szemben az örök változatosság. Ekkor, a polgárosodás első időszakában a város megszüntette a magányosságot, a társtalanságot, az elszigeteltség gyötrő érzését, amely vidéken élő íróinkat sokszor kínozták, s amelyet Kölcsey pesti látogatásaival, Kazinczy kiterjedt levelezésével enyhített. A birtokos-nemes Kazinczy Gábor, a jellegzetesen városi írói mozgalom, az Ifjú Németország egyik írójára, Laube Gusztávra hivatkozva ecseteli a városi életforma előnyeit. És amikor életkörülményei alakulása következtében el kellett hagynia Pestet, a várost, lelke jobbik felét veszítette el.

A polgárosodás terjedésével, a városi lakosság, számának növekedésével a kulturális élet szervezettebbé és szélesebb körűvé vált, a magyarosodással pedig szaporodtak a magyar zsrnások és a magyar könyvek. A Tudós Társaság megalapítása, a könyvkiadók, az újságok számának növekedése mind ezt az igényt tükrözi, egyben a Pesten szervezkedő politikai ellenzékkal együtt a város fontosságát hangsúlyozza, előkészítve majdani politikai és kulturális szerepét. Ezekben az években lett Pest a könyvkiadás központja. A 20-as években, az Auróra idején csak az irodalom barátai foglalkoztak lapkiadással, a példányszám (Tudományos Gyűjtemény 800, Hazai és külföldi Tudósítások 850) még nem biztosította a kiadók és szerkesztők

megélhetését. A 40-es években egy-egy lap kiadása már üzletté vált, olyannyira, hogy a magyar irodalom pártolásával éppen nem gyanúsítható könyvkiadó, mint pl. Heckenast Gusztáv érdeklődését is felkeltette.

Az 1830-as évek első felében a „journalismus” első jelentkezése idején ébredt fel a nagyobb érdeklődés az irodalmi újságok iránt, ami lehetővé tette több lap párhuzamos indítását. Ez időben jöttek létre a Kritikai Lapok, 1833-ban a kassai Szemlélő és a Regélő-Honművész, majd egy évvel később a Rajzolatok. A két utóbbi divatlap volt. Az első hazai német nyelvű divatlap, a Spiegel ekkorra már szép múltra tekinthetett vissza és 1842-ben, a Regélő Pesti Divatlap megindulása idején fennállásának 15. évfordulóját ünnepelhette. A divatlap az irodalmi rovatok mellett nagy gondot fordított a társas élet csiszolására, az olvasók általános tájékoztatására társalgás élénkítésére közölt bon-mot-kat, jeles mondásokat, szórakoztató történeteket, az olvasók látókörének szélesítését célzó útleírásokat, híres emberek - és mert a közönség jó részét nők alkották - híres asszonyok kalandos vagy tanulságos életrajzát. A városi élet velejárójáról, a színházról, hangversenyekről bírálatokat, beszámolókat, tudósításokat közölt. A városi élethez hozzátartozott a divat, tehát minden számban ismertette a mindenkori bécsi, párizsi, később a pesti divatot, sőt színes divatrajzokat is adott.

Az induló lapok körül írói „cotteriák” alakultak. Ezek a csoportosulások ekkor még nem alkottak zárt köröket. A frontok nem különültek el élesen, a versengés szelleme nem volt olyan erős, hogy tartósan szembeállíthatta volna az írókat s megzavarhatta volna az irodalom állóvizét. Az irodalom differenciálódása a harmincas évek második felében következett be. Az egyes csoportok kialakulása ekkortájt indult meg, és a folytonosság - ha nem is volt mindig szoros közöttük - megmaradt. Például az irodalmi tekintélyt képviselő triász és lapjaik törzsgárdája Kisfaludy Károly életében kovácsolódott egybe, és valójában az Auróra, a Kritikai Lapok, az Athenaeum szellemi irányítói a lapok különböző címei idején is ugyanazok maradtak. A kör zártsága még akkor sem szűnt meg teljesen, amikor a triumvirek korábbi ellenfelei csatlakoztak az Athenaeumhoz és letompult az „első” és „második” nemzedék közötti ellentét.

Az 1834-ben indult Rajzolatok a hangoskodó, „zajgó” fiatalok orgánuma volt, ahol a triász ellenségei gyülekeztek. A Rajzolatok szerkesztője elsősorban a városi, polgárosodó közönségre - mégpedig a fiatalokra - tekintett. Hasonlóképpen a polgárosuló Pest közönségének igényeit tartotta szem előtt az 1844-ben meginduló Életképek szerkesztője. A cégér is alig változott, hisz „Rajzolatok”, azaz „karcolatok” (Skizzen) helyett a divatosabb, de hasonló jelentésű „életképeket” választották lobogóul. Hisz „A név zászló! mond Mme de Staël” - hogy a fiatal Kazinczy Gábort idézzük. Az 1833-ban alakult Regélő hagyományait folytatta - mutatis mutandis - 1842-ben a RPDl, majd a PDI is. S ami a legfontosabb, a címeken és munkatársakon túl azonos maradt a lapok társadalmi bázisa és az előfizetők köre. A Rajzolatok-Életképek inkább a német ajkú városi lakosság elmagyarosodott részére támaszkodott, szerkesztőik: Munkácsy, ill. Frankenburg is ebből a rétegből jöttek, míg a Regélő-RPDI-PDI előfizetői a városba került vagy a vidéken élő középrétegekből verbuválódtak, mint ahogy az Aurorát, ill. a triumvirek lapjait tekintet nélkül városra vagy vidékre a magasabb képzettségű és rangú rétegek járatták. Mátray, Garay, Erdélyi, ill. Vahot divatlapja „a művelt nemesi rend” mellett plebejusabb rétegre is támaszkodott, pl. az iparosságra. Nem véletlenül volt állandó rovata a Regélő-Honművésznak a Szorgalom-Ipar, amely áttekinti a magyar ipar minden ágát, összefoglalva a történetüket Szent Istvántól a lap megjelenéséig. A szerkesztő a nagy fejlődésnek indult „kézműves osztály” körében kívánta népszerűsíteni lapját, és egyúttal sok, az országban elhanyagolt szakmához akart kedvet csinálni, biztatva és képezve olvasóit. A jó hagyományt folytatta a RPDl, több ízben foglalkozva az iparosokkal, beszámolva a polgárosodás legújabb eredményeiről.

Nagy különbség jelentkezett az előfizetők, ill. olvasók életkorában. A Rajzolatok-Életképek a mindenkori legfiatalabbak lapja volt, míg az „allonge-parókás” Athenaeumot általában az érettebb korosztályok járaták. Egy-egy saját erőire támaszkodó, tehát államilag vagy érdekvéviszeletileg nem támogatott lap anyagi bázisát előfizetői biztosították. Társadalmi hovatartozásukat éppúgy nem szabad lebecsülnünk, mint hagyománytisztelőt és folytonosságigényüket, ahogy a feljebb említett lapok mutatják. Közülük egyesek fennmaradtak, míg a többiek, még ha jobbak voltak is, nem támogatta a közönség. Az olvasók féltek az új cégértől, az új szellemtől. Valószínű, hogy Kazinczy Gábornak és ifjú társainak az akkori Magyarországon szokatlan című, idegen szellemet hozó lapjaira: a „Táborozások”-ra (Feldzüge!) és a „Népbarát”-ra (L’ami du peuple!) ugyanaz a sors várt volna, mint a magyar irodalom számos tiszavirág életű folyóiratára. Egy-egy lap fennmaradásának alapja ugyanis az előfizetők táborának állandósulása volt. Ezt bizonyítja a magyarországi német nyelvű (elsősorban pesti) polgárság divatlapjának, a Spiegelnek több évtizedes (1828-1848) fennállása. Előfizetőinek társadalmi helyzete azonos maradt, kultúrája egy szinten mozgott, világnézete nem sokat változott. A szerkesztő csak a lap 16. évében, 1843-ban kényszerült gyökeresebb módosításokra, amikor a német ajkú polgárság egyre jobban érdeklődött a magyar problémák iránt, és a magyarosodás, ill. a hazai liberális eszmék a német nyelvű lakosság körében is tért hódítottak. Ez időtől kapott nagyobb teret a német nyelvű divatlapban a magyar irodalom, művészet, elsősorban pedig a színház.

A reformkori lapok sorsa, túl azon, hogy illusztrálja a társadalom alakulását, arra is figyelmeztet: milyen nagy volt a szakadék - még a negyvenes évek elején is - az ötmillió német számarányban amúgy is elenyészően kicsi olvasóközönsége és a leghaladóbb, az ország gondjait és jövőjét szívén viselő legjobbak között. A hagyományos műveltségű, saját körükbe (lett légyen az birtokosi kúria vagy városi ház) mint csigaházba behúzódnak, életformájukkal elégedett, sztoikus nyugalomban élő parlagi nemesek vagy a szemléletükhöz igazodó vidéki értelmiség súlyos tehertétel volt a szerkesztők részére. Mert ez a „massainers” csak azt volt hajlandó támogatni, és már ez is haladást jelentett, ami az ő életérzését fejezte ki s amely szomorú szellemi szintjének megfelelt. A Regélő, majd a RPDl egyes közleményei azt tanúsítják, hogy ez a műveltségi állapot nemcsak a századforduló sajátja volt, mint ahogy azt Kulcsár Adorján meggyőzően kimutatja *Olvasóközönségünk 1800 táján* c. művében, hanem továbbélt még a negyvenes években is. Erre a lehetőségre utal Kulcsár egy példával, de a bizonyosságot a lap vidéki levelezőgárdájának, Erdélyi debreceni úti képeinek vagy Szakáll Lajos beszámolójának helyzetjelentése adja. Kulcsár Kecskemétnek, Katona szülővárosának generosus tetteire utal, amellyel a városi tanács elengedte Mátyási Józsefnek, a parlagiasság, konzervativizmus és az „Extra Hungariam” szemlélet jellegzetes képviselőjének házadóját, azzal az indokolással, hogy „ő egyike azon jeles honfiaknak, kik a még hajdan nagyon parlag irodalom mezejét előbb művelni kezdték s a magyar nemzetiségre közvetlenül hatottak.” A kor átlagértelmiségének, a kollégiumokat kijárt papoknak, tanítóknak, megyei tisztségviselőknek vagy földjükön gazdálkodó nemeseknek az ízlése általában közelebb állt Kecskemét városának tanácsnokaiéhoz mint pl. az Athenaeum olvasóihoz, hogy szerkesztőiről ne is beszéljünk.

Az olvasók ízléséhez, a lap bázisát biztosító előfizetők igényéhez való szükségszerű alkalmazkodás jó példája a német nyelvű pesti polgárság divatlapjának, a Spiegelnek és a magyarosodást, polgárosodást hirdető, a vidéki értelmiséget megnyerni akaró Regélőnek, ill. RPDl-nak a különbsége. Ez a különbség a RPDl megindulásával bizonyos fokig eltűnt, de épp az előfizetők körének tekintetbevétele miatt sohasem teljesen. A Spiegel szerkesztője egy polgáriusult, az európai kultúra felé orientálódó közönséggel számolhatott, míg a Regélőé egy fejlődésben megrekedt, az irodalomhoz éppen csak elérkező réteggel. Például: Mátray lapjában még

továbbélt a XIX. sz. közepén már teljesen korszerűtlen népkönyvek, ill. kalendáriumok hagyománya.

Az olvasók körének kiszélesítése, az álmos alföldi városok vagy gazdag nagyközségek értelmiségének, iparosainak és ifjúságának megmozgatása, az átlag olvasónak és a legjobb értelmiségnek a közelítése volt minden reform és a sajtó legfontosabb feladata. Ezt a munkát pedig jobban segíthette olyan orgánus, amely nem távolodott el a közgondolkodástól, a közízléstől: a kevésbé forradalmi eszmék jobban segítették a haladást egy forradalomra még nem érett időszakban, mert észrevétlenül, a hagyományok megsértése nélkül népszerűsítették az újat, míg a forradalmi gondolatok ugyanolyan körülmények között nem találtak visszhangra. Azért volt nagy jelentőségű a harmincas évek elején a Regélő-Honművész megindulása, mert az a maga hagyományosabb módján szélesebb körben segített alakítani - még pedig nagyobb eredménnyel - a közízlést, mint azt az Athenaeum tette, vagy a Népbarát tehette volna.

A közgondolkodás módosulásában az első jelentősebb változás a negyvenes évekre következett be ami a divatlapok differenciálásában jelentkezett. A 30/40-es évek fordulóján - a tanulók 2/3-a ekkora már polgár és paraszt - felnőtt az a „korszellem”-re jobban figyelő, politikailag tudatosodó, zömmel plebejus ifjúság, amelynek politikai érdeklődése az iskolai önképzőkörökben formálódott és elfoglalja helyét a rendi társadalomban.

Ez a korosztály Petőfi nemzedéke, rájuk a RPDl még alig támaszkodhatott, annál inkább az Életképek és a Pesti Divatlap.

Regélő-Honművész

A Pesti Hírlap indította el a szélesebb körű politikai nevelést, a haladó közvélemény kialakítását, de a szépirodalom megkedveltetésére, a városi életforma népszerűsítése a divatlapok szoktatták a közönséget. Ilyesmire vállalkozott Mátray-Rothkrepf Gábor, a szerveződő irodalmi élet érdekes alakja, amikor 1833 áprilisában megindította a Regélő-Honművészt, a kor első szépirodalmi lapját. Mátray származásánál és körülményeinél fogva nemcsak a városi közönség, hanem a néphez közelebb álló és a polgárosodás iránt érdeklődő vidéki értelmiség ízlését és igényeit is ismerte.

Mátray-Rothkrepf Gábor annak a német származású, hirtelen elmagyarosodó nemzedéknek volt tagja, amelynek klasszikus alakja a magyar irodalom nagy tekintélyt kivívott szervezője, Toldy-Schedel Ferenc.

Mátray Gábor, a Regélő szerkesztője „derék és szorgalmas munkása volt a magyar nemzeti-ségnek”, mondta Bartalus István 1877. március 27-én, az akkor egy éve elhunyt Mátray érdemeit méltatva az Akadémia emlékülésén.

1797-ben született a Pest megyei Nagykátán. Atyja Rothkrepf József 1804-től a pesti magyar iskola tanítója és a belvárosi templom *regens chori*-ja. Az ifjú Mátray már 16 éves korában nevelő, előbb egy pesti polgárcsaládnál, majd a Prónayaknál, 1817-től 1830-ig pedig Széchenyi Lajos pesti, sopronhorpácsi, ill. bécsi házában.

Az ifjú nevelő a kisvárosi német polgárság kultúrájában és miliójében nőtt fel, élettormáját és gondolkodásmódját pesti színészekkel, majd pedig a Széchenyi-házzal való kapcsolata módosította. Mátray a biedermeier kor ízlését képviselte, amely kedvelte az irodalmat és a zenét. Pályájának alakulásában a Széchenyieknél eltöltött évek játszották a legnagyobb szerepet. Principálisát a zene és az irodalom egyaránt érdekelte, maga is komponálgatott és írt költeményeket.

A Széchenyi-család élénk és színvonalas zene-, ill. irodalom-kultusza együtt járt a magyar irodalom és zene iránti érdeklődéssel, amelyből nem hiányzott a hazai irodalom és muzsika támogatása iránti készség sem. Mátray tizenhárom évig volt Széchenyi Lajos szolgálatában, 1830 nyarán már elérkezettnek látta az időt, hogy 35 éves korára végre a saját ura legyen. A gróf nehezen vált meg Mátraytól, szeretne volna szolgálatában megtartani, de mert birtokain nem tudott megfelelő állást találni számára, kénytelen volt elbocsátani. Kapcsolatukat Széchenyi Lajos 1830. október 26-án Horpácson kiállított bizonyítványa mutatja, jellemezve egyben Mátrayt is: „...nemcsak hivatalbeli kötelességeiben szorgalmasan; híven és teljes megelégedésre járt el, hanem szoros erkölcsi viselete által is magát, további és különös ajánlásomra érdemessé tette, úgyhogy ezen becses urat igazi fájdalommal bocsátottam el, vállalom és bánom, hogy oly helyet kedve szerint nem találhattam, mely által őtet továbbra is hozzáam köthettem volna.”

Mátraynak állás után kellett néznie. Kísérlete, hogy a Széchenyi Könyvtárban megüresedő állást elnyerhesse, nem sikerült. 1832. ápr. 2-án megszerezte ügyvédi oklevelét és elhatározta, hogy megpróbálkozik a lapszerkesztéssel, amely ebben az időben szerencsés esetben arra is lehetőséget nyújtott, hogy a szerkesztő, ill. kiadó megélhetését biztosítsa.

Mátray 1832 elején nyújtotta be a Helytartó Tanácshoz egy kizárólag szépirodalmi tartalmú lap megindítása iránti folyamodást. Az engedély megszerzésének útja bürokratikus volt, aki azonban mégis alávetette magát a hosszadalmas tortúrának és volt kellő kitartása, az többé-

kevésbé bízható a sikerben - mint a 40-es évek elejének számos lapkísérlete mutatja. A Hivatal sok-sok igazolást és bizonyítványt követelt meg a szerkesztőtől. Végül soron a megye feladata volt, hogy „... az Esedező erkölcséről és tudományairól, nem különben az eránta való közvéleményről és végtére az előfizetőknek az általa leendő bátorságba helyzetetéséről bizonyos esméreket szerezzen.”

A kérelmező erkölcsi feddhetetlenségét, megbízhatóságát háziúr és a volt munkaadó (Széchenyi Lajos) igazolta, amelyet a főszolgabíró, a Rendek, ill. a megyei kisgyűlés hitelesített és továbbított, míg a szerkesztésben való jártasságáról Vörösmarty Mihály, a Tudományos Gyűjtemény „redactora” tanúskodott.

Mátray volt gazdája, Széchenyi Lajos vállalta a lapengedély elnyeréséhez szükséges kaució, 8.000 Ft (ezüst) letételét. A Helytartó Tanács mindezek birtokában megadta az engedélyt 1832. november 3-án, egyetlen feltétellel, ha a szerkesztő a politikát teljesen kizárja a lapból.

Az engedély megszerzésének hosszadalmassága miatt a Regélő csak 1833. április 1-én indulhatott meg. Mátray 1833. január 1-én bocsátott ki Előfizetési Felhívást „Magyar Szépművészeti folyóírára”. „Sajnosan érzette eddig a mulattató tárgyakban gyönyörködő magyar ajkú szépnem, a minden rendű *Olvasó* olyan szépművész (belletristicai) magyar folyóírási hiányát, mely kirekesztvén békés kebeléből a komolyabb, tudományos értekezést, és politikai forgások nyugtalan habozásait, csupán csak hasznos időtöltést szerző, s könnyű olvasásra szolgáló munkákkal kedveskednek. Ez volt oka, hogy olvasni szerető magyar Szépeink, s Hazánkfiak kénytelenítettek mindeddig külföldi s már honunkban is elágozni kezdő idegen nyelven írt szépművészeti hírlapokat nagy költséggel tartani. - Ezen hiány némi pótlását eszközölni kíváná az Alólírt, bátorodik tisztelt Honosinak tudokra adni, hogy Felsőbb engedelem mellett ezen folyó 1833 esztendő 2dik fertálya elején egy magyar mulattató folyóírást kíván közrebocsátani, melynek egyik része Regélő, a másik, vagy is annak toldalékja Honművész nevet fog viselni.” A lap hetenként kétszeri, összesen két ívnyi terjedelemben való kibocsátását ígéri. „Arra átaljában fogok ügyelni, hogy nem csak válogatott, hanem kedves hazánkat közelebbről érdeklő darabokat is közölhessek...” - folytatja az Előfizetési Felhívás. A szerkesztő ígéretekkal nem kecselteti olvasóit, annyit mégis kijelent, hogy „... erősen feltett szándéka, hogy ezen *első szépművészeti magyar folyóírást* oly érdekessé tegye, s idővel oly tökéletességre hozza fel, hogy azt a legkésebb külföldi hírlapokkal egy irányba helyeztethesse.”

Az első felszólítást még néhány követte, ismételten hangsúlyozva, hogy a szerkesztőnek nincs szándékában sem tudományos értekezést, sem politikai jellegű cikkeket közölni. „Vegyék kérem fontolóra - írja Mátray -, hogy nemcsak a külföldön, hanem hazánkban is kijött ilyes német folyóírási előfizetőinek száma ezrekre, holott a Regélő olvasóji mégcsak néhány százra terjednek, pedig *milly csinos s milly olcsó a Regélő!*” Olvasóit ismét biztosítja, hogy célja a mulattatás, közleményei tehát sokfélék és érdekesek lesznek. Ennek megfelelően több rovatra fog oszlan a lap. „A Regélőnek tartalmi lesznek: novellák, legendák, hosszabb történelmi elbeszélések, - életírások, nevezetes emberek és nemzetségek vonásai s ismertetései, - híres várak, szép tájakok, mulató helyek, különös tulajdonságú vidékek leírása, - rövid utazási előadások, nép és országismertetések, - rövid elmés versek s balladák, - kellemes érdekű apróságok, anekdoták, jeles mondások, rejtett szavak. A *Honművészen* megjelennek: érdekes tárgyak és ritkaságok a természet tudománya- s történetéből, - felfedezett újabb földrészek és régiségek, - mesterségek, művészetek előmeneteli rövid története, - mesterségi, művészeti rövid találmányok, újabb könyvek ismertetése, - tudósítások a játékszínéről, s azokban előadott darabokról, - koncertekről, - új képek, kőfaragások, muzsikai új munkák s más szép művek ismertetése, - jelesebb épületek, s topographiai nevezetességek, - új szokások, öltözetbeli újabb viseletek, táncok, inneplések, nyilvános táncmultságok leírása.”

1833. április 1-én megindult a Regélő-Honművész. Az Előszó a kor szentimentális ízlését tükrözi. „Mosolygó kisdcedként repked a REGÉLŐ, szeretett honunkban feltűnt legellőbb szépművészeti magyar folyóírásnak első szülöttje, becses nemzójének, a *magyar nagylelkűségnek* (mellynek egyedül köszönheti létét) ápoló kegyes karjai felé; mosolyogva örvend születésén, nem sejdítve a talán reá várakozó zivatart, mely békés pályája felé tornyosodni készül, s mellyel még vívnia kelletik mi előtt gondtalan csendes létében megerősülhetne. Csak Te, Kedves Haza, bátorságosíthatod őtet e veszély ellen, csak Te nyújthatsz neki erőt, mellynek hathatós segedelme mellett a netaláni fergeteggel mérközhessék. Nyájasan köszönt meg tehát minden Hazafit a csinos pólyában udvarló Regélő, s midőn kebléből a kellemes tavasz nyíltával tisztelt Olvasójinak kedveskedve illatos ibolyabokrétát nyújtana, egyszersmind szerény hangon esdeklik nagylelkű jótevőji előtt, hogy őtet a mostohaság vesszeje alá jutni ne engedjék!”

Az Előszó végén türelmet kér előfizetőitől: „...tartsák szemeik előtt lelkes hazánkfiának, Széchenyi István grófnak ama szép jelszavát, hogy idővel a kisdced makkból is termő tölgyfa lesz.”

A Borítón ez áll: *Regélő (első magyar szépművészeti)* folyóírás, 1833 / Alapítá és szerkeszté / Rothkrepf Gábor / *Pesten* / Trattner-Károlyi nyomtatása / Urak utcája 612.

Az első szám, majd folyamatosan a többi, közli az előfizetők névsorát. A szerkesztő háláját akarja leróni a gesztussal, de azt reméli, hogy a versengés szelleme, amit ezzel elindított, még több előfizetőt szerez számára. A nemek szerint felosztott névsor a férfiakkal kezdődik. A nevek alapján látszik, hogy - az akkori viszonyokat tekintve - Mátray vállalkozása meglehetősen széles körben váltott ki érdeklődést. Ebben szerepet játszott a kordivat, az első magyar nyelvű szépirodalmi folyóirat támogatásának szándéka. Elég szép számmal képviseltette magát az arisztokrácia (három Széchenyi, három Festetich, Dessewffyék, Batthyányak, Telekiek, Beleznayak, Wenckheimék stb.), éppúgy mint a vidéki birtokos nemesség. De már jelentkezett az a réteg, amelyből a magyar polgárság részben verbuválódott, a vidéki közvetítő réteg, az irodalom igazi pártfogói és művelői. Ők lesznek a mintegy tíz év múlva meginduló népdalgyűjtés legszorgalmasabb munkásai: kasznárok és ispánok, jegyzők és plébánosok, sóakna-prefektusok és ügyvédek, tanítók, írnokok, nevelők és iparosok. Így szerepel az előfizetők névsorában a később magyar ruhákat propagáló Kostyál Ádám, Vörösmarty barátjának, Tóth Gáspárnak méltó társa. Mellettük ott látjuk a már ismertebb írók: Helmezy Mihály, Horvát István, Munkácsy János, Nagy Ignác, nem utolsósorban „Vörösmarty Mihál ügyvéd” nevét. De képviselteti magát az új nemzedék, a jövő írói és politikusai: „Madarász József hites jegyző”, „Kászonyi Dániel írnok” vagy a legifjabbak, akik még csak a pápai és a gyönki ref. gimnázium diákjai és a szép számmal feltűnő vidéki olvasó egyletek tagjai. A férfi előfizetők között német nevűekkel is találkozunk, a nők között csak az arisztokrácia vagy a nemesség asszonyai szerepelnek. A lap munkatársai a hivatásos újságírókon kívül, mint amilyen Mátray vagy a fiatal segédszerkesztő, Garay János, a vidéki „Schöngestek” és a legfiatalabbak közül kerültek ki. Az 1830-as évek közepétől tűnnek fel a negyvenes évek divatos írói, mint Kuthy Lajos, Frankenburg Adolf, Beöthy Zsigmond vagy Matics Imre, az erdélyi Krizbay Dezső Miklós. Híres emberek mondásainak összeszedetéseivel vagy egy-egy költeménnyel jelentkeztek. 1839-1840-ben lép fel a legújabb nemzedék, mint pl. L. Damó Kálmán (Lisznai), Szelestey stb.

A Regélő-Honművész kilenc évfolyama inkább a kor és az olvasók ízlését tükrözi, mintsem Mátrayét, aki az átlagosnál műveltebb, szélesebb látókörű volt. De mert legfontosabb célja a lap előfizetőinek megtartása volt, alkalmazkodnia kellett a kor ízléséhez. Az Előfizetési Felhívásból és az Előszóból is a kor igénytelensége árad, félelem a tudományosságnak még a

látszatától is. A cél a közönség mulattatása volt s ez kizárta az igényesebb közleményeket. A szomorú tanulság: milyen vértelen, elmaradott volt a 30-as évek átlagos magyar kultúrája és irodalma.

A Regélő-Honművész fennállásának első éveiben, mint egyetlen, rendszeresen megjelenő magyar nyelvű szépirodalmi orgánum, jelentős szerepet töltött be. Színvonalát csak a korhoz, ill. egy másik periodikához mérhetnénk. Nem volnánk igazságosak Mátrayhoz, ha pl. egy évenként egyszer megjelenő zsebkönyvvel hasonlítanánk össze a hetenként kétszer jelentkező Regélőt. A lapot el kellett látni anyaggal, Mátray pedig onnan vette cikkeit, ahol találta. A kor igazi írói nem támogatták, nem tekintették céhbelinek. Ő tehát a szorgalmas, ha nem is mindig igényes fiatalokhoz volt kénytelen fordulni, akik megtiszteltetésnek vették, hogy lapjában fórumot biztosított nekik.

A Regélő-Honművész prózája szürke volt és jellegtelen, éppúgy, mint a lap versei. Legfontosabb rovata a Színészet volt, amellyel megindult a rendszeres, hazai magyar nyelvű színházi kritika, értékes adatokat szolgáltatva a magyar színjátszás történetének fontos korszakához. Ugyancsak jelentős szolgálatot tett a Szorgalom rovat; az iparossághoz szólt, amely éppen ebben az időben indult meg a polgárosodás felé.

A magyarrá váló német polgárság és a pesti újságírás másik, Mátraynál nem is műveltebb, nem is szélesebb látókörű, de fiatalabb, korszerűbben gondolkodó alakja, Frankenburg Adolf hívja fel a figyelmet a Regélő erényeire, utilitarisztikus szempontjait emelve ki: „... a külföldiek hasonmés s idegennyelvű folyóiratait, melyek, bár csekélyebb becsűek voltak, kétszer annyiba kerültek, szerencsésen pótolta s a magyar nyelv terjesztésének egyik nem éppen jelentéktelen tényezője volt.”

A folyóirat szerepét jól ítélte meg Frankenburg, egyben azonban tévedett: hogy a Regélőnek akkora szerepe lehetett volna a városi lakosság elmagyarosodásában, ill. nemzeti öntudatának kialakításában. Hogy érhetne volna el azt egymaga egy 600-800 előfizetővel rendelkező folyóirat. Az előfizetők névsora inkább azt bizonyítja, hogy - néhány kivétellel - a magyar származású, a magyar nyelv fejlesztését szíven viselő polgári, ill. polgárosodó rétegnek adott olvasnivalót. Mindenesetre nagy érdeme volt, hogy magyar nyelvű lapjával biztosította közönsége olvasási igényét és hozzászoktatta a polgárosodó életforma egyik sajátosságához, a hetenként kétszer megjelenő zsrnálhoz.

Az 1830-as évek fejletlen irodalmi élete lehetetlenné tette egy színvonalasabb s ugyanakkor nagyobb közönségre tekintő orgánum indítását. Mátraynak sok nehézséggel kellett megküzdenie, különösen az első években. A műfajnak nem volt magyar előzménye és e hagyomány hiánya mutatkozott meg a Regélőben. Mátray két mintára tekinthetett, de egyik sem volt megfelelő. Az első a magyar irodalmi tradíció: a népkönyv, ill. kalendárium, a másik a német szórakoztató irodalmi lapok. Az utóbbiak sokkal kulturáltabb olvasókkal, fejlettebb ízlésű, tájékozottabb közönséggel számolhattak. Mátray a német lapokból csak a legigénytelenebb cikkeket vehette át, amivel importálta a másodlagosságánál fogva amúgy is provinciális ízlést. A kalendáriumi hagyománnyal sem volt több szerencséje. Ezek az akkori viszonylatban óriási példányszámban megjelenő könyvek nem kívántak az olvasótól sem figyelmet, sem szellemi erőfeszítést. A Regélő beosztása, számos apró rovata, az anekdoták, „mulattató apróságok” eredete ide nyúlik vissza, mint az írók névtelensége is. A közönség pedig ezt igényelte. A magyar vidéki életforma, a társas érintkezés megkövetelte a különböző szórakoztató históriák, adomák, jeles mondások ismeretét.

Mátray jól tudta, hogy ha eredményt akar elérni, nem szabad szakítania a hagyományokkal, mert ezeknek a továbbélésével tudja közönségét a lap egyéb közleményeinek az olvasására is rákapatni.

Ez a praktikista szerkesztői elv azonban megbosszulta magát. A lap megrekedt a kor eklektikus ízlésében és igénytelenségében. Az írók nem szerették és az első adandó alkalommal még az ő munkatársai közül is a jobbak Munkácsyhoz álltak, mert a Rajzolatok harcos, előremutató programmal jelentkezett.

Mátrayt a lap megindulásakor és fennállásának első éveiben végzett szerkesztői munkájáért csak részben marasztalhatjuk el - mert hibái a kor hibái, de annál inkább későbbi, az évtized vége felé jelentkező mulasztásaiért. Pályája elején utat tört, de később neki is emelnie kellett volna lapja színvonalát, alkalmazkodnia kellett volna a megváltozott körülményekhez. 1837-től, a sokkal szélesebb horizontú Athenaeum megjelenésétől kezdve, amely egyszerre töltötte be egy politikai és részben egy divatlap funkcióját, a Regélő egyre korszerűtlenebbé vált (mint ahogy évek múltán ez a sors várt a Rajzolatokra!). A rendszeresen működő iskolai önképzőkörök, a vidéki olvasóegyletek, a Törvényhatósági Tudósítások igényesebb olvasóközönséget neveltek. A Regélő nem állta a versenyt, előfizetői fogytak, munkatársai elhagyták. Mátray látta, hogy vállalkozása felett eljárt az idő. Mielőtt végleg csődbe került, 1841-ben levonta a következtetéseket és június 17-én bejelentette, hogy visszalép a szerkesztéstől. Olvasói figyelmét felhívta, hogy „felsőbb helyen már tétettek lépések” a lap folytatása érdekében. Kéri közönségét, hogy továbbra is pártfogolja a megújuló Regélőt, „honunkban e nemű legelső vállalatot.”

Regélő Pesti Divatlap

Az 1837-es év terrorja, a perek és retorziók idején senki nem gondolhatta az országban, hogy rövid egy-két év után már a kormány maga fogja keresni a megbékélést. Az 1839-1840-es országgyűlés után Majláth Antal kancellári kinevezése új szellemű, liberálisabb kormányzást ígért. Az utolsó évek országszerte nagy felháborodást kiváltott törvénytelen intézkedéseit az udvar el akarta feledtetni az amnesztia meghirdetésével és az új cenzúrarendelettel. A megbékélés jobb idők jövetelét jósolta, az elkövetkezendő néhány év biztatónak ígérkezett. Az ország reményteljes várakozásban élt. A bizakodás lassan-lassan elfeledtette a harmincas évek pereit és a megtorlásokat. Úgy látszott, hogy eredményes fejlődésnek kell következnie. A nemzeti érdek a vitás kérdések megvitatásában „... a mérsékletet és illedelmet kívánja, mely a jószándék és igazság bélyege” - mint a Pesti Hírlap programnyilatkozata kimondja.

Kedvező visszhangot váltott ki a liberálisabb cenzúrarendelet kibocsátása után újonnan engedélyezett napilapok: a Pesti Hírlap, a Világ megjelenése; az erdélyi Múlt és Jelennek azonban csak a konzervatívok örülhettek.

Az 1840-es év nagyobb lehetőségei nem érték készületlenül az írókat, hisz többen már évek óta új folyóiratok tervét forgatták. Az új cenzúrarendelet megjelenése után azonnal megindult a Helytartótanács Könyvvizsgáló Hivatalának ostroma lapengedélyezési kérelmekkel. Nagy Ignác „Budapesti Krónikájá”-nak engedélyezését kéri, dr. Nagy Pál, a Nemzeti Újság szerkesztője „Budai Hírtár” (Magyarok története c. mellékklappal) címen folyóiratot szeretne kiadni. Kovacsóczy Mihály, az 1841-ben megindult Közlemények az élet és tudományok köréből mellett „Napjaink” címen politikai napilapot kíván indítani. Kuthy Lajos „Híradó és Irodalmi Csarnok” c. lap, majd később „Divatlap” c. szépirodalmi folyóirat kibocsátására kér engedélyt. Eötvös József és Trefort Ágoston a két kötetes Budapesti Szemle (1840) utáni közösen kiadandó „Pesti Havi Irat” c. közlönyüket szándékoznak megjelentetni. A magyar nyelvű lapokon kívül Antonius Ottmayer - Kazinczy Gábor szigorú cenzora - maga is lapkiadási tervekkel foglalkozik, a „Handels und Gewerbs Almanach” kiadásának engedélyezését kéri. Klein Hermann pedig a „Der Ungar” c. lapért folyamodik. A zágrábi Croatico-Slavonica Societas Oeconomica a „Zeitschrift der Kroatisch-Slawonischen Landwirtschaftsgesellschaft” kiadatásáért esedezik. A kérvényezők között szerepel Mátray egykori segédszerkesztője Garay János is, aki a Regélő szabadalmának átruházását kéri.

A szerkesztőségekben bennfentes, a pesti irodalmi életben jól tájékozódó Garay tudta, hogy nagyobb eredménnyel kecsegtet egy már bevezetett - ha mégoly kis számú előfizetővel is rendelkező - lap átvétele, mint egy új lap engedélyeztetése és előfizetői körének kiépítése. Könnyebb volt egy megszűnő lap folytatásához megszerezni a Helytartótanács beleegyezését, mint egy új lapra szabadalmat nyerni.

Mátray Gábor 1841. április 4-én írta meg lemondó nyilatkozatát, amelyben a legmelegebben ajánlotta Garayt, aki az 1833-1836 közötti években segédje volt. A lap „folytatására nemcsak igen alkalmasnak, hanem több mások felett igen kedvező tehetségekkel bírónak” tartja. Garay hajlandósága, önmagában még nem volt elég, hiába szerezte meg Mátray ajánlását, ha hiányzott a lapindításhoz, sőt a kérelem beadásához is szükséges pénzügyi biztosíték, a 8.000 váltóforintnyi cautio és a kezdeti kiadások fedezete. Garaynak a véletlen jött segítségére, amikor szinte azon nyomban sikerült megtalálnia azt az embert Erdélyi János személyében, aki író létére - az íróársadalomban szokatlan és ritka jelenséggént - a szükséges pénzzel rendelkezett.

Garay és Erdélyi már korábban ismerték egymást. Az Athenaeum szerkesztőségében találkoztak, majd egy napon választották meg mindkettőjüket az akadémia levelező és a Kisfaludy Társaság rendes tagjává. Az író társadalomnak mindketten népszerű és elismert alapjai voltak. Vállalkozásuk elé az írók bizalommal tekintettek. A lap szabadalmának megszerzése előtt megállapodtak a feltételekben. Az egyezés szerint Garayé „... a név, melyre a Regélő szabadalma átruházott...”. „Cautió enyém, az előleges költségeket is én viszem - írja Erdélyi -, úgy hogy felét Garay három év múlva nekem visszatérítendő...” Az anyagi fedezet, a vállalkozás kockázata teljes egészében az övé: „Nem tudom, minő sikerrel fogunk pályánkon haladni. Sok pénzt belé ölnék e drága vállalatba.” Tehát Garayé a szabadság, Erdélyi adja a kauciót és a pénzt. Garay szerkeszti a Tárcát, Erdélyi az irodalmi rovatokat tartalmazó főlapot, a Regélőt. Garay nagy buzgalommal látott a RPD megindításához: „Reményem, hogy méltólag támasztandom fel hamvaiból a Regélőt” - írja öccsének.

*

A két szerkesztő, Erdélyi és Garay más vidékről, más rétegből jött. Más volt iskoláztatásuk, más a baráti körük, és különbözőt egyéniségük. Garay pl. sokbeszédű ember volt, míg Erdélyi szeretett hallgatni. „... nem egyszer hánnya szememre, írja Erdélyi Garayra emlékezve, hogy fősvénykedem a szóval”. A két annyira különböző ember nagyon szerette egymást. A Regélő megindítása idején a közös tervezgetés, a készülődés közben alakult ki, majd mélyült el barátságuk. A negyvenes évek közepén egy időre megszakadt kapcsolatuk. Vahot Imre szította közöttük az ellenségeskedést. Garay később belátva hibáját megengesztelte Erdélyit s ettől kezdve életük végéig nem távolodtak el egymástól. Erdélyi Garay halála után is őrizte barátja emlékét, ennek tanújelét szép versében adta, amelyet a költő halálakor írt. 1854-ben pedig az özvegyen segített, amikor összetépve küldte vissza 1844-ből való néhány száz Ft-os tartozásáról szóló kötelezvényt, noha maga is szorult helyzetben volt.

A szerkesztőtársak szerencsésen kiegészítették egymást. Garay gyakorlott szerkesztő volt, a fővárosi események, napi hírek ügyes krónikása, a tréfás szóképek, mulattató apróságok elmés és találékony gyártója. Erdélyi gyakorlatlan volt az újságírás műhelymunkájában, de annál alkalmasabb a távlatokra tekintő szerkesztés, a határozott irány és arculat kialakításában. A munkatársak gárdáját kiterjedt baráti körük biztosította. Garay a pesti szerkesztőségekben mozgott otthonosan, a polgárok és a hivatalnokréteg igényeit ismerte, Erdélyi a nemesi ellenzék és a plebejus ifjú értelmiség támogatását élvezte.

Mátray lemondó levele és a kauciót igazoló írás birtokában első lépésként a „Tekintetes Nemes Vármegyéhez” kellett a kiadónak fordulnia, kérve, hogy a Helytartótanácsához benyújtandó folyamodványa mellett „ajánló szót emeljen”. Zlinszky János főszolgabíró pártfogolta Garay 1841. április 11-én kelt kérését és egyben kijelentette, hogy „... a folyamodó ellen hivatalom előtt soha, bármiféle panasz nem tétetett.” Pest-Pilis és Solt tisztelt vármegyék rendei április 28-án tartott kisgyűlésükön magukévá tették „a jó erkölcsi magaviseletű folyamodó” kérését, annál is inkább, mert „... a fent érintett folyóirat kiadására szükséges esmeretekkel bír.” Az ügymenet meggyorsításában nagy szerepe volt Erdélyi jóakarója, Fáy András személyes közbenjárásának. Fáy András a legmelegebben támogatta a lap megindítása iránt benyújtott kérelmet: „Garay János Urat, a Magyar Tudós Társaság levelező tagját s hazánk kedveltebb költőinek egyikét, több évek óta úgy van szerencsém ismerni, mint kitűnő elme-tehetség mellett, tiszta, józan életű, szilárd jellemű, feddhetetlen erkölcsű férfiút, ki minden jóknak, kik isméri, bizodalma, becsülését, szeretetét bírja, s ki adott szavának, vállalt kötelezettségének mindenkor híven megfelel. Minélfogva őt mind azoknak, kik közhasznú célzatait elősegítik, biztosan ajánlani merem és ezennel ajánlom is.” Fáy András április 24-én kelt írásában

foglaltakat Helmeczy Mihály, Szemere Pál, Vörösmarty Mihály és Bajza József hitelesítette „édes örömmel”.

A Helytartótanácsához benyújtott kérvényhez mellékelni kellett a programot, amely ismertette a szerkesztők célkitűzéseit. A lapengedély megadása után kerülhetett sor az Előfizetési Felhívás kibocsátására, amely a közönségnek mutatta be a megújított Regélő Pesti Divatlapot. A szerkesztők 1841. október 30-án hirdették meg lapjukat. A program és a felhívás első látásra csak terjedelemben és a munkatársak nevének felsorolásában tér el egymástól. A különbség valójában azonban lényegesebb. A Consiliumhoz benyújtott program igyekszik elmosni a régi és az új folyóirat közötti különbséget. A RPD elődjénél csinosabb, célszerűbb és érdekesebb kíván lenni, amit - mint a program ígéri - *némi változtatások és javítások által* óhajt elérni. Az Előfizetési Felhívás, amely már az engedély után keletkezett, az új lap „önálló színét és jellemét” emeli ki, jobban hangsúlyozva azt, ami elválasztja a Mátray-féle Regélőtől, mint ami összeköti.

A szerkesztők határozott célokat tűztek maguk elé, amelyek túlmutattak Mátray Regélőjének bizonytalan körvonalú programján. A divatlap célját a Programban és az Előfizetési Felhívásban fejtették ki három pontba sűrítve: Eszerint „... a kor szellemével s igényeivel lépése tartva, e lapot magasb érdekek körébe vonja s annak mind literariai, mind artistai tekintetben terjedtebb tért nyisson...” (s hogy) 2. „magát finomabb társalgási köreinkben még inkább felküzdjé...” 3. „... mindenben a nemzetiséget vegye iránytűnek, s minden szép és jónak *ez iránybani kifejtése által* magát ekképpen a magyar szép világ orgánumává felvíhassa.”

Elképzeléseiket a két részre osztott divatlapban: a Regélőben (főlap) és a Tárcában, „... a szellemi és társasélet mozgalmainak orgánumában” (melléklap) kívánták megvalósítani. Az irodalmi rész, a Regélő „... a szépliteratúrát *gyakorlatilag* tárgyalandja, azaz műveket adand a szépirodalom minden ágából.” (I. főrovat: elbeszélések, divatos novellák, regék, népmondák, vígjátékok, életvázlatok, genreképek, jellemrajzok, utazási vázlatok, föld- és helyírás, ország- és népismertetés, vagy történeti és természettani leírások.) A második főrovatban az elméleti fejtegetések kapnak helyet „... tárgyalva mind azt mi a széptan (Aesthetica), továbbá a nálunk olly parlag *lélek-, erkölcs-, és neveléstan*, szóval a szélesebb értelemben vett *embertan körébe tartozik*, s így e rovatnak az erkölcsi- és szépphilosophia egész mezeje nyitva álland.”

A főlapban szólal meg a líra „ki nem zárva nemzeti költészetünk egyik legszebb virágát, a népköltést sem.” Az irodalmi lap utolsó rovata a „Tövises és virágok”, amely mindenféle érdekes, mulattató apróságot, bon-mot, szójátékot, gondolattöredéket, aforizmat stb. tartalmaz - „sóval és borssal”.

A Tárca a művészet és társas élet mozgalmával foglalkozik, „... külön tekintettel nemzeti-ségünkre, s részletessel a két főváros életére s mozgalmaira, hozzá ölelve Erdélyt is, a magyar világ székével, Kolozsvárral, s nem feledve a Külföldet sem.” Rovatai: a *Pesti Posta* a főváros életéről számol be, és nem feledkezik meg a napi eseményekről sem. A *Színi tudósítások* a pesti nemzeti és a vidéki színházak szemlét adják, a *Literatúra* megemlíti és méltányolja majd „a legújabb műveket és írói mozgalmakat, a szépliteratúra, erkölcs- és széptan mezején, hazánkban s néha a külföldön is.” A *Gyorskocsi* érdekes, honi híreket hozand „a testvér két hazából” és a világ minden részéből. A *Hangászati Szemle* hangversenyekről, opera- és zeneművekről, a *Műterem* a képzőművészeti újságokról számol be. A *Hírlapi sorompó* tért nyit „az aesthetikai törvényszékünkre tartozó viták elintézésére”. A *Divathírnök* a divatvilág eseményeiről ad számot.

A lap harmadik része a *Tárogató* a hirdetéseket tartalmazza. A lapot hetenként kétszer kívánják megjelentetni, szerdán és szombaton, egy-egy ív terjedelemben, egy színes divatkép és egy lapnyi *Tárogató* kíséretében. A félévi előfizetési díj Pest-Budán öt pengő Ft, borítékban 5 pFt 48 krajcár, postán 6 pFt, házhoz hordással 7 pFt 30 kr lesz. Az előfizetési díj valamivel magasabb volt, mint a *Spiegelé*, amelynek díja 4 pFt + 1 pFt postai szállítás. A *Spiegel* két minőségben nyomtatott; a finomabb velin papíron kibocsátott lap díja 5 pFt volt. Terjedelme ugyanakkora volt, mint a RPDl-é, de *Tárcája*, a *Schmetterling* ritkábban jelent meg, évenként csak 24 szám.

A RPDl-ot „Budán a m. kir. egyetemnél”, az „egyetemi sajtónál” nyomták, kiadóhivatala Pest belvárosában, a Leopold utcában volt, az apácák során lévő 189. sz., Rottenbiller-ház második emeletén. Itt lehetett előfizetni valamint „t. cz. Antal Mihály n. casinoi könyvtárnok úrnál.”

A programban nem szerepeltek nevek, a leendő munkatársak nevét az Előfizetési Felhívás közölte. A névsor alkalmasnak látszott olvasók és előfizetők toborzására, mert az irodalmi élet színe-java képviseltette magát. „Adorján Boldizsár, Bajza József, Beöthy Zsigmond, Czuczor, Egressy Gábor, Eötvös, Eördögh István, Fáy, Gaál József, Gegő Elek, Henszlmann, Horváth Mihály, Hunfalvi Pál, Kiss Károly, Kovács Pál, Kunoss, Kuthy, Nagy Ignác, Pap Endre, Pulszky, Remellay, Sárosi, Sujánszky, Szakáll Lajos, Szemere Pál és Miklós, Székács, Sziglieti, Tanárky Gedeon, Tarczy Lajos, Tóth Lőrinc, a Vachott-testvérek, Vajda P., Vörösmarty és Zsoldos Ignác ígérkeztek munkatársul.” A jelentkezők közül többen nem dolgoztak a lapba, de arra majd a későbbiek során térünk ki, hogy valójában kik lettek a felsoroltak közül a tényleges munkatársak.

A RPDl már indulásakor nagyobb szerencsével járt, mint elődje, a *Regelő*. Míg Mátray éppen nem hivatkozhatott a neves írók közreműködésére, addig Garayt és Erdélyit a legjobbak biztosították támogatásukról. Mintha Mátrayt bojkottálták volna a kor legjobb írói. Nem tekintették őt céhbelinek, igazi írónak, lapját pedig alkalmasnak arra, hogy támogassák.

Garay a program kíséretében adta be a szükséges bizonyítványokkal együtt április 30-i keltezésű kérvényét a Helytartótanácsához. A folyamodás május 6-án érkezett a Consiliumhoz, ahonnan június 1-i dátummal ment tovább Bécsbe, az udvari kancelláriához. A kancellária Majláth Antal, Zichy János és Szegedy Lajos aláírásával hitelesítve engedélyezte a lapot, felhívta a figyelmet a fennálló cenzúrai bemutatási kötelezettség megtartására. A kancellária kérte a helytartóságot, hogy a kiadót, ill. a szerkesztőt figyelmeztesse a következőkre: „ut, tam in genere relate ad totum pagellarum harum complexum, quam in specie respectus articulorum, sub Rubricis, quibus titulus: »elméleti fejtegetések, Pesti Posta, Gyorskocsi« vulgandorum, signanter vere in his sequentibus designatorum: »napi események, és érdekes honi hírek a testvér két hazából« nec non sub rubrica »Hírlapi sorompó« redigendorum, solertissimam per respectivos Censores vigilantiam ad id, ne Ephemeridibus istis praecise tantum belletristicis, quoque demum sub forma et specie objecta politica inseri admittantur, adhiberi cunet, huiusque Ipsum continuo intendant.”

A Helytartótanács augusztus 31-én engedélyezte a lapot Szent-Iványi Vince aláírásával. Az engedély birtokában 1842. január 1-én megindulhatott a RPDl. Erdélyi volt a főlap, az irodalmi rovat szerkesztője az év augusztusáig, amikor is megvált a laptól. Neve mint szerkesztőé utoljára az aug. 7-i szám alatt szerepel. Ettől kezdve Garay az egy egyedüli szerkesztő, Vahot a főmunkatárs. Változás a lap külsejében nem következett be.

A lap új korszaka nem volt szerencsés, Vahot és Garay elsősorban a polémiára helyezték a hangsúlyt, ami elriasztotta az előfizetőket. Garaynak, ha meg akarta menteni a lapot, cselekednie kellett. Kapóra jött, hogy Vahot, „a szócsaták bajnoka” Frankenburg utódjaként Kossuth újdondásza lett.

1843 januárjában kezdődött a lap rövid fennállása alatt immár harmadik korszaka. A Vahot-éra idején azzal támadták Garayt, hogy hölgyek szármára kiadott lapját közönségessége, durvasága miatt lassan már épp a hölgyek kezükbe se vehetik. A jogos kifogások miatt Garay külső és belső átalakításokat hajtott végre. A címlap belső oldalának Vörösmarty-idézete helyett emfátiкус ajánlással fordult a hölgyközönséghez. Még inkább a nők kedvében akart járni azzal, hogy minden szám elején divathírnököket hozott. Az új év változást hozott az állandó munkatársak körében is. Vahot távozásától kezdve Frankenburg, aki már korábban is dolgozott a lapnak, *Mi hír az országban?* c. állandó rovatot nyitott, amelynek címét később Budapesti levelekre változtatta. Vahot nevével 1843 elején alig találkozunk, lekötötte a Pesti Hírlap. Egy rövid ideig, április 9-től június legelejéig, a pozsonyi országgyűlés megnyitásáig ismét gyakrabban jelentkezett műveivel. Ekkortájt Bérczy Károly állt Garayval közelebbi kapcsolatban. Bérczy a szerkesztősegédség mellett a polemikus, veszekedő hangot is átvette elődjétől, bár nagyobb mértékletességet tanúsított - az egy Bajza kivételével, akivel szemben szinte érthetetlenül tiszteletlen hangot engedett meg magának. Az év második felétől, mint Garay hirdette, Erdélyi „újabb erővel” bekapcsolódott a munkákba. 1843. aug. 1-től, titoknoki megválasztásától kezdve ő számolt be pl. a Kisfaludy Társaság működéséről. Erre az időre esik több új rovat megindulása, jó részüket Erdélyi közleményei alkotják, de a társszerkesztőséget nem vállalta.

Garay 1843 végére belefáradt a személyét ért támadások kivédésébe, a szükséges átalakításokkal és korszerűsítéssel járó többletmunkába, és valószínűleg anyagilag sem bírta a terheket. A legkézenfekvőbb megoldást választotta: lemondott Erdélyi javára, a kaució tulajdonosa vette át a lapot. Lemondó irata 1843. szeptember 29-én kelt. Ugyanekkor nyújtotta be Erdélyi kérvényét, melyben a lap jogán kívül még azt kérte, hogy ezentúl a folyóirat Pesti Divatlap címen jelenhessék meg.

Mint korábban Garaynak, most Erdélyinek is végig kellett járnia a vármegye, majd a Helytartótanács „kebelbeli” (gremiális) osztályának fórumait. Pest megye rendei november 2-i kisgyűlésükön támogatták Erdélyi kérését. December 14-én viszonylag nagyon rövid idő alatt meg is érkezett a Kegyes Királyi Határozat, amely 18.324/2024 sz. alatt Bedekovich, Teleki Ferenc és Zichy Károly aláírásával hitelesítve engedélyezte a szabadalmi jognak Erdélyire való átirását, és a lap címének Pesti Divatlapra való módosítását. Föltételül az 1841. évi királyi határozat kikötéséhez, azaz a fennálló könyvvizsgálati szabályokhoz való alkalmazkodást szabta. A szerkesztő „Lapjaiból, mint szépirodalmiakból olyan cikkeket, melyek politikai vagy vallásos nézeteket csak távolról is érintenek, teljesen kirekeszteni köteles legyen.” Január 7-én küldte a kancellária Pestre az engedélyezett folyamodványt, február 5-én a Consilium illetékes tisztviselői láttamozták és 1844. március 18-án Erdélyi kézbe kapta az engedélyt.

A Pesti Divatlap a procedúra viszonylagos gyorsasága ellenére sem indulhatott meg 1844. január 1-én az új kiadó, Erdélyi János szerkesztésében. Ezért hogy a folyamatosság megmaradjon, továbbra is RPDl címen Garay János neve alatt jött a lap, bár a szerkesztést már Erdélyi végezte.

A Regélő Pesti Divatlap újjászületését laptársai örömmel fogadták. „A Regélő megnőtt. Azt mondják róla, hogy külseje csinos és ajánlatos (Honderű), Tárcája elég gazdag (Nemzeti Újság és Pannónia), hogy irodalmi és művészeti futárja igen üdvös indítvány (Életképek), hogy

Erdélyi „Vérzőkép” c. balladája már maga is elégséges volna a lapnak becsét adni.” Pap Endre is úgy látja, hogy „A Regélő külsőleg-belsőleg jobb új év óta; ezt el kell ismerni.”

Az 1844-es év elejével láthatóan valami új kezdődött. Az új irányt azonban a szerkesztő nem tudta szándékai szerint érvényesíteni. Erdélyi már nem fordíthatott nagyobb figyelmet a szerkesztésre. Édesanyja, felesége, majd kislánya halála után a sorozatos csapások arra indították, hogy elhagyja az országot. Nyugat-európai útja idejére a lapot átadta sógorának, a szerkesztésben gyakorlott Vahot Imrének. Vahot már 1844. március 26-án beszámol Kovács Pálnak a fordulatról, a cikket kér tőle. Erdélyi csak elutazása előestéjén, április 18-án kötötte meg a megállapodást Vahot Imrével a lap átadása ügyében Fényes Eleknek és Reök István ügyvédnek, a Nemzeti Kör jegyzőjének tanúskodása mellett. Az új negyedévet már Vahot szerkesztette. A program még Erdélyi intencióinak megfelelően készült és az ő aláírásával jelent meg. A célkitűzés változatlan maradt: a magyar társas élet nemesbítése: „a társas élet, a magyar irodalomnak és művészetnek nemzeti irányba leendő díszes és üdvös kifejlődésének” szolgálata.

Azalatt a rövid idő alatt, míg újra Erdélyi szerkesztette a lapot, alakult ki véglegesen és határozottan a PDI új iránya, amelyet aztán Vahot folytatott. Ez az új irány határozottan felismerhető az 1844-es év első negyedében. Az Erdélyi által vágott ösvényen haladt Vahot tovább, jó ösztönnel és érzékel népszerűsítve azt, országos divatot teremtve. Erdélyi programja később módosult az új szerkesztő egyéniségének, irodalmi ízlésének és jól fejlett üzleti szempontjainak megfelelően.

Erdélyi János másfél éves nyugat-európai útjáról hazatérve a megállapodás szerint visszakérte a lapot. Vahot azonban még pereskedés árán sem volt hajlandó lemondani a Pesti Divatlapról, amely akkor már nagyon is jól jövedelmezett és az irodalmi életben nagy szerepet vitt. Miután Vahot többszöri ígéretet ellenére sem lépett vissza és miután Erdélyi nem akart „égígérő skandalumot”, Vahot visszaélhetett a helyzettel. Így a Pesti Divatlap továbbra is Erdélyi szabaddalmi joga alatt jelent meg még 1847-ben is, annak ellenére, hogy a bíróság Erdélyi panaszának helyt adott.

A szerkesztők és célkitűzéseik

Az 1842. január 1-én megindult RPD kiadója Garay János, a Regélő egykori segédje. Garay a szegényebb polgárságnak abból a rétegéből került ki, amelynek tagjai közül többnek az újságírás felé vezetett útja, mint pl. Mátraynak, Hazuchának, Vajda Péternek. Garay 1812-ben született Szekszárdon. Apja Garay József kereskedő, anyja Valter Zsuzsánna. A kisváros jobbára német eredetű polgárainak bensőséges, irodalmat, zenét kedvelő körében nőtt fel. A pályaválasztásnál sokáig habozott, az orvosi és írói pálya felé egyként vonzódott, szülei viszont papnak szerették volna. 1829-ben határozta el magát, amikor is Pestre ment az egyetem bölcsészkarára. Előbb nevelősködött, majd 1833-tól a Regélő belső munkatársa lett. Az egyébként is gondokkal küszködő Mátray sovány kenyeret biztosított segédének, havi 25-30 Ft-nál nem tudott többet adni. Garay az első évben csak a kisebb közleményeket gondozta „Garai Muki” aláírással, majd 1834-től kezdve Mátrayval felváltva írta a színi kritikákat. 1836-ban megvált a laptól, 1837-től a Rajzolatok újdondásza. Ő számolt be a két főváros életének mozgalmairól. A Rajzolatokhoz a magasabb fizetés vitte, de itt sem maradt meg sokáig, 1838-ban már a pozsonyi Hírnök munkatársa. A külföldi lapokból kiollózott hírek fordításával vesződött. 1839 második felétől ismét Pesten dolgozott a Jelenkor szerkesztőségében.

Garay számára az „újdondászi” évek eredményesek voltak, nagy gyakorlatot szerzett, sok embert ismert meg. Találkozott a főváros jellegzetes alakjaival, akikről később életképeit írta, kitudta a hivatalok ügyes-bajos dolgait. Költői fejlődését azonban nem segítette az újságírás, az azzal járó gyors munka, a rutin felületessé tette.

A pályaválasztásnál jelentkezett határozatlanság mutatja, hogy hivatástudata később alakult ki. Hajlama mellett a divatnak, a „korszellem”-nek nagy szerepe lehetett abban, hogy az orvosi, ill. papi pálya helyett végül az íráságot választotta. Költői indulása 1833-ra esik, *Csatár* c. eposzának megjelenési idejére. Költészete olyan volt, mint egyénisége. Sikeresen alkalmazkodott a divathoz, az igényhez, első munkája már visszhangra talált, széles körben vált ismertté. Költészete nagy magasságokba nem emelkedett, vitákat nem kavart, de elismerték és ünnepelték. Életében az ünneplés inkább a költő személyének, az irodalmi élet szorgalmas napszámosának, a derék polgárnak szólt, az írói és hivatalos körökben népszerű, csendes és igénytelen embernek. Halála után pedig az annyiszor megénekelt család, a Garay-árvák iránti részvét, mintsem az életmű igazi elismerése nyilatkozott meg.

Az országos kegyelet homályosította el Garay bírálóinak és méltatóinak tisztánlátását. Hogy is mondhatták voltra ki a zajos ünneplés idején az önkényuralom első, az egész társadalomra kiterjedő nemzeti megmozdulásánál, hogy Garay költészete közepszerű. Garay akkor kezdett bele nagy eposza, a *Hetumogerek* írásába, amikor Vörösmarty - érezve a műfaj korszerűtlenségét - abbahagyta a *Magyarvart*. A századvég gondolatszegény pozitívizmusa jelentette meg Garay összes műveit öt kötetben. Garayból klasszikus lett, az iskoláskönyvek és antológiák örökösen idézett szerzője, pedig inkább csak a kor eseményeinek és érzelmeinek szelíd hangú krónikása volt, mintsem nagy költői egyéniség. Legkitűnőbb művének, *Az obsitosnak* jelentőségét többi munkájával nem sikerült megközelítenie. Garay újságíró volt, szemfüles riporter, könnyen és gyorsan dolgozott, de nem volt az eszmék és elvek embere. Szerkesztői és írói munkásságáról maga vallott 1846-ban, szerényen és ildomosan, ismerve eredményeit és tehetségének határait. „Írói fellépésem együtt kezdődött szépirodalmi journalistánk legelső mozgalmával s vajmi kevés volt még akkor azok száma, kik ez újszülött csecsemőt dajkálni készek voltak, magokat arra úgyszólván, elszánni buzgalommal is, akarattal is bírtak.”

„S mert az új mező sok és több ágait ölelé fel a szépirodalomnak; a sok ágak művelésére pedig kevesen valánk s az ágakat műveletlenül hagyni még sem lehete, lön, hogy feldaraboltuk erőnket és magunkat, - hogy ugyanazon egy kéz gyakran három négy kéz helyett is dolgoznék. S írtunk novellákat, vígakat és komolyakat, társaséleteket és történetieket, keletieket és nem keletieket, népmondákat, regéket és legendákat, írtunk elmefuttatásokat, vígakat és komolyakat, rajzolni próbáltuk az életet, s megszülettek genre- és torzképeink s próbáltunk utazásokat s mert külföldre nem gőzkocsikázhatánk, adtunk táj- és útiképeket a közel édes hazából, vagy legközelebb vidékről is, hova az újságírói asztal mellől a vasárnap délután kivetett. S így édes magam is, ki e korszakban szépirodalmunk egyik igása voltam.” - írja *Tollrajzok* címen 1846-ban három kötetben megjelent munkáinak előszavában.

Újságírói munkásságának művészi értékét világosan látja, amikor így nyilatkozik: „S ha vannak cikkelyek köztük, amelyek ne tán a kiskorúság bélyegét viselnék magukon, azok szépirodalmunk akkori kiskorúságának hű gyermekei - ha mást nem - legalább azt mutatják: mit s mikép írtunk akkor?” Írásainak maradandóságáról így vélekedett: „... közölök egyesek” - a legjobbak - „... a jelen tized igényének megfelelnek még. Egy második tizedre úgy sincsenek számítva.”

RPDI másik szerkesztőjének, Erdélyi Jánosnak szerkesztői és írói elképzeléséről jóval pontosabb képet rajzolhatunk. Több ízben szólott - ha csak egy-egy megjegyzés vagy gondolat erejéig is - az újságírás, a sajtó és az irodalom feladatáról és szerepéről.

Erdélyi János első jelentkezésétől, 1835-től kezdve sűrűn szerepelt költeményeivel a lapokban és almanachokban. *Pórfüü* c. verse tette nevét országszerte ismertté, az ifjúság lelkesedett érte. Az önképzőkörök egyik igen gyakran szavalt költője volt, népszerűsége Czuczoréval és Vörösmartyéval vetekedett. 1839-ben akadémiai levelező taggá választása meghozta számára az elismerést.

Határozott hivatástudata segítette, innen merítette szorgalmát és kitartását, amellyel legyőzte anyagi nehézségeit, elviselte nevelői helyzetének felemásságát, és áttörte azokat a társadalmi korlátokat, amelyek még legdemokratikusabb érzelmű barátaitól is - sok esetben - elválasztották. Az ügyvédi vizsga után, 1841-ben írt sorai nemcsak az iskolai éveket, hanem a pályán való indulását is jellemzik: „Későn lettem azzá, igaz, mert társaim ez úton elhagytak; nekem minden igyekezetem mellett sem lehetne velők egyenlő lépést tartani, úgy jártam, mint mikor álmomban kergetnek, szaladnom lehetlen.”

Erdélyi életében a döntő változás 1837-ben következett be, amikor Pestre került. Hamarosan népszerű lett a pesti irodalmi életben. 1838-tól Kazinczy Gábor lapalapítási kísérleteitől kezdve nemcsak mint munkatárssal számoltak vele, hanem társszerkesztőnek is jelölték. Olvasmányai, a hazai „korszellem” és események nyomában megindult közéleti érdeklődése újult erővel lángolt fel. A 30-as évek végéig az oktatás, az iskolarendszer elmaradottsága, elavultsága foglalkoztatta intenzíven, s annak reformálásától várt eredményt. Az országgyűlés megindulásával és a pesti politikai élet megélénkülésével a napi politika felé fordult. Ő maga, kööttsége miatt, nem vehetett részt az 1839-1840-es diétán, de Pozsonyban tartózkodó és jól értesült barátai (Stuller Ferenc, Csengery Imre, Szontagh Pál, a Vachott-testvérek, Dobrossi István, Kászonyi Dániel, Vörös Antal) részletesen tájékoztatták mindenről. 1840-ben az ifjúság pesti megmozdulásaiból vette ki részét, az ifjak szónoka volt az év júniusában, amikor Széchenyit fáklyászenével köszöntötték és novemberben is, amikor Deák Ferencet üdvözölték. Később tagja volt annak a bizottságnak, amely kiválasztotta a Kossuthot ünneplő küldöttség szónokát.

Természetesen következik ebből, hogy Erdélyi neve több ízben szerepelt az ellenzéki ifjakkal együtt azokban a rendőrségi jelentésekben, amelyek az ifjúság nyugtalanságáról adtak hírt, mint pl. a kormánylapok elleni tüntetésekről. Rossz néven vették, hogy Erdélyi „oratiókat” tartott Kovácsóczy lojális „Közleményei” ellen a pesti kávéházakban.

Ezekben az években egy táborban küzdött a nemesi ellenzékkel, Kossuth Lajosék házában mindennapos vendége volt, Kazinczy Gábor bizalmas barátja. Az írókat nem érintette váratlanul 1841 februárjában Kossuth lépése, amikor felajánlotta Erdélyinek, hogy álljon a Pesti Hírlaphoz „szerkesztőtársnak”, „... segíteni mozgatni a közvélemény gépezetét annál sebezsebben, hogy aki forgó kerekeibe kapkodni merész, kapassék el s töressék össze.” A fiatal író-politikus nagy örömmel fogadta a felkérést, egyetlen aggálya volt: „... ha úgy ütne ki, hogy miatta literatúrai munkálkodásom, mit ezentúl szorgalmasabban veendek elő, netalán gátoltnék, szerkesztőtárs nem leszek.” Nem lett a Pesti Hírlap társszerkesztője, hanem a RPDl szerkesztője, megszólalt az író és már véglegesen az irodalmat választotta, még ha az akkor bizonytalanabb vállalkozásnak is ígérkezett.

*

Erdélyi költői fellépése, egyéniségének kialakulása a század negyedik évtizedére esett. Ez volt az az időszak, amikor az 1830-cal a nyíló korszak politikai és társadalmi viszonyai arra kényszerítették a fiatal írókat, hogy elemezzék korukat, amelyben minden erjed és forr, s amelynek ki kell alakítania a jövőt. Az ifjak tudták, hogy ebben nekik is szerepük lesz. Az egyik irodalmi példa az Ifjú Németország volt, amelyet éppen a nyugtalan kor hívott életre, s amely leginkább került a „korszerű”, a jelen megoldásra váró feladatainak igézetébe. Az akcióra két lehetőség látszott: a gyakorlati tett és a szó. És mert az ifjú németek számára a kor nem engedte meg a történelmi cselekvést: „Was bleibt zurück? Die Idee. Wer für den Tag nicht wirken kann, sucht für das Jahrhundert zu wirken. Wo stehen wir? Wir gehören der Welt und der Nation an. Wir müssen etwas tun, was Ersatz ist für das, was wir tun könnten. Es muss eben so gross sein wie unsere Vorstellung. Wir ergreifen die Feder” - írják, az 1835-ben megindított és a cenzúra által letiltott Deutsche Revue programadó cikkében.

A magyar fiatalok előtt jóval nagyobb lehetőségek nyíltak a gyakorlati tett, azaz a politika terén, mint a sok apró, forradalomtól rettegő hercegek és királyok államocskáira szakadt Németországban. Az országgyűlési ifjúság és a liberális honorácior réteg ifjai a politikában bíztak; attól remélték azoknak a reformoknak megvalósítását, amelyek korszerűsíthetik az országot. S mindez akkor nem is látszott lehetetlennek. Az ország teljes politikai passzivitása viszonylag rövid ideig tartott. 1837, a terror esztendeje után két évvel már újra lehetőség nyílt a politikai szereplésre. Erdélyi kortársaihoz és barátaihoz hasonlóan ugyancsak a politikától várta az események kibontakozását. Nála nem szabad szó szerint értelmeznünk a mondottakat, mert ő maga nem politizált, társadalmi helyzete kirekesztette a tényleges nemesi politikából, de nem szűnő érdeklődéssel kísérte a politika eseményeit s a napi politika eszméi azonnal hangot kaptak költészetében, egyéb írásaiban. Ezekre az évekre esnek kisebb-nagyobb szereplései az ifjúság megmozdulásaiban a nemesi liberális ellenzék oldalán. Ez az a korszaka, amely előkészítette az utat ahhoz, hogy a Pesti Hírlap társszerkesztője legyen.

A Pesti Hírlaptól való távolmaradásra azonban - mint erre maga utal - nemcsak írói jövője feletti aggodalma készítette, érdeklődése módosult közben. Egyre inkább távolodott a politikától, ill. a közvetlen politikai célokat szolgáló irodalomtól. A folyamat megindulását nem tudjuk dátum szerint meghatározni, mert a politikai mozgalmakban való aktív részvétele idején is találkozunk megnyilatkozásokkal, amelyek mutatják, hogy fokozatosan jutott el a negyvenes évek közepén bekövetkezett kiábrándulásig. „Mióta élünk, mindig politizálunk, gyűléseink voltak mindig, mezőn és városban, ennek hiával sohasem valánk és hol vagyunk vele?” Vajon előbbre vittek-e a tisztújítások, a követválasztások, amelyekről hetekig hangos volt az ország s amelyeket nagy sikerként könyvelt el a nemesi közvélemény? A gyűléseket követő lakomákon robbant ki valójában az ellenzékiesség, tósztokba és pezsgőbe fojtva a honfibt: „... lehetett enni, inni torkig és rogyásig, kinek hozzá kedve s tehetsége volt. Pezsgő tömérdek, s mondhatni mást nem is igen ittak ... a kedv annyira áradt ... utoljára már borral locsolódn, semlyékkal kezdtek dobálni a vígkedvűek.” - írja Szakáll Lajos, a békési követválasztás egyik résztvevője. Mennyivel inkább elítélhette mindezt Erdélyi, éppúgy mint Arany, akit bizonyára hasonló élmények ihlettek „Az Elveszett Alkotmány” egyes jeleneteinek megírására.

Erdélyit az 1840-es években egyre kevésbé lelkesítette a nemesi „sujtásos” politizálás: „... ez a napról napra tyúklépés a haladásban, ez a bukfenc és botorkálás előttem nem haladás, csak afféle lökdösődés előre-hátra...” A politikától azért is elfordult, mert úgy látta, ez az a terület, ahol a „... középszerű is csilloghat ... hazánknek politikusa igen sok, politikája igen kevés.” Egyéni tapasztalatai, a hazai reformkísérletekben és reformerekben való csalódottsága, valamint olvasmányai hatására is mind jobban távolodott a politikától. Azt tartotta, hogy előbbre való a társadalmi megújulás, amely meghozza az ország sorsának jobbrafordulását. Nyugat-európai, elsősorban olaszországi tapasztalatai csak megerősítették hitében. A nép felemelkedé-

sének, a nemzet haladásának legbiztosabb útja - amely együtt jár a társadalom demokrati-
zálódásával - a népműveltség emelése, a tudomány és a művészetek terjesztése. Mindez együtt
adja a nép gazdagságát: az ipar és kereskedelem fellendülését. Utazása után, 1845-ben már
határozottan fogalmaz: „Nemcsak azt merem állítani, hogy politikai reformunkat megelőzve
az irodalmi, tehát eszközlette is, hanem többet ennél: nevezetesen, hogy az eltévedt vagy
minden bizonnyal tévedező politikát is az fogja kivezetni egyenesb útra, biztosabb pályára.”

Az irodalmi, ill. a társadalmi reform segítése egyre sürgetőbb volt, mert a „fiatal literatúra”
látta és vallotta az előrelépés szükségességét, a változások bekövetkezését, amely elkerülhe-
tetlenül nagy megrázkódtatásokkal jár. A jelen kilátástalansága, a jövő bizonytalansága mellett
a herderi látomás, a nemzethalál szörnyű víziója is árnyékolta a tekintet; jobban tudatosítva a
feladat sürgősségét: „... ha hazánk most kitörölnének a népek sorából, mi maradna utánunk?
Törvénykönyvünk? annak senki hasznát nem veheti. Irodalmi emlékeink? műveink? Azok
nincsenek. Középületeink: a kaszárnyák és majdan építendő nagy börtönök? Óh, van igen is,
mi megmaradna - helyünk.” vagy másutt: „Mi tartotta meg hazánkat? Az eset. Arra kellene
dolgoznunk, hogy vegyük ki sorsát az eset kezéből.”

A nép kulturális és erkölcsi nevelése, ízlésének fejlesztése felszabadítja a benne rejlő erőt és
tehetséget: „Mennyi szellem van eltemetve a nagy tömegben művelés, nevelés hiánya miatt.” A
népi szellem, a nép művészete termékenyíti meg az irodalmat és a közgondolkodást, ennek
kiművelése hozza magával a társadalmi és politikai egyenjogúsítást. „A nép az a szellemnek, mi
föld a gabonának.” A nép szellemi kincseinek felszínre hozatala, értékeinek szélesebb körben
való megismertetése és népszerűsítése a költőnek, az írónak feladata, aki a nép apostola. Ő a
„génie conducteur d’hommes, créateur d’ordre et d’unité spirituelle”.

A francia hatás mellett, amelyet Eötvös József Angelo-fordítása közvetített elsőként, nagy
szerepük volt, mint arra utaltunk, a Junges Deutschland íróinak, akik zászlójukra a magyar-
országi „fiatal literatúra” előtt is vonzó „Bewegungsliteraturt”, „mozgalomliteratúrát” tűzték.
Irodalmi és társadalmi megújulást akartak, egy új „reformációt”, de nem egy múltban
gyökerező eszme szerinti újjáformálást, hanem a teljes újjászületést: „Die Reformation des
Lebens musz deshalb eine Reformation der gegenwertigen Dichtkunst vorangehen, so dass die
Reihenfolge der Handlungen, die zu einem neuen Leben und zu einer neuen Kunst führen
sollen, lautet: Reformation der Dichtkunst - Umgestaltung des Lebens mit der Hilfe einer
reformierten Poesie - Entwicklung einer neuen groszen Kunst aus einem freien Leben.” Ezt
vallották a fiatal írók is, mind a francia forradalmakért lelkesedő, radikális Kazinczy Gábor,
mind pedig a nép művelésétől, a társadalmi felemelkedéstől többet váró Erdélyi János.
Kazinczy inkább a politikára épített, Erdélyi az irodalomra, de az mindnyájuk előtt nyilvánvaló
volt: az öncélú művészet ideje lejárt, s most a tetteknek kell következniök. Ahogy Kazinczy
mestere, Laube mondja: „Die Zeit aber ist über eine solche Kunst, die keine ernsten Aufgaben
kennt und nicht dem Leben dient, sondern nur selbstgefällig tändelt und allein der
Vergangenheit zugewandt ist, bereits hinweggeschritten.”

Az évtized bűvös szava a „journalistica” volt. Az időszaki sajtóban látták „a haladás, nyilván-
osság s véleménycsere hatalmas emeltyűjét”, az új eszmék terjesztésének leghathatósabb
eszközét, a közgondolkodás formálóját. Az Athenaeum megindulásakor még akadtak olyanok,
akik a zsrnálban a tudománynak „tudóskasággá silányítását” látták, de az évtized végére
győzött a zsrnalisztika, s rohammal vette be a maradiság várait.

Bajza és a fiatal írók - Kazinczy Gábor, Kunoss Endre, Nagy Elek, Vajda Péter, Kuthy Lajos -
a sajtót mint a bajok orvoslóját köszöntötték. Azt hitték, elegendő megmutatni a hibákat,
megértetni a változás szükségességét és a „demokratikus” sajtó irányítása mellett az emberi
ész, az eszme diadalmasan halad az új felé. „S itt a journalistica kútforrása, a journalistica

szabad, nyilvános sétatér, hol megfordulhat minden, itt láthatjuk a gazdagot és szegényt, itt tudóst és művészt, míg a literatúra egyéb ágaiban csak egyedáruság uralkodik, melybe mint egy zárt ketrecbe csak bizonyos cotteriák tehetik sétáikat.” ... „Milly hatással van a journalistica nemzetiség s szellemi műveltség kifejtésére, mindennapi tapasztalások bizonyítják s az élő, művelt nemzetek tanúsítják. Korunk a journalistica kora.” - írja a Hírnök szemleírója, Kuthy Lajos.

A harmincas években érkezett el hozzánk az újságírásnak az a reformja, amely szinte forradalmasította a sajtót. A Regélő megindulása, a Spiegel népszerűsége vagy a Rajzolatok alakulása éppúgy, mint a Népbarát kudarca már jelezte az új sajtó, az új szellem közeledését. A jelentéktelen előcsatározások után a nagy roham a negyvenes évek elején következett be, amikor a zsurnalisztika nálunk is új politikai és társadalmi tartalommal telítődött. A Pesti Hírlap, a RPDl, ill. Pesti Divatlap, majd az Életképek átalakulása nagy eredmény volt, de nem hozta meg a győzelmet. 1845-ben Irinyi József még csak várta „a nagykorúságra fejlődött” zsurnalizmus beköszöntését, de a francia vagy német értelemben vett zsurnalizmusról még nem beszélhetett.

A határkö 1830 volt, elsősorban a szomszédos német és a francia irodalomban. Ettől fogva jóval több sajtóorgánus jelent meg, ezek teljesen más szerepet töltek be és jellegük is megváltozott. Az addigi, elsősorban tudásanyagot átadó, az emberi műveltség eredményeit összefoglaló sajtóból a jelenre, az aktuálisra, az életre tekintő agitációs eszköz lett. Az új irodalom szócsöve lett, a „mozgalomliteratúraé”, amely kortársaira hatni akart s az életet alakítani akarta. „Zeitungen sind die Merkursohlen der wandelnden Geschichte, es sind trompetende Doppelgänger der Weltereignisse, Tanzboden der zappelnden Zeitgeister, politische Vetter-Michels der Völker, wetterprophetische Laubfrösche den Schicksals.” A Junges Deutschland sajtójának, a „journalismus”-nak német megtestesítője, Gutzkow „Savage Richard”-jának XVIII. sz-i angol újságírója, Steele így nyilatkozik munkásságáról: „... die Macht des Journalismus wächst. Von allen Dingen, die vorgehen, haben wir die Fäden in der Hand. Wir spinnen das Gewebe dessen, was man heute noch zu behaupten, zu glauben, zu unternehmen wagt. Die Gold- und Silberbarren der Wissenschaft prägen wir in kurante Münze um, die von einer Hand zu andern wandert und den Umsatz der Ideen befördert. Zu den edlen Metallen eines Bacon, eines Locke setzen wir das Kupfer hinzu, legieren das Silber und geben die Wahrheit dreizehn-, zwölf, elflötig heraus, je nachdem sie die Menschen fassen können... Kurz, die Ideen müssen Gemeingut werden: alle sind berufen, die Menschheit will wissen, woran sie ist.”

A korszerű, a „zeitgemäsz” sajtó lett nálunk is az eszmény, amely elsősorban a jelenre, az aktualitásra tekintett. Inkább a „nap”-nak, mint az örökkévalóságnak írnak, mint arra Garay is utal *Tollrajzok* c. kötetének előszavában. Ennek eredményeként nőtt meg a Tárca szerepe és jelentősége. Ebbe zsúfolnak a szerkesztők mindent, amely a közönség érdeklődését felkeltheti s „a napi érdek”-nek megfelel. Innen a tárca számtalan rovata. Megváltozott az újságíró munkája. Idáig csak akkor írt, ha valami mondanivalója volt, most akkor is kellett írnia, ha mondanivalója ugyan nem volt, de egy bizonyos számú hasábot meg kellett töltenie. Hiány van a prózában, mint arról Garay panaszkodik. Ez a fajta újságírói igény nevelte ki az új újságírókat, akiknél a hangsúly a *miről* átterelődött a *hogyanra*, mint azt pl. a RPDl Tárcajának előszavából is látjuk. Börne, aki persze az új forma mellett új *mit*, új tartalmat, új eszmét is hozott, adja meg ennek az új stílusnak a receptjét, ironikus soraiban: „Nehmt einige Bogen Papier und schreibt drei Tage hintereinander alles nieder, was Euch durch den Kopf geht. Schreibt, was ihr denkt von Euch selbst, von euren Weibern, von dem Türkenkrieg, von Goethe, von Fonks Kriminalprozess, vom jüngsten Gerichte, von Euren Vorgesetzten - und nach Verlauf der drei Tage werdet ihr vor Verwunderung, was ihr für neue, unerhörte

Gedanken gehabt, ganz ausser euch kommen. Das ist die Kunst, in drei Tagen ein Originalschriftsteller zu werden!” Az új irányzat koronázatlan királya a francia irodalomban Jules Janin lett, aki heti egy cikkért, a hétfői Débats tárcájáért 30.000 franc-t kapott. A korábbi és az új lapfajta közötti különbséget az egyidőben megjelenő Athenaeum és a RPDl élénken példázza, bár a „korszerű” stílus nálunk csak részben valósult meg. A RPDl szerkesztői a francia és német minta nyomában jártak, követték az újat még akkor is, ha hazai alkalmazásuk nem mindenben sikerült. Hiányzott az igazi újságíró, de még inkább a megfelelő közönség. A RPDl két és fél éves fennállása alatt azon fáradozott, hogy teremtsen egy új, a hazai közönség igényeihez mért divatlapot, ill. polgárisult közönséget neveljen ki. Ebben a vonatkozásban sokat tett, még ha nem is végezte - s nem is végezhetett - el a kiszabott feladatot. E lap nélkül hiányzott volna az organikus fejlődés, az átmenet a korábbi konzervatívabb folyóiratok és az ő nyomukba lépő, tapasztalataikat felhasználó, sikerét eredményeiknek köszönhető Pesti Divatlap között. A RPDl szerkesztőinek az úttörők sorsa jutott. Az átmeneti kor, mint amilyen az 1830-as és 1840-es évek első felének időszaka volt - s ennek a szerkesztők is tudatában voltak - nem kedvezett a lassú, egyenletes fejlődésnek, s arra sem volt alkalmas, hogy nyugodt életműveket, pályákat biztosíthasson. Ez a sors jutott a szerkesztőknek éppúgy, mint az első magyar divatlapnak. Fáradozásuk gyümölcsét a Pesti Divatlap szedte le, homályba borítva a becsületet, igényes, sok újat adó, de a kor felületességével és a fejlődés gyorsaságával mérkőzni nem tudó, fiatalon megöszült és korán megöregedett Regélő Pesti Divatlapot.

*

Erdélyi, kortársaihoz hasonlóan, a civilizáció csodáját, az új kor fontos elemét látta a sajtóban, amely megfelelő eszköze annak, hogy széles körbe, a nép minden rétegébe eljuttassa a betűt és a gondolatot. A sajtóra nagy feladatok várnak. Bécsben írt jegyzeteiben szép hasonlattal összegezi a sajtóról alkotott véleményét: „A sajtó a szellem tüdeje.” Miként a tüdő adja az éltető levegőt, úgy juttatja el a sajtó az ország, a társadalom minden részének a mai kor oxigénjét: a műveltséget és a literatúrát. 1844-ben, Augsburgban járva, felkereste a Cotta-céget. A hazai kézi szedésű nyomdákban szerzett szerkesztői tapasztalatai után ámulatba ejtette a technika fejlettsége: „Gőzsajtók, sajtó, mely mind a két oldalra nyom. Egy óra alatt kivett a sajtó 12 száz példányt. Sprachrohr [még magyar szót sem tudott hirtelen rá!] a szedő-műhelyből, mely az emeleten van a redakcióhoz. Csak négyen vannak a szerkesztésnél.” A sajtógépek tökéletesedésével egyre több és több ember kezébe jut el az újság, a betű, s ezzel összefüggésben egyre nő a szerkesztő és az újságíró felelőssége. „Valami nemes közhite - vagyis: közvéleményt - alapítani volna a sajtó dolga...” - írja 1844-ben. A sajtónak - nyilvánosságából következő - másik feladata, hogy a társadalom nevelője és ellenőre legyen, a hibák és elítélések szigorú ostromozója. A sajtó szigorúságát nem szabad félreérteni, nem szabad az újságírókban egyes embereket látni. „Uraim és hölgyeim, értsük meg valahára: a sajtó nyilatkozása szintoly közönség, írókból s nem írókból, férfiakból és hölgyekből álló *közönség* nyilatkozása, tehát nem egyes emberé közönség, hanem közönségé közönség ellenében. Ki így nem fogja fel a sajtót, annak nincs fogalma a sajtóról. Mi egymásnak nem mesterei, tanítói, csak ellenőrei kívánunk lenni...” Kerülni kell tehát a személyeskedést, a sajtó nyilvánosságának felhasználását egyéni nézeteltérések vagy ellenszenvok szellőztetésére.

A szabadságharc bukása után, az idők szellemének és filozófiai tanulmányainak megfelelően más képet használ, amikor a sajtóról beszél: „A sajtó ez a mai kor szószóló lelke, s gondolatok szózata.” Jelentőségét ekkor is nagyra tartja, mint azt lapalapítási tervei és szerkesztői munkái bizonyítják.

Az irodalom szerepéből és a sajtó fontosságából önként következik „az ezerekhez szóló” szerkesztő feladata és kötelessége. Bajza József, az Athenaeum szerkesztője a lap megindulásakor összefoglalja mindazt, amit a lapszerkesztőtől meg kell követelni: előrelátást, tapintatot, ízlést, valamint a jelen ismeretét, de hozzátehetjük, ha Bajza nem is mondta ki: elvi szilárdságot, következetességet.

Így vélekedett Erdélyi is. Az újságírói munkát nem az írói érvényesülés, a megélhetés eszközének tekintette. Nem „kenyértudomány”, hanem hivatás: a társadalomformálást, a közvélemény kialakítását és az ízlés nevelését kell szolgálnia. A szerkesztőnek eszmékért, elvekért kell harcolnia, mégpedig nyílt sisakkal: „Minden lapnak szerkesztője színében és egyenruhájában kell megjelennie.” Vagy másutt, ahol összehasonlítja a korábbi szerkesztők feladatát a negyvenes évek közepének szerkesztői feladatával: „Ma több kell a szerkesztéshez. Az elv, a rendszer fő dolog. Mert ezek az eszme vezérei és katonái. Az ezek által győz. És lehet valaki jó regényíró, költő s egyéb, mind a mellett gyarló szerkesztő, és a kettőt soha sem kellene összekavarni. Tehát tudományos, azaz elvekre alapított s rendszerbe foglalt ismeretek nélkül szépirodalmi lapot sem szerkeszthetni, mivel ennek is van tudományos oldala, sőt éppen ez vezeti azt s védi félrehajlásoktól.” Ezért: „Mulasztást követ el az a szerkesztő, aki nem elvekért harcol”, mint pl. Ballagi Mór, a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap szerkesztője: „... *elv dolgában* igen gyarló és nem is látszik nagy súlyt fektetni rá, hogy elvet képviseljen, s tanúságát adja a közönség igényei tiszteletének.”

Ha a jó szerkesztőt a Bajza vagy az Erdélyi által felállított normák szerint mérjük, akkor Erdélyit ideális szerkesztőnek tekinthetjük. Volt benne előrelátás, koncepció, írói felelősség-tudat, elv és rendszer és megingathatatlan erkölcsi érzék, volt ízlése és tapintata. Ismerte a jelent és látta a jövőt, a fejlődés igényeit.

Garayból hiányzott ezek közül néhány tulajdonság, viszont az újságírás gyakorlati, műhelymunkáját ismerte jól, évekig dolgozott lapoknál. Egymást kiegészítve - úgy látszott - minden feltétel megvan ahhoz, hogy jó és népszerű folyóiratot szerkeszthessenek. Számolni kell azonban a kor közönségével, amelyikhez közelebb állott Vahot „bundagalléros” lapja, mint egy Erdélyi által szerkesztett, ha még oly népszerűsége törekvő folyóirat is. Erdélyi törekvései egybeestek a kor fejlődésével és irányával, tudta, hogy mit akar és miért akarja, de egyénisége, stílusa és munkatársai nem felelhetek meg a kor átlagolvasója ízlésének. Erdélyi nem volt újságírói alkat, a tudományos vizsgálódásra, elemzésre termett, a reklámozás, különösen az önreklámozás idegen volt tőle, pedig az új típusú újságírás ezt követelte a szerkesztőtől. Súlyosabb egyéniség volt, semmint hogy egy, a negyvenes években Magyarországon megjelenő divatlap szerkesztésére, a közönségsikert ismerve el mércének, alkalmas lett volna.

Kitűnő, nagy hatású lapot szerkeszthetett volna egy polgárosultabb, műveltebb országban, pl. Németországban vagy Angliában, de Magyarországon is húsz-harminc évvel később. Alkatilag egy szemle, egy Revue szerkesztője volt inkább. A 40-es évek divatlapja Vahot Imre műfaja volt. Ekkor már Garay sem volt megfelelő ember. Nehézkesebb, konzervatívabb ízlésű és élehetlenebb volt, mint fiatalabb társai. Meg aztán ő „bünger” volt, több gátlással és érzékenyebb lelkiismerettel, mint Vahot Imre, és bármennyire igyekezett, nem tudta levetni egyéniségét.

A munkatársak

A lap munkatársait az EF mutatta be. Már maga a névsor is alkalmas volt arra, hogy felkeltse a közönség érdeklődését. A listán az egész élő magyar irodalom szerepelt. A szerkesztők szerénysége nélkül mondhatták: „... oly férfiak fogának kezét, minőkkel eddigelé magyar belletriai lap nem dicsekedett.” (A finom megkülönböztetés a nem szépirodalmi, hanem tudományos Athenaeumnak szólt!) A tiszteletre méltó névsor nemcsak szerkesztői reklámfogás volt, hanem határozott szándék húzódott meg mögötte. Miként a program, a munkatársak felsorolása is arra hívja fel a figyelmet, hogy az új lap célja az egész magyar irodalmat felölelő s az egész magyar közönséghez szóló orgánus alapítása, amelyben mindenki megszólalhat, aki egyetért a nemzetiséggel, a haladás és a polgárosodás eszméjével. A szerkesztőknek terveik megvalósításához szükségük volt az erők összefogására, az irodalmi egységre, amelyet az írók is örömmel üdvözöltek. Egyetértésüket jelentkezésükkel dokumentálták, s már-már úgy látszott, hogy létrejött valamiféle egységfront. Együtt szerepelt a legfiatalabb Eördögh István az idős és az irodalmi élettől már félrehúzó Szemere Pállal, az erdélyi Gegő Elek a pápai Tarczy Lajossal, a német származású polgár Henszlmann, a felvidéki földbirtokos Pulszky a honfoglaló őseire büszke Szemere Miklóssal, a történész pap Horváth Mihály a győri orvossal, Kovács Pállal, a katolikus papköltő Tárkányi a református lelkészfiúval Kuthyval, az elméleti érdeklődésű Tanárky a lírikus Vörösmartyval, a par excellence novellista Pálffy a színész Egressyvel, a diák Gyulai a drámaíró Szigligetivel.

A „genus irritabile vatum” - szokatlan módon - megfélemlített a régi sérelmekről is: Bajza Garay lapjába ígérkezett, s Kuthy és Vahot - alig lezárt polémiajukra fátymolt borítva - egy zászló alá álltak. Vajon mi lehetett az az erő, amely ennyi széthúzó érdeket egy táborba fogott?

Erdélyi János vagy Garay népszerűsége még nem lett volna elegendő ahhoz, hogy ezt a tekintélyes és népes társaságot mozgósítsa. Erdélyinek egyik, Csengery Imréhez írt levelében félreérthetetlen az utalás a Pesti Hírlappal való analógiára, s ha a továbbiakban a lap programjára gondolunk, vagy arra a buzgalomra, amelyet Pest megye közgyűlése s elsősorban Fáy András a lap engedélyének megszerzése körül tanúsított, vagy Erdélyi szoros baráti körére, Kossuthtól kapott korábbi ajánlatára, a Pesti Hírlap meleg, a Regélőt ajánló cikkeire, mind arra engednek következtetni, hogy a RPDl többnek ígérkezett egy divatlapnál. A nemesi ellenzék, Kossuth és a Pesti Hírlap munkatársi gárdája vallotta magáénak a lapot, eszméik irodalmi szócsövét látva benne. Ez a motívum is magyarázza azt az egyéni érzékenységet félretevő, saját érdekeket nem tekintő, fiatalos felbuzdulást, amellyel az irodalom apraja-nagyja támogatásáról biztosította a lap kiadóját, szerkesztőjét és nem utolsósorban programját.

Az irodalmi élethez közelállók előtt nyilvánvaló volt, hogy szükség van egy új, korszerű sajtóorgánusra. Már a Pesti Hírlap váratlan népszerűsége, igen nagy példányszáma összehasonlítva a vele egyidőben megjelenő szépirodalmi vagy tudományos lapok tengődésével, fel kellett hogy hívja a figyelmet arra, hogy valami nincs rendben a lapok körül. Sem a közönség, sem a kritikusok, sem az írók nem voltak elégedettek a zsurnálokkal, de ugyanúgy a szerkesztők sem a közönséggel. Nem felelt meg feladatának, de nem is felelhetett meg az egyetlen irodalmi és művészeti folyóirat, a népszerűtlen Kovacsóczy Mihály lapja, a Közlemények az élet és tudományok köréből sem (melléklapja a hetenként kétszer megjelenő Literatúrai Lapok). A tehetségtelen és jellemetlen Kovacsóczy, aki miután Bajzaék kiszorították az irodalomból, a reakció szolgálatába állt, nem volt alkalmas arra, hogy az írókat összefogja. „A Közleményeknek ... minthogy vetélytárs nélkül állanak szépirodalmunk síkjain, vezérkedniök kellene s csak közlegénykednek” - írja a kritikus. Ugyanígy vélekedett a Világ és a Hírnök szemléírója: „... a Közleményeknek törekedniök kellene jobban asszonyok számára venni fel irányt, segítettve

azon hiányon, melyben hölgyi literatúránk szenved.” A közönség nem támogatta Kovacsóczyt, mihamar meg kellett szüntetnie lapját.

A kor kérdései iránt érzékeny, a „korszellemre” figyelő írók maguk érezték legjobban a megfelelő, a fejlődés igényeit kifejező orgánus hiányát. Így pl. Erdélyi János, aki örömmel újságolta Szemere Miklósnak 1841 elején a hírt: „Pesten legújabbán írókból kivétel nélkül társaság alapult, mely minden csütörtökön délutáni 5-6 órákor egybe gyűl Tigris fogadó termében. Célja: írók közeledése, társalgás, és a mi ebből foly még nincs teljesen megszervezve, de rövid nap lesz. Indíták: Garay és Henszlmann.” Bár Erdélyi nem említi Pulszky nevét, bizonyos, hogy egyike volt azoknak, akik maguk is támogatták a „korszerű” divatlap megindításának eszméjét. Ezeknek a Tigris-beli beszélgetéseknek, írói találkozásoknak lett eredménye végül a RPD.

Az az érdeklődés és osztatlan lelkesedés, amely megelőzte a lap megjelenését, mutatja, hogy valóban meglévő hiányt kellett pótolnia. Vahot Imre szerint Gömörben és Nógrádban: „... divatlapunkat úgy várják, mint a messiást...” A Pesti Hírlap is örömmel nyugtázza a hírt, hogy Garay lapot indít: „Ki Garaynak s vele szövethető fiatal társainak fényes elmetehetségét ismeri, az lapjának legszebb jövődőt ígérhet s meg fog győződni, hogy annak érdeme maradandó lesz s nem ephemeris becsen fog alapulni.”

A Pesti Hírlap közvetlen a megjelenés előtt még egyszer felhívja olvasói figyelmét az új vállalatra. „Garay több ízben dicséretesen említett folyóirati vállalatára a közeledő új évvel életbe lép. Az új Regélőnek programja a napokban jelent meg, s mi kellemes kötelességünknek tartjuk, a haladás barátit e dicséretes vállalatra figyelmeztetni, mely minden esetre nevezetesen hiányt pótoland ki szépirodalmi literatúránkban s munkatársakul többnyire oly férfiakkal dicsekedhetik, kiknek nevei igen jól hangzanak az országban, s kiknél erő és akarat van, a leghízelgőbb reményeknek és várakozásoknak teljes mértékben megfelelni.”

A közönség mellett az írók is nagy érdeklődéssel várták az új lapot. „Szükségünk vala a szépirodalmi literatúránk ez orgánusára és ők minden bizonnyal jobban fogadják pártoltatni, mint az Athenaeum.” - írja Adorján Boldizsár Pap Endrének.

Az osztatlan helyeslés és öröm, amellyel a hírt fogadták, a siker ígérete volt, de a lap megindulásához még nem volt elegendő. Művek kellettek. Az írók jelentkezését pl. nem mindig követték tettek, az ígéretek beváltására sem került sor és ha meggondoljuk - nem is kerülhetett. Bajza anyagihiánnyal küszködő szerkesztő volt, aki arra kényszerült, hogy bármi áron - számtalan álnéven írt saját cikkével - megtöltse lapját. Vörösmartyra meg az Akadémiai nagyszótár munkái nehezedtek; ha verset írt, azt a triász lapjába vagy 1843-tól kezdve a gavallérosan fizető Honderűbe adta. Fáy András sem dolgozott rendszeresen. Nagy Ignác a Jelenkor szerkesztője volt, az Athenaeum állandó munkatársa, nemsokára Garay ellenfele. Horváth Mihály, Hunfalvy Pál nem voltak divatlapírók, Szemere Pál meg nem tartozott a termékeny írók közé. Szemere Miklós boldogan küldötte volna verseit, mint ahogy készségesen toborozta „a zempléni freywilligeket”, ha néhány hónap múlva nem különbözött volna össze Garayval, az Emlény szerkesztőjével, sőt Erdélyivel, az Emlény bírálójával is. De még ha mindnyájan álltak volna is szavukat, sem tölthették volna meg munkáikkal a lapot. Egyesek, hogy Szemere Pálra vagy Kiss Károlyra hivatkozzunk, nem voltak hozzászokva a frissebb tempójú, kötöttebb határidőt igénylő, rendszeres újságírói munkához. Lassan írtak, sokat forgatták műveiket, mielőtt kiadták volna kezük közül, a maximális igény volt az eszményük. Számukra az írás még nem a kenyeret jelentette, „nobile officium” volt.

Így történhetett, hogy a sok jelentkező és a nemes felbuzdulás ellenére a szerkesztők krónikus cikkelhiányban szenvedtek. A helyzeten csak rontott az 1843-ban meginduló két konkurens lap, a Magyar Életképek és a Honderű. Az előbbi célkitűzéseinek hasonlóságával, a második pedig szerkesztője közismert bőkezűségével vont el a Regélőtől munkatársakat. A negyvenes években fontos szerepet kezdett játszani az írói honorárium, Jókai fogalmazta meg nemzedéke nevében szólva: „... a piacról éltek”. Megélhetésüket az irodalom biztosította, tehát az ívdíj mennyisége nem volt elhanyagolható. A RPDl nem állt olyan jól, mint a jómódú rétegekre támaszkodó Honderű vagy a Magyar Életképek. „Lazi” gavallérosan fizette munkatársait, ívenként 16 pft-ot, ugyanannyit mint Frankenburg, de az utóbbi ritkábban jelent meg s kevesebb íróat foglalkoztatott. A RPDl tiszteletdíja önmagában nem vonzhatta az írókat. Nem is járt mindenért fizetség, a novellákért és a hosszabb vidéki levelekért igen. A honorárium a szerkesztői ösztönzés egyik formája volt. A hiányzó, népszerű vagy irodalompolitikai szempontból fontos cikkekért a szerkesztő pénzt helyezett kilátásba lapalji jegyzetben szerkesztői csillag alatt, mint pl. a népiesség elméleti kérdéseivel foglalkozó írások vagy a vidéki életképek, ill. országismertetések esetében. A RPDl legmagasabb ívdíja 12 pft volt, ez is csak a legbecsültebb munkatársaknak járt, mint pl. Kovács Pálnak.

Nem indokolt, tehát nem is méltányos Bajza szemrehányása, sőt megrovása, amellyel Garayt illeti: „... első hirdetésében régi írók segedelmével kecsegtette olvasóit, legújabb hirdetésében már csak ennyit mondhat, hogy ifjúság által van körüvezve.” Garay határozott válaszával kell egyetértünk, amikor visszautasítja Bajza állítását. Joggal ígérhette a „rég” írókat, mondja, mert azok kötelezték magukat, szavukat azonban nem állták. Neki ezentúl már nem nevek, hanem faktumok kellene. A Bajza által meglehetősen fitymált ifjúság pedig „... azon munkás, termékeny, lelkes ifjúság, amely az olvasó közönséget 5-6 éve csaknem egyedül tartá szépliteratúrai olvasmányokkal.”

Az Előfizetési Felhívás névsora a magyar irodalomnak parádés felvonulása volt, egy díszszemlénél többet azonban nem jelentett, valóságos erőt nem képviselt. Tetszetős fikció volt csupán, éppen olyan, mint a magyar irodalom egysége, amelyet a szerkesztők nemes, de irreális célként maguk elé tűztek.

Az RPDl standard írógárdájához, a lap munkatársainak első, a szerkesztők felfogásával leginkább rokonszenvező csoportjához azok tartoztak, akikre Garay utalt. Megbízható, termékeny írók voltak, a szerkesztők célkitűzéseivel maradéktalanul egyetértettek, de kiugró, iskolát alkotó tehetség nem akadt közöttük. Garay megállapítását figyelembe véve, mely szerint 5-6 éve indultak a pályán, elsősorban Adorján Boldizsarra, Pap Endrére, Riskó Ignácra, Beöthy Zsigmondra, Pongrácz Lajosra, Szakáll Lajosra, Vachott Sándorra és Vahot Imrére, Barthos Jánosra (Márk), Király Károlyra és Sárosi Gyulára stb. kell gondolnunk. Ők jelentkeztek a század negyedik tizedének végén, s a negyvenes évek elejére ők alkottak a derékhadat, az irodalmi élet aktív képviselőit.

A csoport tagjai zömmel a falusi magyar nemesség köréből kerültek ki. A protestáns kollégiumokban végeztek, végigjárták a juratéria és az országgyűlések iskoláját. Emberi és politikai eszményük Kölcsey Ferenc volt, legtöbbször személyesen is ismerték és rajongtak eszméiért. Őket nem a zsurnalisztika tartotta el, földjükön gazdálkodtak (Adorján, Kubinyi, Vachott S. stb.), megyei vagy városi hivatal viseltek (Barthos, Szakáll, Sárosi, Pongrácz, Pap E., Beöthy Zs., Csengery Imre). Ezt a nemzedéket, amelyet a Farkas Gyula-féle felosztás szerint a másodikba sorolhatnánk, elsősorban a segíteni, hatni akarás vitte az irodalom felé, de az intellektuális érdeklődés, a velük egyivású társak, a városi társaság keresése is. Gondolkodásmódjukban konzervatívabbak, ízlésük klasszikusabb és megállapodottabb volt. Irodalmi és politikai műveltségük inkább német orientációjú. Ez a réteg a liberális nemesi ellenzék,

Kossuth és a Pesti Hírlap legértékesebb és a kezdeti években leginkább hangadó csoportja. Ők tartoznak a Nemzeti Kör alapítói közé. Más társadalmi réteg tagjai ugyan, mégis ide sorolhatók - Garay is ide kapcsolja őket - indulásukat tekintve a vidéki kisemberek vagy parasztok gyermekei, akik hosszú nélkülözés és készülődés eredményeként jutottak el a honorációri címet biztosító ügyvédi, orvosi, tanítói vagy mérnöki diplomához. Társaikhoz csak néhány éves késéssel zárkóztak fel, mert „a kenyérkereset szüksége parancsolt velük”. Ezek az ifjak nagyobb szociális érzékenységet, ember- és országismeretet, alaposabb és szélesebb horizontú - nem nemesi szempontú - tudást hoztak magukkal. A modor-, pénz- és rangbeli különbséget rekompenzálniuk kellett, - s a tudás megszerzése volt számukra a legkézenfekvőbb, s az adta rangjukat (Erdélyi, Vajda Péter, Garay, Hazucha, Király Károly). Nagyrészt ebből s rétegből verbuválódtak a kor hivatásos újságírói. Őket nem várta sem birtok, sem megyei hivatal, sem a politikusi pálya, csak a szerkesztőségek poros asztala. És mire elértek valamit, s sok lemondás, megaláztatás, gyakran koplalás néhányukat megkeseredett, kiégett vagy éppen beteg emberekké tette.

A munkatársaknak ezt az első csoportját az érdekek és elvek azonossága vitte a RPDl köré. Elégedetlenek voltak az Athenaeummal, korszerűbb, „szociálisabb” orgánust akartak s a RPDl annak ígérkezett. Az íróknak és a szerkesztőknek - kisebb nézeteltérésektől eltekintve - mindvégig jó volt a kapcsolatuk. Ez a társaság adta a RPDl legmegbízhatóbb és állandó munkatársait.

A RPDl munkatársainak második csoportját a „harmadik nemzedék”, az 1842 második felében fellépett „több reménydús fiatal író” alkotta, mint arra a már korábban idézett nyilatkozat utalt. Ezek az ifjak szinte egyszerre ugrottak a porondra. A juratéria, a megélhetés, az újságírás vagy a kalandos élet vágya vitte őket a városba. Hódítókként jöttek, tele lendülettel, energiával és kevesebb gátlással. Se pénzük, se jövedelmük, se földjük, alig néhány éven belül mégis ők lesznek a zajos hangadók. Bennük kevesebb a kötöttség, mint öt-hat évvel idősebb társaikban. Igazi városi emberek, őket nem köti sem a föld, sem a nemesi kutyabőr. Apáik - az egyetlen Bérczy kivételével - nem birtokosok és nem nemesek, iparosok vagy alkalmazottak, de nem plebejusok a Czuczor- vagy Erdélyi-féle értelemben. Őket nem az egyház vagy saját emberiségük neveli, mint a korábban indult jobbagyfiukat, hanem szüleik taníttatják. Műveltségük és ízlésük modernebb, de felszínebb. Ebből a rétegből kerültek ki a francia irodalom lelkes hívei, a „gens des lettres” klasszikus alakjai, ahogy Sainte-Beuve jellemezte a típust. Az Ifjú Magyarország tagjainak egy része vagy Frankenburg, Garay vagy Vajda, hogy csak néhányat említsünk, ugyancsak az újságírással kereste kenyerét, de ők a korábbi sajtó szemérmesebb munkatársai voltak. Az újabb nemzedéket a feladat, a közvélemény formálásán túl a sajtóhoz az életforma és a megélhetés lehetősége is vezeti. Leghőbb vágunk a szerkesztőség, ill. segítség volt, amely sok vonzó tulajdonsága mellett írói egzisztenciájuk biztosításával és hírnevük megalapozásával is kecsegtetett, mint Berecz Károly bevallja: „A Honderú melletti segédkedésem nincs sükertelen - az irodalmi intriguek-ba némileg be vagyok avatva - pofámat is csak jobban ösmerik már...” A két nemzedék helyzetét és a segédi életformáról vallott nézetét két életkép illusztrálja. Mindkettő tárgya a szerkesztősegéd, mindkettőt két hivatásos újságíró írta. A korábbi nemzedékhez tartozó Nagy Ignác az állás és életforma hátrányait látja meg, míg - alig valamivel később - Pálffy Albert - Berecz érveit alátámasztva - már a segéd-szerkesztői állással járó előnyöket ecsetelheti. Az azonban Pálffy szerint - legalábbis ekkor még így vélekedik - nem összeegyeztethető az irodalmi élet tisztességes versenyszellemével, ahogy az egyik újdonsült szerkesztő (értsd: Vahot Imre) segédjét (Petőfit) „reklámozza”, hátrányos helyzetbe hozva így a többi fiatal író. Ekkor még nem alakult ki a „cotteria”, a pártok versengése, amely magával hozza a polgári irodalmi élethez, újságíráshoz hozzátartozó reklámozást.

Alig néhány hónap múlva azonban éppen Pálffy lesz a tábor egyik legelevenebb tollú, a kör érdekeit harcosan védelmező tagja.

A „második” és „harmadik” nemzedék alakjai között van egy nagy, a két csoportot élesen elhatároló különbség: míg az első korosztály írói megelégedtek azzal, hogy szolgáljanak: az irodalmat és egy-egy lapot vagy szerkesztőt, a legfiatalabbak már saját orgánumot akartak - még hozzá minél hamarabb -, hogy ott nemzedékük tagjaival közösen valósíthassák meg elképzeléseiket, amelyek mind irodalmi, mind politikai téren jóval radikálisabbak voltak az előző nemzedékénél. A fiatalok közösségi szelleme, pártalakító heve is erősebb volt a valójában csak alig néhány évvel idősebb, mégis az előző nemzedékhez sorolható társaikénál.

A húszévesek ugyanúgy a Pilvaxban letek otthonra, mint hajdan Kazinczy Gáborék, csak akkor még Privorszky-kávézónak hívták. Az 1837-es és 1842-es évek között végbement változást az Ifjú Magyarország és a majdani Fiatall Magyarország közötti különbség illusztrálja. Kazinczy, Erdélyi, Dobrossi, Kuthy, Lukács Lajos, mindnyájan részt vettek a liberális ellenzék nem kevés veszéllyel járó politikai harcaiban. A közös akciók eredményeként alakult ki közöttük és a liberális nemesi ellenzék közt az a szoros, baráti kapcsolat, amely későbbi politikai pályájukat részben megszabta. A legifjabbak és a nagy reformnemzedék viszonya nem volt olyan közeli, nagy távolság választotta el őket egymástól, amely majd pl. Kossuth és Petőfi személyes érintkezését jellemzi. Ők a beérkezettek önkéntelen fölényével vagy elnéző mosolyával, a zajosságtól idegenkedve figyelték a mindenáron feltűnni vágyó nagyhangú társaságot. Az Életképek cikkírója az idősebbek általános véleményét fogalmazta meg, amikor megállapította: „... egy időtől az irodalomban egy *club*, *cotterie* keletkezett, melynek pártfogó szárnyai alatt minden szabad, kezdenek tollasodni a verébfiak, s nő fel az istenadta nagylevelű útilapu.”

Az ifjú óriások nem Kölcseyt vagy Kazinczyt tekintették mesterüknek, Bajzához és Vörösmartyhoz fordultak. Többen az Athenaeumban jelentkeztek munkáikkal s Bajzát kérték fel ítéldbíróul, mint pl. Petőfi vagy Tompa. Mások más támogatót kerestek.

1842 legvégén, 1843 legelején, elsősorban a pozsonyi országgyűlés kedvező légkörében indult meg a szervezkedés. Ennek eredményeként 1844-re szinte már összeállt a társaság, s ebben nagy szerepe volt Vahot Imrének és a RPDI-nak. Vahot majdnem kortársuk, mégis beérkezett, nagy ember; Kossuth Lajos unokaöccse, Erdélyi János sógora és Vachott Sándor öccse, a RPDI belső munkatársa, sőt 1842 végén „ura”, mint Lauka megállapította. Vahot kétségtelen kvalitásai mellett rokoni összeköttetéseinek, ügyességének és alkalmazkodó természetének köszönhetette, hogy egész fiatalon, alig 19 éves korában bekerült az Ifjú Magyarország és a liberális ellenzék társaságába. Huszonkétéves korában már „szerkesztőtárs”, pedig alig valamivel idősebb a „verébfiaknál”. Szervezői hajlama, könnyed bohémsága, gátlástalan megbízhatatlansága és magabiztossága vonzotta maga köré az ifjakat. Egyenrangúakként kezelte őket és ők máris elismerték. Nagyhangú polémiai, „harc heve” az ifjúság bajnokaként tüntették fel, szemben a maradisággal, a tekintéllyel. Köréje tömörültek mindazok, akik türelmetlenek voltak s minél hamarabb hallatni akarták szavukat.

S mindehhez még fórumot is biztosíthatott nekik! 1842 végén, Vahot rövid regélői uralkodása idején tűnt fel a lapnál: Bérczy Károly, Berecz Károly, Birányi (még Schultz) Ágoston, Bulyovszky Gyula, ettől az időtől kezdve dolgozott rendszeresebben Pálffy és Lisznyai is. Vahot kristályosodási pontot képezett a magyar irodalmi életben, de szerepe ekkor még nem volt jelentős. Tevékenysége akkor kapott nagyobb hangsúlyt, amikor Pozsonyban, ill. Pesten Petőfivel közelebbi kapcsolatba került és megszületett annak lehetősége, hogy az ifjú költő Vahot szerkesztősegédje s a Pesti Divatlap nyilvánossága segítségével mihamar a fiatal irodalom vezére legyen. Vahot jelentősége azonban akkor sem szűnt meg, amikor Petőfi kivált

a PDI kötelékéből, mert mint az egyik vezető folyóirat szerkesztőjének négy és fél éven át szükségképpen befolyása volt az irodalmi életre.

Vahot eltávozása után sem szűnt meg a kapcsolat a legfiatalabbak és a RPDl között, Garay és Erdélyi továbbra is biztosította számukra a megszólalás lehetőségét. Néhányan haragudtak ugyan Garayra, komolyabban csak Petőfi lépett fel. Szerkesztői visszaélésért támadta, amiért nevét engedélye nélkül nyomtatta ki egy verse alatt, holott azt álnéven kívánta volna közölni. Neheztelése valójában korábbi, akkor kezdődött, amikor Bajza által beküldött három versét Garay nem jelentette meg. Petőfi részéről nem lehetett komoly a sérelem, inkább csak a Bajza iránti szívésség és készség szólaltatta meg a két szerkesztő között kitört háború idején. Garayt az ifjak jószágon embernek tartották, igazi tekintélye azonban sohasem volt. Ami volt, azt is elveszítette, amikor az életképek Hírlapi méh c. rovatában kicsinyesen csipdeste és szurkálta az amúgy is érzékeny legifjabbakat.

Más volt Erdélyi János szerepe. Erdélyi támogatta a fiatalokat, munkára buzdította őket, de nem tekintette őket magával egyenrangúaknak. Nem vette őket túl komolyan: fiatalok, hadd okosodjanak! Az egyetlen kivétel Petőfi volt. Erdélyi igen korán, elsőként méltatta költészetét, amikor a Petőfi-láznak még nyoma sem volt. „Az ő költeményei több álnév alatt saját meglepő jelleműek, mélység és világosságban egyaránt kitűnők” - írja már 1844. január 11-én. Erdélyi elismerő szavait Horváth János is kiemeli, majd így folytatja: „A RPDl-nek már idézett, igen korai hozzászólása igen finom érzékkel állapítja meg róla, hogy »... neki oly életének kell lenni, hol közel van hozzá minden költői anyag s nem kell zaklatni a phantasiát képekért s érzésekért.« Érdekes, hogy Horváth János hallgat a kritika írójának kilétéről, pedig nem volt nehéz kitalálni, hogy a „Levelek Ottíliahoz” írójának E. betűje mögött Erdélyi áll, mint ahogy tudta Bajza és tudták a korabeli írók.

Erdélyi és a többi fiatal író kapcsolatának további alakulása távolról sem volt olyan harmonikus. Garay nagyobb polémiait az idősebb korosztály tagjaival vívta. Az ifjú írók általában szerették és hamar elfelejtették a Hírlapi méh szurkálásait, vele nem lehetett haragot tartani. Garay „...nem ártott soha senkinek, szeretett mindenkit, békíteni tudott háborgó ellenfeleket ... aki egyszer is beszélt vele, lehetetlen volt, hogy meg ne szeresse.” Erdélyi határozottabb egyéniség volt, elvi és politikai nézeteit nem rejtette véka alá. Kritikus volt, s a kritikáit a legifjabbak nehezen viselték. A Kisfaludy Társaság tekintélyes titoknoka, a szigorú kritikus elleni berzenkedéseket, majd a Magyar Szépirodalmi Szemle elleni háborúskodást úgy is tekinthetjük, mint az ifjú és türelmetlen, a bírálatot nehezen viselő nemzedék „zajgását” az irodalmi pozíciók birtokosai, az idősebb írók ellen, mint ahogy annak idején a Rajzolatok fiataljai is lázongtak az Athenaeum urai ellen.

A RPDl munkatársainak harmadik csoportja szinte észrevétlenül lépett a pályára, jelentkezésüket nem kísérte zajos visszhang. „A néma és említetlen, de szívében reményeket viselő Erdély” már korábban is adott egy-egy nagy író a magyar irodalomnak, de nagyobb csoportban csak a negyvenes évek elején, a RPDl megindulása után küldte el íróit a Királyhágón túli országba. Ebben nagy szerepe volt a RPDl szerkesztőjének, Erdélyi Jánosnak.

Erdélyi 1842 májusában látogatott el a „testvérházába”, amikor feleségét gyászolva elhagyta Pestet és a szerkesztőséget. Erdély fővárosában hosszabb időt töltött. Alkalma volt megismerkedni Kolozsvár és az ország szellemi és irodalmi vezetőivel. Erdély ekkor hallgat: „... egész országunk fölött valami ki nem mondható lágy melegség, úgy szólván tespedés borong ... s a költészetet háttérbe szorítjuk.” A Remény megjelenése volt az utolsó jelentős irodalmi esemény. Elakadt a Vadrózsák kiadása, Kriza felhívásának visszhangtalanság lett a sorsa, ami az irodalmi erők szegénységének jele volt. A Kolozsvárt látottak és hallottak csalódással töltötték el Erdélyt, aki Pest eleven, „pezsgő” szelleméhez szokott. *Erdély földjén* c. versében

ad hangot efeletti szomorúságának. „Hol nincs közérdek, nincs polgári lélek, // Ott nagy jövődöt nem várok, remélek. // Szép föld, aranyhegy nagyságot nem ád; // De szellem az, mi teszi a hazát.” Nem tartotta kilátástalannak a helyzetet, tudta, hogy segíteni kell és lesz eredmény. Buzdított és agitált, lapjába hívta és várta az erdélyi írókat: „Jöjjetek erdélyi fiatalok a nagyobb országba, s itt emlékezzetek meg a szülőföldről, mint Moore Tamás, ki Irlandot Angliából énekelte meg...” A munkára serkentés leggyakoribb útja a RPDl nyilvánosságának felajánlása volt. Az írók jelentkezésétől remélte a szellemi passzivitás, a tétlenség elűzését, a nagy lehetőségeket hordozó erdélyi irodalom megszólaltatását. Tudatos szervezői és szerkesztői munkájának lett az eredménye, hogy rövid néhány hét és hónap alatt a Királyhágón túli írók szinte betörték Erdéllyel foglalkozó írásaikkal a RPDl-ba. A lap 1843. II. félévében pl. a 21 elbeszélés és rege közül 7 erdélyi szerző műve, a Táj- és népismertetés rovatban négy a külföldet mutatja be, négy Magyarország egyes vidékeit, három Erdélyt. A félévben megjelent 5 könyvbírálatból három hazai, kettő az erdélyi írók műveit méltatja. A vidéki levéltárcák közül negyven az anyaország, 17 Erdély problémáival foglalkozik. Míg a RPDl 1842. I. félévében Mártonffy Ignác, Oroszhegyi Józsa, Dózsa Dániel és Matisz Pál képviselik az erdélyi irodalmat, valamint két kolozsvári ifjú egy-egy rövid tudósítással: Gyulai Pál és Szilágyi Sándor, addig 1842. II. félévétől kezdve már felsorakozik melléjük Úrházy György, Szentiváni Mihály, Jósika Geyza (Miklós fia), Kövály László, Rácz Józsa, Medgyes Lajos, Mentovich Ferenc, Etédi Gedő János. Szilágyi és Gyulai levelei ettől az időtől kezdve hosszabbak lesznek és rendszeresebben jelennek meg. Míg a visszhangtalan Aranyosrákosi Székely Sándor, az „intrikus Döbrentei”, a nagy hatású irodalomszervező, s a történetíró Teleki József, az Akadémia első elnöke szűk körben voltak ismertek, a tragikusan egy-könyves Bölöni Farkas Sándorra és a politikus Wesselényire már az egész magyar ifjúság figyelt. Az olvasóközönséget azonban majd csak a termékeny regényíró, Jósika Miklós hódította meg. Ők azonban még egyedülálló, magános alakok. Az országrész csak a negyvenes évek elején hallatott magáról többet - mint azt az Athenaeum is örömmel regisztrálta -, amikor egy egész csapat fiatal író fáradozott azon, hogy eloszlassa a homályt az ossziáni ködbe burkolózó Erdély felett és minél szélesebb körben ismertesse meg különös természeti szépségeit, népének dalait, zivataros történetet és a jelen sajátos gondjait. Ezen a téren sokat tett a RPDl és szerkesztője, amikor bekapcsolta Erdély íróit a magyar irodalmi élet vérkeringésébe. Sikeresen ébresztették az érdeklődést, amely a negyvenes évek második felétől kezdve a Királyhágón túlra irányította a fényt és kísérletet tett arra, hogy Erdélyt is részesévé tegye az országot átfogó politikai és társadalmi megújulásnak.

A RPDl munkatársai e három csoportból állottak, a magyar irodalom jelentős hányadát képezve: „... a *Regélőben központosult írói erőt* hazánk jelen szépirodalmi összes erejének nagytítás nélkül kétharmadára bátran tehetni, - miután több reménydús fiatal írókon kívül nevesb íróink koszorújából állandó író társainkul a következőket nevezhetjük, kik közül mintegy tizenhét kizárólag csak e lapokba dolgozik: u. m. Adorján, Beöthy Zs., Bérczy K., Dózsa D., Egressy, b. Eötvös, Erdélyi, Frankenburg, Gaal, Garay, Gorove I., Hazucha, Henszlmann, Hrabovszky Dávid, Karacs Teréz, Király Károly, Kiss Károly, Kovács Pál, Kuthy, Lemouton, Lisznai, Lukács M., Márk, Pálffy A., Pap Endre, Pongrácz, Pulszky, Riskó, Szakáll, Sárosy, Szentai, Tarczy, Tárkányi, Tóth L., Vahot I., Vachott S., Vajda Péter, Vidor E., Wargha István, Zsoldos I.”

A lista megfelel a valóságnak, a felsorolt írókat mégsem lehet a legjobb szándékkal sem állandó munkatársakként tekinteni, hisz Eötvös pl. mindössze egy verse címén került a névsorba. A megállapítás első felével egyetérthetünk, annál kevésbé a másodikkal, amely valamiféle kizárólagosságot emleget. Vajon mit értett a „kizárólagosságon”? és mi volt ezzel a szándéka? A mai értelemben aligha gondolhatta, mert ha igen, a másik két divatlap meg sem jelenhetett

volna, mint azt a másik három lappal való egybevetés mutatja. Összehasonlítva a RPDl 1842-1843-as, az Athenaeum 1842. II., 1843. I. félévét, a Magyar Életképek 1843-as, az Életképek 1844-es és a Honderú 1843-as évfolyamait, azt látjuk, hogy szinte minden író dolgozik minden lapba. Egy különbség ötlük szembe: az erdélyi írók részvételének aránya. Míg pl. Gyulai és Szilágyi az Athenaeumban csak egyszer-ször szerepelnek, addig a Regelő állandó, szinte legszorgalmasabban dolgozó munkatársai. A RPDl-ban gyakran fellépő Dózsa Dániel, Oroszhegyi Józsa egy ízben jelentkezett az Athenaeum, ill. Életképek megfelelő évfolyamában. Csak a RPDl közölte még ekkor Matisz Pálnak, a Dózsa-eposz szerzőjének műveit, Mentovich Ferenc, Medgyes Lajos, Szentiváni Mihály költeményeit, Rác Józsa, Jósika Geyza és Úrházy György írásait.

S ha „kizárólagosságról” beszélünk, akkor Badacsonyi Alajos (Garay öccse), Bangó Péter, Barna Ignác, Eötvös József, Bulyovszky Gyula, Erdélyi, Garay, Liszy István, Pájer Antal, Pap Endre, Ruttkay Emil, Riskó Ignác, Sárosi Gyula (az Ath.-ban Gyalu Pál néven ír!), Schultzbirányi Ágoston, Szakáll Lajos, Vadnay Rudolf, Zichy Antal, ill. Halászy József, Fáy Béla és Finta Károly esetében lehet erről szó.

Garay a „kizárólagosságon” inkább egy, a RPDl körül kialakult irodalmi csoportosulást érthetett. Céloz is erre egy ízben, amikor a lap nehézségeit magyarázza: „... jobbra egy örökös bosszút, érdemlett, nem érdemlett üldözést esküdt *pártfél* [értsd: Athenaeum] akadémikoskodásai, balra egy fiatal erőben feltörekvő vetélytárs törekvései [értsd: a Magyar Életképek] ellenében” kell megállnia. S ebben az értelemben igaza lehet, mert a lap körül gyülekezett három csoport tagjait - származásuk, műveltségük és földrajzi elkülönülésük ellenére, sőt annak ellenére is, hogy a kor többi lapjába, mégpedig a Garay által rosszállólag említett lapokba is dolgoztak - egy valami összetartotta. A világnézeti azonosság, sőt ízlésbeli egyezés, amelyet a negyvenes évek elejének lendülete, a kor demokratizmusa alakított ki. A nemesi honorácior réteg alkalmazkodott a kor eszméit, irányát megtestesítő és kifejező plebejusi réteghez, amelynek egyik gyülekező helye az irodalomban ekkor a RPDl volt.

Ezt az - ilyen értelemben vett - egységet a rivalizálások vagy egyéni torzsalkodások ekkor még nem tudták megbontani. A szerkesztők törekvésének eredményeként sikerült a differenciálódó kor ereje ellenére is fenntartani ennek az irodalmi tábornak az egységét, bár a szakadás jelei már mutatkoztak. A politikai élet fejlődése, a polarizálódás hozta meg „a frontok végső kikristályosodását ... a liberalizmus és demokratizmus nyílt szétválását”, amely megkövetelte a határozott célokért küzdő, egységes, az összetartozást a nyilvánosság előtt is vállaló csoportok, pártok kialakulását az irodalomban. 1846-ban a Tizek ismerték fel a szervezkedés lehetőségét, sőt szükségességét, mert „... a hatásnak szépirodalmi lapoknál az a feltétele: hogy bennük irány, egység s összhangzás legyen...” Ők az elsők, akik harcra és feltűnést keltő kiállításukkal demonstrálták egy irodalmi párt megalapítását. Az irodalmi és politikai pártok összefüggésére az irodalmi pártharcok egyik vezére, Jókai hívja fel a figyelmet, amikor ezeket a lapokat jellemzi. Ahogy az egyes politikai orgánusokat támogató erők viaskodtak egymással „... s amilyen harcok folytak amazok között a politika régióiban, nem kevesebb eséllyel küzdöttek emezek (azaz az irodalmi lapok) az esztétika, poézis és a társas élet mezején.”

Visszatérve az 1840-es évek elejére, akkor az idő még nem volt alkalmas arra, hogy egy, a „párt” kritériumának kimerítő egyesülés létrejöttét lehetővé tegye, de arra már igen, hogy egy tábor szerveződését elindítsa, mint ahogy az meg is kezdődött. Mert ekkor kovácsolódott össze a liberális ellenzék, a Pesti Hírlap és a Kossuth-követők több ezres olvasótáborra és ekkor tette meg főhadiszállásul a RPDl-t az a tábor, amely Kossuth és a Pesti Hírlap eszméivel párhuzamosan küzdött az ország polgári átalakulásáért és fáradozott a reformokat támogató, széles alapokon nyugvó bázis, egy egységes közvélemény felépítésén az irodalom eszközeivel.

A lap célkitűzéseit, még inkább íróit tekintve elkerülhetetlen, hogy párhuzamot ne vonjunk a Pesti Hírlap és a RPDl között, mert sok tekintetben azonosak az elvek és a célok, sőt a személyek is; elsősorban ha a RPDl egyik igen fontos rovatának, a Vidéki levelezésnek a munkatársait vesszük szemügyre. A vidéki levelezők tájékoztatták az olvasókat az ország minden részének kulturális életéről, a „haladás” eredményeiről. Ők küldtek beszámolót az olvasó-egyletek, a kaszinók működéséről, a köri bálokról éppen úgy, mint a színházi előadásokról vagy a hangversenyekről. Ők ismertették a közhangulatot és ők juttatták kifejezésre az egyes vidékek gondjait, bajait vagy a városok kulturális igényeit. Röviden: ők voltak a nemzetiség és a polgárosodás legaktívabb bajnokai.

A RPDl levelezői nem egy esetben azonosak voltak a Pesti Hírlap tudósítóival. Általában abból a vidéki közép-, vagyis közvetítőrétegből kerültek ki, amely az átmenetet alkotta a birtokos nemesség és a nép között. Voltak közöttük ref. papok (Balassa Pál), ügyvédek, diákok (Sárosi, Szakáll, Meszlényi Rudolf, Csengery Imre, Szilágyi, Gyulai), megyei tisztviselők vagy egyéb hivatalnokok (Szemere Bertalan, Somogyi Antal, Gondol Dániel), akik mindnyájan részt vettek a liberális nemesség oldalán a polgári átalakulásért folytatott harcokban, e seregnek derékhadát alkotva. A RPDl munkatársait sorolva minduntalan ismerős nevekkal találkozunk, 1837-től kezdve mindabból kivették részüket, ami a nemzetiség, a haladás, a polgárosodás és a magyar nyelvű irodalom terjesztését volt hivatva előmozdítani. Ők tevékenykedtek az önképzőkörökben, ők hívták életre a Nemzeti Almanach Társaságot, ők alapították a Könyvkiadó Társaságot, és ők voltak a Nemzeti Kör legaktívabb tagjai, és 1848-ban mindnyájan részt vettek a szabadságharcban vagy annak előkészítésében.

A RPDl munkatársi gárdája is érzékelteti, mint arra már korábban utaltunk más vonatkozásban, hogy a lap nem volt igazi divatlap. A kor irodalmi és társadalmi viszonyai következtében a divatlap kereteit szétfeszítő feladatokat is vállalnia kellett. Ezért alakult ily módon a lap munkatársainak köre. A másik tényező, amelyre ugyancsak a munkatársak összetétele hívja fel a figyelmet, hogy a lap átmeneti korban keletkezett, az átmeneti kor terméke volt, magán viselve annak számos jegyét. A történelmi eseményekben bővelkedő, mozgalmas kor egymás után lökte előre, szinte hajtotta a fiatalabbnál fiatalabb írókat, akik egymás nyomába lépve igyekeztek a hírnév és a küzdőtér felé. Jellemzőjük, hogy csoportosan jelentkeztek, mint ezt Farkas Gyula korábban kimutatta. A negyvenes évek első felének rohanó tempója nem adott arra időt, hogy nagy egyéniségek léphessenek fel, mint ahogy Petőfiig, költészete kibontakozásáig nem is találkozunk ilyennel. Arra sem volt lehetőség, hogy állandósuljon az ízlés, normák alakuljanak ki. Erre a lap szerkesztője, Erdélyi utal: „Aztán nem valóságos kapkodás-e, oly időkből, mint 1830-tól szinte a mai napokig, mely nem rendes folyású, hanem örökösön zaklatott jellemű, venni és vonni következtetést, varrni hímet és határozni meg az ízlést.”

Ilyen időkből, hogy csak egy példát említsünk, mire Pap Endre megtalálhatta volna sajátos költői hangját, addigra nemcsak az ő érdeklődése módosult, hanem túlment rajta a fejlődés is. Az utána következő fiatalok jobban ki tudták fejezni a korigényt, a „divatot”.

A kor egy másik jellemzője, s ez ugyancsak a RPDl munkatársainak változásából lesz nyilvánvaló, az a magától értetődőség, ahogy a legfiatalabbak elfoglalják s elfoglalhatták az irodalmi pozíciókat, pl. a szerkesztőségeket, hogy csak a 22 éves Vahotra, Irinyi Józsefre vagy Jókaira gondoljunk. A „divat”, azaz a „korszellem” minden kaput megnyitott a fiatalok előtt, s a nagy történelmi események porondjára emelte őket. Míg más, nyugodtabb fejlődés idején minderre legalább tíz-húsz évet is várniuk kellett volna. Csak ilyen időkből volt lehetséges, hogy egy folyóirat két és fél éves fennállása alatt munkatársai közé sorolhatta és támogatóinak tekinthette a legöregebb írónemzedék tagjait, pl. Kiss Károlyt, Fáy Andrást és ugyanakkor egy év eltéréssel a legifjabbakat is: az első versével jelentkező Lévay Józsefet és a diák Gyulai Pált. A lap

ilyen körülmények között nem tudhatott - már a munkatársi gárda összetételéből is következően - határozott és egységes irodalmi irányt szolgálni, és szerkesztői - mielőtt még az elvetett mag kihajthatott volna - otthagyták az indulásakor nagy jövőt ígérő vállalkozást.

A szerkesztés és a kiadás

Az 1842. január 1-én megindult RPDl kiadójára és szerkesztőjére: Garayra és Erdélyire hárult az összes adminisztrációs munka, amelynek ellátására nemcsak napjainkban, de már néhány évtizeddel később is egy egész apparátus szolgált. Ők végezték az igazgató, szerkesztő, felügyelő, korrektor, levelező, anyagbeszerző, sőt a tördelőszerkesztő munkáját, de az érdemi munka: a cikkek megrendelése, ellenőrzése és begyűjtése is rájuk várt. A lap kiadásával kapcsolatos adminisztrációt Garay végezte, mint a korból fennmaradt számlák bizonyítják (postai elszámolások, papír stb. vásárlás, nyomdai cédulák). Erdélyi olvasta az irodalmi rovat körébe vágó közleményeket, válogatta a beküldött cikkeket és verseket. Ő javította és készítette nyomda alá a kéziratokat, ő végezte a nyomdai korrektúrát. Ezekből az évekből származó, nyomdát megjárt kéziratok mutatják, hogy a szerkesztő irányította a tördelést, mint azt a cikkek alján található megjegyzései tanúsítják: „... ez ad 3 hasábot és 11 sort. szerk.” stb.

A szerkesztés legterheesebb és leginkább lélekölő munkáját az egyes rovatok megtöltése jelentette. Általában híján voltak minden prózának, versben azonban bővelkedtek. Garay panasolja, hogy mennyi ideje megy el mások papírjainak olvasásával: „... melyek közt kivált a versekkel, ha rostával mérném őket nem egy, de 11 évre elláthatnám magam.”

A lapnak hetenként kétszer minden körülmények között meg kellett jelennie, akár volt kézirat, akár nem. A hiányt a szerkesztőknek kellett pótolniuk, és mert versen kívül mindennek szűkiben voltak, válogatás nélkül írtak. Ha kellett beszélyt, életrajzot, elbeszélést, árnyképet, útirajzot, útleírást, karcolatot, életképet, anekdotát, báli beszámolót vagy éppen divattudósítást. De ha a szükség úgy hozta, fordítottak franciából, németből vagy olaszból. Emellett se szeri, se száma a kisebb-nagyobb könyvismertetésnek és színi tudósításnak. Ugyancsak a szerkesztők feladata volt apró szellemességek és aktuális csipős élcek összeválogatása vagy írása, amelyekkel a Tövises és Virágok rovatot kellett megtölteniök. Mindezekon kívül gondozniuk kellett az Irodalom rovat kritikáit, a Kisfaludy Társaság híreit közlő rovatot, valamint a Műterem- és Zenerovatot. Ebben az ismertett időszakban Erdélyi mint a főlap szerkesztője gondozta az irodalmi rovatokat, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy az azokban szereplő helytöltő írások vagy közlemények általában tőle származnak, még ha ezek a Tárcában közöltettek is. A rövid és velős közlemények egyébként is az ő tollára vallanak.

A két szerkesztő feladatkörét és végzett munkáját nem tudjuk teljesen elhatárolni, mint ahogy azt sem, hogy az 1842-es évben mely írások származnak kétséget kizáróan Erdélyitől, ill. Garaytól. Erdélyitől - kritikáin, úti levelein és költeményein kívül - sok helytöltő jelent meg névvel vagy név nélkül 1842. január és augusztus között. Egy életképét - egyetlen kivételként - egy szeptemberi szám közölte. Erdélyi nem jószántából foglalkozott ilyen természetű írásokkal, szerkesztői tiszte kényszerítette erre. A pusztán feladatszerű, gyors újságírói munkákat nem szignálta. Az önmagával szemben rendkívül igényes kritikus ezeket neve alatt nem vállalta, sőt egyikre, másikra rá is írta: „Nem ér ez semmit!” Ezért a rendszeresen visszatérő álnevek, ill. jegyek nagy része mögött Erdélyit sejthetjük. Az ő általa használt jelek megfejtése jó eredménnyel járt. Nemcsak irodalmi hagyatékának autográf kéziratok vagy stílusa voltak segítségünkre, vagy egyéb művekben, levelekben található utalások, hanem az az egységes, minden írásában, még a legrövidebb színházi kritikában is jelentkező gondolat, amely irodalmi céljait tükrözi.

A szépirodalmi részt tartalmazó főlap szerkesztőjének a munkája sok gonddal járt, de talán még nehezebb volt a Tárca szerkesztőjének, Garaynak a dolga. A kulturális és művészeti élet eseményein kívül - ebből Erdélyi is kivette részét - be kellett számolnia az egyletek és körök munkájáról, tájékoztatnia kellett olvasóit az irodalom és a társas élet legújabb mozgalmairól, a farsangi bálokról, a divatról és általában a főváros és „a két testvérhaza” életéről. Joggal panaszkodik Garay a sok lélekölő apróságra, amelyekkel a lapot meg kellett töltenie. Nagy szerkesztői gyakorlatával a Tárca-t ügyesen szerkesztette, olyannyira, hogy a még vele szemben barátnak nem nevezhető Bajza is elismerte: „A Tárca szokása szerint levelezéseket, irodalmi és színészeti tudósításokat hoz s szám nélküli apró cikkekcskéket szám nélküli címek alatt. A Regélő szerkesztője kifogyhatatlan gazdagsággal bír a címezésben (divathírnök, pesti posta...). Meg kell azonban vallani, hogy a Garay Regélőjének elejétől mostanig a Tárca változatosságában volt legnagyobb ereje; ez tevő az leginkább érdekessé. Korunk az ily apró csecsebecskéket, s úgy nevezett hírlapi csevegéseket szereti leginkább, igen jól teszi tehát a szerkesztő úr s ebben nem ügyetlen, hogy a Tárca-ját ilyesekkel tarkítja el.” Garay a Tárca rövid közleményein kívül általában szignálta írásait nevével, vagy könnyen felismerhető álnévvel. A nem jelölt írásokat később az 1846-ban Hartlebennél megjelent háromkötetes *Tollrajzok* c. munkájának valamelyik kötetébe felvette, így azonosításuk nem okozott különösebb nehézséget.

Az 1842-es évfolyam első nyolc hónapjában Vahot Imre volt még a lap rendszeres munkatársa. Vahot írta főlapba a „szeszélyes leírásokat”, a „vidám elmefuttatásokat”, ő volt a Tárca báli tudósítója, egyik színházi referense, a későbbiekben pedig legfőbb polémikusa és párbajhőse. Vahot szignálta írásait, mégpedig jól felismerhető álnevekkel, hogy minden írásával öregbítse dicsőségét.

Mielőtt a lap és a szerkesztők végzett munkájának ismertetésére sor kerülne, néhány szót szeretnék szólni a kiadás körülményeiről és a folyóirat, valamint a szerkesztők anyagi helyzetéről. A kaució tulajdonosa Erdélyi volt és ugyancsak ő viselte az előzetes költségeket. A folyóirat megindítása, maga a kiadás nagy anyagi befektetéssel járt, mert még a negyvenes évek legelején is: „... a könyvkiadás oly irtóztató drága, mint azelőtt vala.” Az általánosságok helyett azonban beszéljenek a számok: 1841-ben egy (könyv) ív 500 példányban való előállítására 15 pengőforint (ezüst), ehhez még példányonként 3 kr. a kötés. 1845-ben egy (folyóirat) ív (nincs megadva a példányszám) 17 1/2 pft-tól 24 pft-ig alku és megállapodás szerint.

A sok költség, a kockázat vállalása nem volt hiábavaló, a RPDl az első időben szerencsés vállalkozásnak ígérkezett, a példányok rövid idő alatt elkeltek, utánnyomásra is szükség volt. Mint Erdélyi feljegyzéseiből kiderül, a RPDl tiszta jövedelme 1842. március 18-ig 1250 pft volt. A bevétel kb. az év augusztusáig volt magas, akkor Garay Erdélyinek ki tudta fizetni a végosztalékot, 225 pft-ot. Ettől kezdve a lap ráfizetéses volt, mint a Garaynak adott kölcsönök mutatják. Az új év elején ismét jobban mehetett, mert Garaynak módjában állt Erdélyinek két ízben, februárban és márciusban, 100-100 pft-ot fizetni. Annak nincs nyoma, hogy ez a pénz a kölcsön visszafizetése volt-e vagy pedig valamiféle szerkesztői honorárium. Az előbbi látszik valószínűnek, mert az 1842. év szeptember 6-ról találunk egy feljegyzést, mely szerint: „A Regélő kölcsönét kifizettem 200 f.”, tehát a Regélő helyett fizetett. Az 1843-as év második felében olyan rosszul ment már Garaynak, hogy Erdélyi vállalta a lap előállításához szükséges összeg előteremtését, mégpedig az év utolsó három hónapjára 907 pft-ot. Ebben a pénzben benne van a papír, a nyomdai költség, a szállítás, az előállítás stb.

Az 1842-es év januárjától augusztusáig Erdélyi havonta 100 pft-ot kapott a Regélőtől, mint feljegyzései tanúsítják. Ez nemcsak szerkesztői honorárium lehetett, mert annak nagyon magas lett volna, valószínűleg a megindításhoz szükséges előlegek visszafizetése és a kiadói haszon is

benne volt. 1844-ben már Erdélyi volt a kiadó s ekkor ő Garaynak havi 40 pft szerkesztői fizetést adott. Ez volt a szokásos díj, ennyit kapott Nagy Ignác, aki pedig hét évet dolgozott egyfolytában a Jelenkornál. Garay Mátray mellett 20-25 pft-ot kapott, Pákh 40-et a Pesti Hírlapnál, Jókai 35-öt a Jelenkornál, Berecz Károly pedig mint Eötvös József titkára évi 600 pft-ot. A szerkesztői fizetés valójában nem is volt olyan kevés, a kor átlag értelmiségi jövedelméhez képest. Bélay Vilmos sorolja fel a különböző szakmákkal és hivatalokkal járó keresetet. Eszerint egy városi főjegyző fizetése évi 500-600, aljegyzőé 350-400, orvosé 300, ill. sebészé 75 pft volt, a városi tanító 150-230 pft-ot kapott 1791-ben, míg 1847-re az orvosé felment 400 pft-ra, a tanítóé 300 pft-ra. (Sajnos a kor Ft, váltóforint, ezüst Ft stb. használata meglehetősen zavarja a számolást. (Az átszámítási kulcs szerint 1 pengőft = ezüstft = 2,5 váltóft.) Arany János szalontai készpénzfizetése évi 200 váltóft volt, az ehhez hozzájáruló egyéb juttatásokkal évi jövedelme 750 váltóft-ra volt tehető. Érdekes összehasonlítási alapul szolgál Aranynek 1843-as bécsi útja során felmerült kiadásairól vezetett feljegyzése.

Bélay kutatásainak és Arany elszámolásának kiegészítésül a korabeli pest-budai árak és életmód illusztrálására közlünk néhány adatot Erdélyi 1841. október 1-én megkezdett és - megszakításokkal - néhány évig vezetett jegyzőkönyvéből. Az árak összegéhez szeretnénk hozzáfűzni, hogy éppen az 1840-1841-es év a nagyon înséges évek közé tartozott, mint Bélay idézett munkájában megállapítja, de az általa említett, valamint az Aranyánál talált árakhoz viszonyított csökkenés is erre utal. Eszerint egy tágas szállás negyedévi bére 100 pft, egy téli öltöny varratása 16 pft, egy esernyő 12 pft, négy ölfá behozatala, felrakása 80 pft, a Nemzeti Körre eső évi járandóság 25 pft, egy pár kesztyű 3 pft, egy női posztótopán 1,40 pft, egy kávéfőző masina 10 pft, egy dajka havi bére 15 pft, egy szakácsné havi bére 10 pft, egy inasé 6 pft. Az útiköltség Pestről Sárospatakra 20 pft, Pestről Nagyváradra 13 pft, kétheti utazás - Pestről Pozsonyba és Bécsbe - költsége 35-40 pft, hajnyírás 27 krajcár, egy havi kiadás kosztra három igényes embernek 36-40 pft. Egy színházjegy 40 krajcár, egy vacsora 1 pft, a körilakoma 3-4 pft. Herder összes munkái 35 pft. És végül felesége sírköve 35 pft és egy Barabás portré - Vachott Kornélia arcképe - 100 pft.

*

A Regélő Pesti Divatlap kiállítása tetszetős volt. A Mátray-féle Regélő címlapjának agyondíszített, zsúfolt és modoros betűit sima, nyugodt vonalú, elegánsan metszett betűk váltották fel. Az 1833-ban megjelent Regélőnek meg kellett magyaráznia mibenlétét az alcímben: „Szépművészeti Első Magyar Folyóirat”. 1842-ben, kilenc évvel később mindez felesleges, a magyar nyelvűség magától értetődővé lett. A belső címlapon a mottó: „Hazádnak rendületlenül! Vörösmarty”. Az első oldalon a fejlécen lantot tartó szfinksz, amelyet balról pálmaág, jobbról babérlevél övez. A rajz a kor stílusára, a biedermeierre utal, amely szerette az empire motívumokat. A fejléc ízlésre, sima, egyszerű vonalak kedvelésére vall, de arról is árulkodik, hogy a lapszerkesztők nem elsősorban a hölgyközönségre tekintenek. A későbbi számok során ez a fejléc is elmarad, simább lesz, egyszerűbb, még kevésbé divatlapszerű. Összehasonlításképpen: a Spiegel első oldalának rajza enteriört ábrázol tükör (Spiegel) előtt fésülködő hölgygel, a tükör mögött szalaggal díszített lant.

Az 1843-as évben Garay új címlapot rendelt, visszatért a régi Regélő kövér, cirkalmas, szinte barokkosan pufók betűihez, majd az év II. felében új fejléct hozott. (Lant, könyv, földgömb, gitár stb. naturalista, zsúfolt rajza.) A változtatásokkal a Honderű Szerkesztője meg volt elégedve (feltehetően csak előzékenykedő udvariasságból!), míg az Athenaeum Lapszemléje a következőképpen vélekedett: „Valamivel jobban decorálta ugyan magát, mint a múlt félévben..., de azért fejéke (Regélő kisasszonynak, ahogy a lapot gyakran aposztrofálták) most is igen tarka-barka, sokféle és nem a legválogatottabb betűkből van összerakva, s nagyon is

bizonyítja, hogy ki e jó kisasszonyt felöltöztette, nem kedvelője az egyszerű szépnek. Tárcaja címbetűi olyanok, mint a lapított körte, mely felül- s alólróli nyomás által minden gömbölyűségét elveszíti.” (1843-ban az egymással vetélkedő divatlapok mind változtatásokat hajtottak végre. Az Athenaeum formája módosult, áttért az egyhasábos tördelésre, csak a Tárca maradt kéthasábos, a Spiegel fejléce még hivalkodóbb, a hölgy szobája, öltözete még pompásabb, sőt még egy zongora is került a rajzra.)

A RPDl tükre kéthasábos mind a főlapban, mind a Tárcaiban. Fárasztó lehetett az olvasása, nyugtalanság, kuszaság jellemezte formáját és szedését egyaránt. Betűtípusban és kiállításában leginkább az Athenaeumra emlékeztetett. Nyomdatechnikai szempontból szerencsésebb volt a Spiegel, egyhasábos, levegősebb tükrével. Példáját követte 1843-tól az Athenaeum is, majd a Magyar Életképek és a Honderű. Az utóbbi volt a legszebb kiállítású, modern vonalú, metszett betűi kellemes olvasást és képet biztosítottak. Tárcaja, a Pesti Salon kéthasábos lett.

A hetenként kétszer, szerdán és szombaton megjelenő RPDl főlapja és Tárcaja elkülönül egymástól, számozásuk is külön megy. A Tárca új oldalon kezdődik. A cím fölött a kor „társas életének” kellékeit (színházi maszk, női tükör, női táskák, lant, kalamáris, lúdtoll, virágfüzér, vőfélybot, táncrend) ábrázoló rajz díszel. Meglepő a különbség az Athenaeum Tárcajának klasszicizáló, vaskos könyvön álló, babérlevél övezte római mécset (lucerna) és a háttérben papírtekerccset ábrázoló képe, a RPDl előbb ismertetett díszítése és a Spiegel melléklapjának, a Schmetterlingnek fektiben repülő, a tegzes Ámort vállán hordozó nőalakja, valamint a Pesti Salont díszítő rajz között. Mindegyik rajz a szerkesztők ízlését és egyéniségét adja vissza.

A RPDl az új évben, 1844-ben ismét tetszetősebb lett, nagyobb alapot kapott (quarto), visszatértek az 1842. I. félév címlapjának nemes egyszerűséggel vágott betűi, melyek a megnövekedett oldalon még jobban érvényesültek. Az egész folyóirat tördelése, tükre, szedése levegősebb lett, áttekinthetőbb, különösen az 1843-as év mozaikszerűségéhez képest. Új rovatokkal gazdagodott, amelyek az olvasók szélesebb irodalmi és esztétikai tájékoztatását biztosították. (Irodalmi és művészeti futár, Értekezések, Vegyesek, Társaséleti vázlatok.)

Nagy változás következett be a Tárcaiban. A Tárca jelentősége csökkent, megszűnt a lap addigi kettéosztottsága. A Tárca nem különálló lap a lapban, hanem csak a műfaji különbséget jelöli a szépirodalom és a kritika vagy egyéb közlemények között. A vidéki levelezők hajdani „nemzetiség, egyesülés, haladás” agitációja rövid két év alatt idejét múlta. Elmaradtak a körí bálokról, a vidéki társadalmi megmozdulásokról szóló beszámolók s helyettük a Kisfaludy Társaság népköltészeti gyűjteményének előkészületeire, a magyar nemzeti zene körüli mozgalmakra, a vidék irodalmi eseményeire került sor. A Tárca módosulása arra hívja fel a figyelmet, hogy nemcsak a szerkesztő érdeklődése lett irodalomközpontúbb, hanem az egész országé. A társadalom megmozgatása ekkorra inkább a politikai pártokra és egyes társadalmi egyesületekre korlátozódott, ill. koncentrált (mint pl. a Nemzeti Kör, Iparegyesület, Népkönyvkiadó Egyesület).

A RPDl minden száma 16 lapon jelent meg, egy-egy divatképpel. A megosztás egyenlő volt, az irodalmi részeknek ugyanúgy nyolc lap jutott, mint a Tárcainak, de az utóbbi betűi kisebbek, sorai sűrűbbek voltak [összehasonlításképpen, 1842-ben az a Athenaeum hetenként háromszor jelent meg 8 lapon, 16 oldalon, 1843-tól kéthetenként egyszer, a hónap 1. és 15. napján 2 és fél - 3 ívnyi terjedelemben (kb. 50 oldal). A Honderű 1843-ban indult hetenként egyszer jött ki. Az irodalmi rész 26 lapos, a Tárca 14 lapos volt. A Magyar Életképek havi lap volt, tárcát nem tartalmazott, csak szépirodalmat. A német nyelvű divatlap, a Spiegel is hetenként jelent meg, 6 oldalon és melléklapja, Schmetterling évente 24-szer 6 oldalon.)

A divatlap - szokás szerint - adott mellékleteket. A RPDl általában csak divatképeket hozott, a Divat rovat kiegészítéseként. 1843-ban már sor került a magyar divat népszerűsítésére, a pesti szabók pl. Kostyál Ádám modelljeinek közlésére. 1844-re javult a divatképek minősége, amikor az ismert pesti művész (rézmetsző) Vidéky Károly lett a lap rajzolója. Újdonságnak számított, amikor a RPDl külön mellékletként Erdélyi János Egressy Béni által megzenésített *Dalünnepen* c. dalát közölte 1843. I. félévében, a II.-ban pedig a *Fóti dalt*.

1842, ill. 1843 folyamán a Honderű és a Spiegel bocsátott ki még mellékleteket. A Honderű eredeti párizsi képei, amelyekre a szerkesztő annyira büszke volt, valóban eleganciáról tanúskodtak. A legváltozatosabb mellékleteket, elsősorban a nők érdeklődését szem előtt tartva, a Spiegel adta. Kapott itt az olvasó a divatképek mellett kalapképeket, hímzés- és egyéb kézimunka mintákat, lakberendezési tanácsokat, bútorok, függönyök stb. készítésére vonatkozó útbaigazításokat.

Először a Pesti Divatlap vezetett be jelentősebb változást az 1844. évfolyam II. félévében. A csak „*hiúság és külföldieskedésre* vezető divatképeknél, [egy kis oldalgás a Honderű felé!] nagyobb becsű műmellékletet” adott a lap. Színész és íróportrékat közölt. De újított az Életképek is, egyes „életképeit” illusztrálta, pl. a nagysikerű *Egy nyári lak Hantán* c. közlemény mellett ott volt egy divatos nyári lak rajza.

A Regelő

A RPDl főlapja, a Regelő a következő rovatokra oszlik:

I. Elbeszélések és rokon, Történet-, életvázlatok, jellemképek, Genre-képek, Utazási vázlatok, Föld-, helyírás, Ország-, táj- és népismertetés, Szeszélyes elmefuttatások, Szép és erkölcsan, Leírások, Költemények, Tövises és Virágok.

II. Tárca

Társas élet

Értekezések

Pesti Posta

Gyorskocsi

Testvérhaza

Külföld

Tánc

Irodalom

Könyvismertetések

Színművek

Almanachok

Földirat

Széptan

Közhasznú

Elegy cikkek

Hírek és újdonságok

Fiókposta a hírlapvilágból

Nekrológ

Színészet

Értékelések

Bírálatok és észrevételek

Vidéki színtárca

Műterem

Hangászat

Festészet

Technika

Elegy

Divat

Mielőtt a lap tartalmának és egyes rovatainak jellemzésére térnénk, a folyóirat első tíz számát kívánjuk részletesen, tartalmilag is ismertetni. Körülbelül ennyi, tehát a januárban megjelent számok szükségesek ahhoz, hogy valamelyest is átfogó képet nyerhessünk. Annál is inkább, mert a rovatok száma és a szűkre szabott terjedelem miatt sem a főlap, sem a Tárca nem tudott minden számban minden rovat körébe vágó cikkeket közölni. Az összegyűlt anyag mennyisége vagy aktualitása szerint került sorra az egyik vagy a másik rovat. Gyakran előfordult az is, hogy több folytatásban következett egy novella vagy cikk. Az irodalmi részben az egyes rovatok összemosódnak, csak a Tárca határolja el az egyes közleményeket rovatok szerint. Az eligazodás megkönnyítésére mellékeljük a tíz szám tartalmának felsorolását.

1. sz.

Előszó

Az új kereszt (Császár)

Levelek Emíliához (P.) [Pulszky Ferenc]

Tövissek és virágok

Tárca

2. sz.

Az új kereszt [folyt.]

Szerelem - vers (Vachott Sándor)

A kettős szám (Vahot Imre)

Tövissek és virágok

Tárca

3. sz.

Hiúság és szerelem (Veress József)

A kettős szám II.

Tövissek és virágok

Tárca

4. sz.

Hiúság és szerelem II.

A csodaharang - ballada (Erdélyi János)

Emília P-hez [név nélkül; Pulszky]

Siren. H.

Tövissek és virágok

Tárca

5. sz.

Hiúság és szerelem III.

Tavaszi eszmék (Pulszky) [Goethe részletekkel]

Tövises és virágok

Tárca

6. sz.

Rándulás Sopronyól Nagy-Máriaczellbe (H. D.) [Hrabovszky Dávid]

A hegyfolyam - vers (Eötvös J.)

Néhány újabb zenész sajátága

Tövises és virágok

Tárca

7. sz.

Újncállítás (Remellay)

Emlékezés - vers (Adorján B.)

Levelek Emíliához II. (P.) [Pulszky]

Tövises és virágok

Tárca

8. sz.

Újncállítás II.

Farsangi ötletek (Vahot I.)

Tövises és virágok

Tárca

9. sz.

Újncállítás III.

Úri kaland - ballada (Garay János)

Látogatás Kazinczy sírjánál (Erdélyi)

Tövises és virágok

Tárca

10. sz.

A császárné és a káplár (H.)

Dramai jellemek (Henszlmann)

Tövises és virágok

Tárca

A részletesebben ismertett tíz számban három eredeti és egy franciából fordított novella látott napvilágot. Császár Ferenc *Az új kereszt* c. elbeszélése keretes novella, melynek élményanyagát az író egyik dunántúli útjából merítette. Az író kocsijával egy kis falu temetője mellett halad el. Megragadja a szegényes temető hangulata, a gyászmenet és miután a papban egykori tanuló-társára ismer, leszáll kocsijáról. A lelkész unszolására nála tölti az éjszakát, tőle hallja a szomorú történetet: a betyárok orgazdaságával ártatlanul - mint utólag kiderült, hamis tanúvallomás alapján - vádolt, börtönbe vetett és a megyei börtönben elpusztult parasztember özvegyének és kis árvájának megindító sorsát. Az évek múlásával ragyogó szépséggé felserdült fiatal lányt a falu egyik módos gazdájának fia jegyzi el. Hiába a szülők ellenzése, elsősorban az anyáé, a fiú nem tágít a házasságtól. Boldogságuk beteljesüléséhez, az esküvőhöz már nem sok hiányzik, amikor hivatalos ügyben a faluba látogató szolgabíró megpillantja a lányt. Nyomban elhatározza, hogy megszerzi magának. A lány nem hajlik a szóra, ezért, hogy megtörje és ellenfelét

eltüntesse, elviteti katonának a vőlegényt, mégpedig teljesen jogtalanul. A 18 éves hajadon így sem enged a szolgabíró zaklatásainak, és vőlegénye utáni bánatában elpusztul.

Császárt nem sorolhatjuk a kor legjobb novellistái közé, ez az elbeszélése azonban figyelemre méltó. Megkapó, újszerű történetével eltér a szokványostól, ugyancsak a keret szubjektivitásával, amely a városi ember gyász iránti közönyét, eltompultságát ábrázolja. Az író ebből a kopár temető dísztelensége és az egyetlen lányát sirató öreg, meggyötört parasztasszony gyászának kontrasztja ragadja ki. Császár láthatóan hitelességre törekszik a környezetrajzban és a figurák megjelenítésében. Kísérletezése tiszteletre méltó, mert a kor fellengzős novelláiból általában a természetességnek, egyszerűségnek, a nyelvi egyénítésnek még igénye is hiányzott. Császár művelt, jó ízlésű, az olasz irodalmon iskolázott író a lélekrajzzal is próbálkozott. Szerencsés leleménye volt, hogy a történetet a pap szájába adta. Sikerral került el a divatos, irodalmiaskodó, szenvedő dialógusokat. A pap közlő, szentelen stílusa jól kiemelte a falusi történet drámaiságát: miként bukik el a végzetet hordozó Julis és szerelme, Antal a vármegyei önkényt megtestesítő szolgabíróval szemben. Az elbeszélés szokatlan, bátor mondanivalója - akarva nem akarva - a Pesti Hírlap megye-rendszer elleni agitációjának lett művészi illusztrációja. Szinnyei Ferenc joggal látja Nyúzó főbíró irodalmi elődjét Császár „önkénykedő, furfangos, gaz szolgabírájában”.

Kevésbé sikerült az erdélyi Veress József novellája, amely valójában másodközlés, először a Nemzeti Társalkodó 1841. II. 10-12. számában jelent meg. A *Hiúság és szerelem* Kolozsvárt játszódik. Hőse a szerelmében csalódott Hamvay Kálmán. Menyasszonya elhagyta, hogy a fényesebb nevű és vagyonosabb Örhelyit válassza. Matild és Örhelyi esküvője már ki volt tűzve, amikor a menyasszonyról - apja halála után - kiderült, hogy teljesen elszegényedett, mindene a hitelezőké. Most Örhelyi hagyja el Matildot és rövid idő után a gazdag Jennyt vezeti oltár elé. Közben Kálmán értesülve egykori menyasszonya szerencsétlenségéről nagylelkűen felkeresi, hogy felajánlja, ha nem is a kezét, de támogatását. Matild meglátva az esküvői menetet, nagy fájdalommal megfedkezik magáról, a templomba rohan s ott a násznép előtt felfedi Örhelyi hűtlenségét. A szertartás abbamarad, Jenny megtagadja Örhelyit, aki szegényében külföldre szökik. Matild a megrázkódtatástól ideglázat kap, ápolói: a nemes lelkű Jenny és Kálmán karjai közt hal meg.

A történetek után egy évvel az 1837-es szebeni országgyűlésen a nagy figyelmet keltő követ és a karzat egyik bájos nézője egymásra ismer és egy hónap múlva a két kiváló jellemű és széplelkű fiatal: Jenny és Kálmán egymásé lesz. A francia romantikusok inspirálta történet egyik mozzanata, a szebeni diéta miliője hiteles, mert Veress József tordai főjegyző maga is részt vett követként az 1837-es szebeni diétán. Ez az egyetlen vonatkozásban kötődik a valósághoz, a váratlan fordulatokban bővelkedő történet bárhol és bármikor játszódhatott volna. Kálmán a szerelemben csalódott nemes lelkű ifjú, a ridegen számító Örhelyi, a fennkölt Jenny és a tragikusan áldozat, Matild mindnyájan a sémát követik. A mesterkélt és hosszadalmas dialógusok, a szereplők ábrázolása szentimentalizmusukkal az irány elrettentő és torzító példái. Veress elbeszélése a kor átlagnovelláinál gyengébb.

A lap 7. száma kezdi közölni Remellay Gusztáv ügyvéd *Újoncállítás* c. elbeszélését. Remellay, mint Szinnyei is megállapítja, szerette az új tárgyakat. Ebben a novellában az író a katonafogás egyik barbár módját, a sorshúzást bírálja, amely mindent a véletlenre bíz. A feketével megjelölt lap húzása esetén a legénynek tíz éves idegenben való katonáskodást kell vállalnia. Remellaynál ez a sok könnyet és bánatot okozó katonáállítást arra szolgál, hogy a főszereplőknek: a kételkedő törvénybíró fiának, Bandinak és a zsellér Pistának a jelleme közötti különbséget bemutassa. Mindketten a szép Marcsát szeretik. Sok bonyodalom után Bandi, aki előbb a jó módú kántor húgához, a könnyelmű Lizihez hajlott, megkéri Marcsát, de amikor a sorshú-

zaskor neki a fekete lap jut, otthagyja a lányt. Hogy megmeneküljön a hosszú katonáskodástól, inkább vállalja az ispántól megesett Lizivel az esküvőt, mert a kántor hajlandó lefizetni a 200 forint váltságot, így a húga megmenekül a szegénytől. A szerencsésebb Pista önként és ingyen elment volna Bandi helyett, hogy Marcsának megmentse a fiút. De most már Marcsa is megveti a gyáva Bandit és Pistit választja. A jók megjutalmazásához és a rosszak megbüntetéséhez hozzátartozik, hogy Pista a földesúrtól megkapja annak egyik szabad fél telkét, Bandi pedig évek múlva börtönbe kerül, mert hűtlenségen rajtakapott feleségét alaposan elverte.

Remellay elbeszélésében az újonccáállítás témája újszerű, a cselekmény több szála a megszokott. Meseszövése bonyolult, végletesen ábrázolt jellegei nem fejlődnek. Jobbak a mellékalakok, mint pl. a bíró, az esküdt, a jegyző. Nyelve egyszerűsége törekszik. Kitűnő ötlete az aktualizálás, amikor a bíró „a tekintetes főbíró úr patvaristájára” hivatkozva elmondja, hogy mik történnek a „sessióban”, ahol „a törvényt csinálják” „... fél esztendeig mindig rólunk beszéltek, volt ott többek közt egy deák, kirül azt mondják, hogy csak úgy szereti a szegény embert, mint ha ő is közinkbe tartoznék, aztán valami András úr, Nagy Pali, meg Kolozá, vagy hogy is hívják, innen Csongorádból, azok mind mellettünk beszéltek.”

A háromfolytatásos elbeszélés után a 10. sz. közli *A császárné és a káplár* c. francia beszélt H. fordításában, amely Joséphine császárné és a Nagy Armada egyik katonájának esetét meséli el; hogyan jutalmazta meg a császárné az irgalmas szívű káplárt. A „beszélyke” egyetlen érdeme, hogy igazolja a tételt: „Jó tett helyébe jót várj!”

A tíz első szám ötven verset közöl. Vachott Sándor *Szerellem* c. verse hét strófás. A Vörösmarty modorában készült, szépen folyó, könnyed és költői vers a költő mély érzelmeiről, igaz érzéseiről tesz tanúságot. Megindító egyszerűséggel és ugyanakkor erővel vall a szerelemtől Vachott egyik igen szép, egyéniségét leghívebben visszaadó verse. Erdélyi János *A csodaharang* c. versének műfaja ballada. A nép emlékezetében élő történetet dolgozza fel. A vers melletti kéziratos feljegyzésekben utal a mesemotívumok vándorlására: „A harang minden Szent György éjszakáján megkondul, s a faluban meghal a legszebb lány. Ez némileg rokon a görög mesék szörnyeivel, melyeknek minden évben áldozatul esett egy lány.”

A csodaharang a burnsi, bérangeri és uhlandi hagyományt folytatva dolgozza fel a nép képzeletében élő és a mondák homályába vesző motívumokból a csodás történetet. A népköltészet hatása mutatkozik a miliőben, de a elsősorban a nyelv egyszerűségében. A vers két síkon halad. A megszólaltatott falusiaknak és a krónikásnak állandó váltakozása élénkíti az előadást, míg a nép szájába adott mondatok drámaisága és a krónikás prózaisága a hatás fokozását célozza. A ballada rövid sorai, tömör, összefogott mondatai balladai hangulatot adnak, igazi költőre vallanak. Sajnálatos módon azonban Erdélyi nem tudott végig megmaradni ugyanabban a hangban, néhány prózai sora megtöri a vers lendületét. Maga a témaválasztás és a műfaj, valamint a balladai hangulat és drámaiság alkalmas volt arra, hogy a balladára felhívja a figyelmet.

Eötvös József *A hegyfolyam* c. 8 strófás költeménye a német szentimentális költészet nyomdokain jár. A költő saját lelkét a hegyről lezúduló áradathoz hasonlítja, amelynek útját akadályok torlaszolják.

Ím életemnek képe:
Fölszíne csillogó.
De oh! ha azt tudnátok,
Mit rejt e szép folyó.

A Vörösmarty-tanítvány, Adorján Boldizsár verse az *Emlékezés*. Könnyed, jól folyó nyelven, 9 szakaszban semmitmondóan emlékezik szerelmére, mely annyi bánatot hozott a költőnek:

És minden álmon képed tűn fel nékem.
S miattad én oh mennyit szenvedék!
Még él szívemben régi esdeklésem,
Mint múlt idők regéje, mint emlék.

Az áttekintett tíz számban az utolsó vers Garay János *Úri kalandja*, amely ugyancsak a Ballada alcímet viseli, bár inkább románcnak illenék. A 14 kétsoros strófa Mátyás királynak egy csallóközi szerelmi kalandját meséli el könnyed, kissé csúfondáros hangon. A víg költészet egyik kedves, friss hangú, de nem igényes darabja.

A novellák után következnek elsősorban hölgyekre tekintő Szeszélyes leírások. Elmfuttatások rovat közleményei. Elsőként P. azaz Pulszky Ferenc jelentkezik *Levelek Emiliához* c. írásával. Újévi jókívánságokat tartalmazó könnyed, enyegő csevegés, melyben szó kerül az író ifjúságáról, Emília iránti baráti vonzalmáról, a régi vidéki szokásokról, a külsőséges és tartalmatlan pesti újévi látogatásokról. Az utóbbiakról elítélően nyilatkozik, éppúgy mint a pesti utcagyermek neveletlen és elhanyagolt seregéről. Könnyű tollú író csevegése barátnéjához írt levél formájában.

A *kettős szám* c. újévi elmfuttatás írója, Vahot Imre két folytatásban cseveg a kettős szám (1842, páros év, férfiak és nők, Magyarország és Erdély, kettős divatlap két szerkesztővel stb.) jelentőségéről az elkövetkező évben. *Emília P-hez* c. írásban a vidéken élő Emília nevében a szerző, Pulszky szól a közeledő farsangról. A *Levelek Emiliához* II. közleménye a legújabb Emlényt ismerteti, felhívva rá barátnéja figyelmét. Ezzel kapcsolatban kitér az irodalom szeretetének és pártolásának fontosságára, a magyar nemesség és arisztokrácia társasági életének felületességére, ürességére és végül a *Carthausira*. A regényt „unalmasságáért”, azaz a belőle áradó életunságért marasztalja el. Pulszky bíráló hangja valójában a művet átható pesszimizmust illeti, amely ellentétes az aktivitást követelő hazai korszellemmel. Míg a fenti cikkek, elsősorban Pulszky levelei, némi nevelői célzatúak, addig a következő „személyes leírás”, a *Siren* csak szórakoztatni akar, amikor egy római szélhámost leplez le némi filantrópiával fűszerezve.

A Tavaszi eszméssel ismét Pulszky jelentkezik. Egy linzi kirándulásra emlékezve elmélkedik a tavaszról, az élet és a föld megújulásáról, Goethe-verssel zárva írását.

A 6. szám nem közöl novellát, helyette H. D., azaz Hrabovszky Dávid rándulását Sopronyól Nagy-Máriaczellbe. Az utazó híven leírja a látottakat, elsősorban az ausztriai ipar fejlődésére hívja fel a figyelmet. Hosszadalmas írás, azok a részletei érdekesebbek, amelyekben az útjába kerülő lakosokkal, vándorokkal és a felkeresett személyekkel való találkozásáról számol be. Egy osztrák földműves úgy látja, hogy a gyáripar terjedése fokozza a szegénységet, míg H. D., az iparosodás barátja ezt „a gyártalan felső Magyarország szegény földnépére” hivatkozva cáfolja. A *Néhány újabb zenész* sajátossága Rossini, Meyerbeer, Halévy, Adam Adolf, Donizetti, Berlioz életének egy-egy epizódját mondja el, vagy jellemzi egyik-másik zeneszerző alkotói módszerét. Ötletes kis írás, alkalmas arra, hogy nagy embereket népszerűsítsen, szórakoztatóan mesélve róluk.

A *Farsangi ötletek* szerzője Vahot Imre a farsangról szól. Örül a szórakozási lehetőségeknek, miket a bálozás hoz magával és buzdítja olvasóit a farsang örömeinek kihasználására.

A Látogatás Kazinczy sírjánál Erdélyinek 1841 novemberében Széphalmon, „a nemzet első bajnokának”, a nyelv megújítójának sírjánál tett látogatásáról számol be. Az „öreg” korának irányadó szelleme volt és nemzete mégis megfledkezett róla. A szükségben szenvedő özvegy

emeltette sírja fölé a szobrot, „mintha egyedül érte élt volna és nem a hazáért is. A haza mindeddig nem emelt.” „Tíz éve, mióta sírba szállt, és már alig, vagy kevésbé van róla szó, mint érdemelné. Pedig az ő nevének kellene legtöbbször megfordulni ajkainkon, mivel magyarban semmi sem hiányzik annyira mint öntagadás és állhatatosság...”, amelyeknek legszebb példáját adta irodalmi pályáján. Erdélyi Kazinczy emlékének idézésével szellemi örökségének felélesztésére, a nyelv és irodalom pártolására buzdít. Hasonló gondolatokat fogalmaz meg, sőt tartalmában és hangütésében is igen emlékeztet Erdélyi cikkére Petőfinek néhány évvel később keletkezett, ugyancsak egy széphalmi látogatás alkalmából írt verse, a *Széphalmon*.

Henszlmann Imre *Drámai jellemek* c. értekezése népszerű modorban, a szélesebb közönség ízléséhez és igényéhez alkalmazkodva kísérli meg népszerűsíteni esztétikai elveinek egyik legfontosabbját, a „jellemzetest”. A drámairodalom három óriásának - Shakespeare, Calderon, Goethe - műveiből vett példákon igazolja okfejtését. Elmélkedésének lényegére ezután tér rá. Elmarasztalja a francia színműveket, kimutatva azokat a károkat, amelyeket a francia drámairodalom a magyar színpadnak okozott.

A szépirodalmi részt a Tövis és Virágok c. rovat apró közleményei zárják, amelyek bon mot-val, anekdotával, híres emberek életéből vett intimtással vagy érdekes, külföldi újságokból kiollózott szenzációval szórakoztatják olvasóikat. Egy-egy szám általában négy-öt ilyen kis történetet hoz. Gyakoriak az erkölcsi tanulságokat tartalmazó közlemények, szem előtt tartva a program célkitűzéseit. A különböző hibák szellemes és csípős kifigurázása, pl. a nép lenézése, a kispolgári gőg, az emberi kapzsiság, a túlzott bókolás, a magyarok idegenkedése más nyelvek tanulásától, a hízelkedés, a színészek erőltetett játéka stb., írók és az irodalmi élet gyengéinek humoros, de sohasem bántó kipellengérezése alkották a rovatot. Tájékoztatnak, nevelnek s még arra is alkalmasak, hogy élénkítsék olvasóik társalgását, fűszerezzék beszédüket.

A RPDl melléklapja a Tárca új oldalon, új lapként indul, „amely szintoly kiegészítő része az életnek, mint a ‘vezércikk’-írás magyar hírlapjainknak”. Az első számot a szerkesztő Garay nyílt levele indítja, amelyben a rovat feladatát körvonalazza. A Tárca nevel és szórakoztat, elűzi az unalmat, szolgálja és követi a divatot, de ennek hatalmát az aesthezissel és nemzetiséggel fogja mérsékelni. „E két elem aegise alatt szabadságot veendünk magunknak saját eszméinket, s reformjainkat is nyíltszívűleg előterjeszteni, mikre úgy hisszük, szintűgy szüksége van szépvilágunknak itt, mint a politikánkunk amott, az ő vezércikkeiben. Szóval Tárcánk, mint mondók, szellemi, művészi s társas életünk mozgalmainak hív kísérője, tükrözője leend, de - a haladás és javítás szellemében.”

A 2. sz. és 3. sz. „vezércikke” „Töredék-vázlatok társalgásunkról” a fővárosi [elsősorban német befolyás alatt lévő társadalmi érintkezés] és a vidéki városok társas életéről, előbb a hölgyek, majd a férfiak társalgásáról mond kemény szavakat Beöthy Zsigmond. Az orvosságot a főrend és a középrend közeledésében, valamint a nemzeti nyelv és irodalom terjesztésében, a közélet és a kultúra iránti érdeklődés felkeltésében látja. A farsang betörése átmenetileg kiszorítja a vezércikket és helyette nagyobb teret kap a Pesti posta, a Gyorskocsi és a Tánc rovat. Az előbbi a főváros művészeti és társadalmi életéről, a közéleti eseményekről, pl. fáklyászenéről vagy érdekesebb hírekről stb. ad számot, míg ennek vidéki megfelelője, a Gyorskocsi a vidékről jelenti ugyanezeket. Itt kerül sor a társadalmi események megbeszélésére, a „Mátyás emlék” körüli agitációra, a lóversenyekre, az akadémia, az iparegyesület, a takarékpénztár, a könyvkereskedők híreinek, a vásároknak, a városi tisztújításoknak stb. az ismertetésére.

A Tárca terjedelmes rovata volt a Színészet, amely a Nemzeti Színház előadásaival, Vidéki szintárcájában a vidéki színházakkal foglalkozott. Részletes méltatások, ill. bírálatok rövid, néhány soros bemutatásokkal váltották egymást. A nagyobb színkritikák fele részben a

darabbal, fele részben az előadással, a színészek játékaival foglalkoztak. Néhány alkalommal a színitudósító nem egy-egy előadást ismertetett, hanem „Visszatekintést” adott a színház egy periódusára. Ugyancsak ebben a rovatban számoltak be a színház tagjait érintő eseményekről, hírekről, az új és érdekes vendéjjátékokról.

Az 1. sz. Színészeti rovatának bírálói nevében Igazfi Szilárd [Vahot Imre] ismerteti célkitűzéseit. „A bírálók ellenörködni kívánnak a színház napi eseményein, közérdekű dolgain, mindenben nyíltan, szabadon, részrehajlatlanul, szigorúan, értelmesen s mindaddig javallólag szólani, míg csak javulhatóságának legkisebb elemszíkrajá ki nem vész.” Igazfi helyzetrajzából szomorú kép kerekedik ki „a külvárosba szorított [a mai Rákóczi út és Múzeum krt. sarkán állt az 1837-ben épített színház] por- és sárban fetrengő s emiatt többnyire közönségtelen, conservatorium nélküli kis színház”-ról. A közönség részvétlensége indokolt, mert a színészek szigorú felügyelet, igazgatás hiányában úgy játszanak, ahogy akarnak. A játérend érdektelen, a szereposztás gyakran fonák. Előkészültre, próbákra alig van mód, de meg „értelmes, rendtartó, tekintélyes vezető befolyása nélkül s lelkesítő közönség” nélkül játszani sem lehet. Az ország egyetlen állandó magyar nyelvű színháza úgy él, mint „egy megkövesült eredeti bűn, mint politikai és jogászai egyoldalúságunk jellemző épülete, nem mint a szép görög Thália, de saját Ármány istenünknek sötét kis temploma.” Ezért a legjobb megoldás lenne elfogadni és megvalósítani Széchenyi tervét a Duna partján építendő színházról.

A 2. sz.-ban Szigligeti *Rózsa* c. vígjátékáról számol be I. [Vahot], röviden szól a darabról, dicséri ép karaktereiért, meglepő helyzeteiért és az egészen átlengő komikumért. Részletebben jellemzi a színészek játékát.

A 3. sz.-ban négy darabról számol be a bíráló, mindenütt inkább az előadást méltatva. Érdekes H. másfél hasábos írása *A velencei kalmárról*. Megrója a színház vezetőit, mert ahelyett, hogy Shakespeare eredeti darabját állították volna színre, egy német adaptálást vettek át, ami egyáltalán nem fér össze a magyar közönség ízlésével. A 4., 5., 6., 7., 8. szám bírálatai az előadás és színészi játék pusztá ismertetésénél nem adtak többet. Jóval érdekesebb a 9. sz., amely a *Coriolanus* előadásával és a darabbal részletesebben foglalkozik. A recenzens szerint a főszerepet játszó, a darabot jutalomjátékkal választó Egressy még egy harmadik érdemet is szerzett magának, amikor az előadás előtt a darabra felhívta a figyelmet az Athenaeumban megjelent cikkében. H. egy helyütt polémiába száll Egressyvel, aki Coriolanus jellemének fő alkotóelemét a hazaszeretben jelölte meg, holott az „nemes és nagyszerű erényeinek öntudata”. Ez, valamint a „szenvedélyesség” alkotja Coriolanus egyéniségét. Reméli, hogy még sokszor fogják játszani a darabot, mert arra mind a közönségnek, mind a színészeknek szükségük van, hogy Shakespeare szellemével összeforrassanak.

A 10. sz. ismét csak rövid összefoglalásokat ad az előadott darabokról. A farsang beköszöntével jelentős rovattá lépett elő a Tánc. Célja a nemzeti tánc és a magyar viselet (pl. frakk helyett a zeke) népszerűsítése is volt. A Tánc rovat gondozója Vahot Imre ebben nem ismert kíméletet, ha kellett gúnnyal, ha kellett eréllyel védte igazát. Itt ragadja meg az alkalmat, hogy a bálkon tapasztalható kasztbeli elkülönülést elítélje.

Ugyancsak ebben az időszakban gazdag a Divat rovat is, amely a legújabb párizsi és bécsi divatról ad hírt, mellékletein báli ruha képeket közölve.

A lap ismertetett tíz számában jelentős rovat volt az Irodalom. Itt közölte Henszlmann Imre bírálatát Teleki László *Kegyencéről* (4., 5., 6. sz.) és Erdélyi, azaz „88” ismertette az 1842-re kibocsátott Nemzeti Almanachot (8., 9. sz.). A 7. sz. a Kisfaludy Társaság mozgalmairól számol be és a legújabb könyvújdonságokról.

Henszlmann elsősorban a jellemeket vizsgálja. Petronius Maximus jellemét nem találja egyéninek, jellemének két alapmotívuma: szerelem és nagyravágyás nem olvadnak össze, nem hatnak egymásra. Teljesen indokolatlan, hogy ártatlannak hitt feleségét feláldozza a császárnak. Júlia jelleme viszont sikerült, Valentinianus teljesen passzív és ezáltal érdektelen. Elmarasztalja Teleki korábrázolását: figuráin érezhető a francia drámák hatása. Inkább festett volna magyar-római - írja Henszlmann -, mint Shakespeare angol-római, ha az V. század embereit nem tudta ábrázolni. Fogatkozást lát a darab tervében: „Aetius halála után fölösleges Petronius Maximusnak akkora erőt kifejtenie, hiszen a tehetetlen Valentinianus már nem akadály, továbbá nem ragaszkodik a történethez, amely szerint: Valentinianus tényleg megbecstelenítette Júliát.” Henszlmann végső következtetése: a *Kegyenc* nagy hibái mellett is nagy alkotás.

A Nemzeti Almanach bírálat az almanach-irodalom elszegényesedésével foglalkozik, a könyvtári spekulációkkal, amelyek ennek részben okozói. Elsősorban a kötet kiadása körüli visszaéléseket szellőzteti, elítélve a szerkesztő hanyagságát, amely mindezt lehetővé tette, a tartalomra csak néhány általános megjegyzés erejéig tér ki.

*

Tehát a kor divatos műfaja, a novella került az első oldalra, a díszhelyre. Szinte egyetlen számból sem maradhatott el ez a jellegzetesen polgári műfaj, amely közelebb állott az újságíráshoz, szélesebb körbe jutott el és a kor regényeinél szorosabban kötődött az élethez.

A folyóirat két és fél éve alatt 101 eredeti és 53 fordított novellát közölt, míg az Athenaeum hétéves fennállása alatt 252 fordítottat és 115 eredetit. A RPDI fordított és eredeti novelláinak arányát és a fordítottak forrását a mellékelt tábla ábrázolja:

Elbeszélések

1842		
	I. félév	II. félév
Eredeti	15	25
Fordított	11	5
olasz	1	-
angol	1 névtelen	1 Bulwer
német	2 Schiller, 1 névtelen	2 névtelen
francia	7 Balzac, 1 Dumas, 5 névtelen	2 névtelen
„oláh”	-	-

1843		
	I. félév	II. félév
Eredeti	21	16
Fordított	4	5
olasz	-	-
angol	-	1 Washington
német	2 névtelen	-
francia	2 névtelen	3 Méry, 2 névtelen
„oláh”	-	1 névtelen

1844		
	I. negyed	II. negyed
Eredeti	8	5
Fordított	2	2
angol	1 névtelen	-
olasz	1 névtelen	-
örmény	-	1 névtelen
orosz	-	1 Puskin

A novellatermés azt mutatja, hogy az első év eredetinek nevezett darabjai közül még több a magyarítás, idegen szerzők műveinek magyar környezethez való alkalmazása, adaptálása mint az igazán eredeti. Az első negyedév nyolc eredeti novellája közül pl. Császár *Az új keresztje* (1-2. sz.), Remellay *Újoncállítása* (7-8-9. sz.), Erdélyi *Királyi tréfája* (Mátyás királyról szóló történet) (2-3. sz.) magyar környezetben játszódnak, alakjaik és történetük is jellegzetesen magyarországi. Ehhez a csoporthoz kapcsolhatjuk még Frankenburg *Egy pillanatban örök bú!* c. novelláját, amelyet a szerző számos aktuális részlettel (a *Szózatot* olvassák a szerelmesek, a budai vár leírása, a főrangúak elhúzódnak és idegenkedése a tudósoktól, művészekről stb.) igyekszik a korhoz kapcsolni, ezek azonban többnyire inkább külsőségek. A másik csomó elbeszélései is magyar környezetben játszódnak, mint pl. Veress *Hiúság és szerelem* c. novellája, de mindössze egy utalás köti a korhoz és Erdélyhez, ugyanúgy mint G...d *Oláhországi emléklapok* (24-26. sz.) c. novelláját a XVII. sz.-i Zemplénhez. Barthos *Márvadvadász* (15-18. sz.), Bérczy Károly *Vérség és csel* (11-13. sz.) és Silvio *Az apród* (27. sz.) c. romantikus meseszövése, a romantikus novella minden jellegzetességét magukon viselő darabok viszont bármelyik francia novellának lehetnének fordításai, annyi reális háttérük sincs. A határ még sokáig elmosódott a fordított és az eredetinek mondott novella között. (Márk: *A fősvény és gyermeke*, II. 76. sz. vagy Keresztessy szokatlan miliőben, a régi Rómában játszódó novellája II. 50-51. sz.) A RPDl novellái képviselik az átmenetet az Athenaeum jobbra fordított, jó ízléssel válogatott elbeszélései és az Életképek nagysikerű, a műfajt megújító darabjai között. Az eredetinek tekinthető novellák közlésében szerkesztői tudatosság nyilvánult meg, mert míg az Athenaeum francia, német vagy egyéb fordításokkal is megelégedett, a RPDl - határozottabb nemzeti céljainak megfelelően - a lehetőség szerint ragaszkodott magyar szerzők műveire, még abban az esetben is, ha a fordítottak magasabb színvonalat képviseltek. Pap Endrének igaza volt, amikor a franciából fordított novellákat ajánlotta, hivatkozva az Athenaeum gyakorlatára és néhány nagysikerű darabjára. Hosszabb távra tekintve mégis Erdélyinek kell igazat adnunk, aki fontosabbnak tartotta a kevésbé jó, de eredeti magyar elbeszélések közlését. A lapban mutatkozott is komoly fejlődés, mint azt e számok mutatják.

A RPDl elbeszélései az író orientációja és irodalmi példái szerint három nagy csoportra oszlanak: a korábbi német vagy francia mintát (sokszor persze német közvetítéssel) követő, és a magyar valósághoz kapcsolódó eredeti elbeszélésekre. A csoportok számos átmeneti típust mutatnak. Az egyes elbeszélések közti különbség leginkább a nevekben, társadalmi hovatartozásban vagy a helyszínben van. A cselekmény vontatottsága, részletező leírások, az idealizált, ill. tipizált tájak, a veszteglő párbeszéd, az egyéniségüktől megfosztott alakok, a valójában időn és téren kívüli környezet azonban nemcsak a RPDl novelláinak sajátja, hanem a kor mindegyik elbeszélését jellemzik. Az elsoroltak leginkább a német mintára készült darabokra vonatkoznak, de lényegében ugyanezt mondhatjuk a francia példa nyomán keletkezett elbeszélésekről is. Az utóbbiakban a cselekmény fordulatosabb, a tettek szélsőségesek, a történetek egyedibbek, de mindezek mögött - s ez alól nem kivétel a *deus ex machina* sem - valójában

ott a képlet, a novellai séma. A franciás darabokban a történetek szertelensége vetekszik a tájak ijesztő vadságával. A korhoz legközelebb az „eredeti”, magyar miliőben játszódo novellák állnak, ezekben mertek az írók leginkább elszakadni az irodalmi mintától, sőt még arra is vetemedtek, hogy felhasználják saját élményeiket. Az olvasó is közelebb érezte magához azokat a novellákat, amelyek az ország egyes ismertebb vidékein játszódtak, mint pl. Beöthy Zsigmond *Kegyence* az abban az időben divatossá vált Balatonfüreden, vagy Mártonffy Ignác *Udvarhely és Medgyes* c. beszélye.

A hazai elemek legsikeresebben Gaál József vidám novelláiban tűnnek fel, amit a kritikusok: Bajza és Erdélyi nagy eredményként könyvelnek el. Gaál számos elbeszélését az Alföldön játszattja, betyár történeteinek regényességével, tájleíró részleteivel, mint Horváth János megállapítja, jelentős tényezőjévé vált a pusztai irodalmi népszerűsítésének. A magyar elemek jelentkezésének fontos állomása a népmondák megjelenése, mint pl. Telekesi: *Népmondák Hegyhátról* vagy Oroszhegyi: *Az avasi rém* c. műve.

A RPDl elbeszélései nem remekművek, egy néhány bátor kísérlettől vagy sikeresebb darabtól eltekintve, mint pl. Császár és Remellay ismertetett novellái, amelyek épp témaválasztásuknál fogva fontos állomást jelentenek a műfaj hazai fejlődésében. A belső motiválás, a lélekrajz, a jellemábrázolás, a korhűség nem volt igénye az íróknak, de a közönségnek sem. Bajza és Erdélyi bírálhatta a RPDl, ill. a Magyar Életképek novellistáit. Bajza elmarasztalta Szabó Mártont külsőségességéért, Márkot homályosságáért, de dicséri erejéért. Elismeri a Bulwert kedvelő és fordító Bérczy könnyed előadását. Pálffyban meglátja a tehetséget, de inkább lírait. Elítéli Dózsa Dánielt felületességéért, jellemábrázolásának gyengeségéért, Beöthy Zsigmondot tárgyainak szegénységéért, de nem mulasztja el kiemelni könnyű írásmódját. Bajza példaképül Kovács Pált és Alt Móriczot (Jósika Miklós) állította, az előbbi a RPDl-nak is munkatársa volt. Erdélyi általában a novelláírók készületlenségét rója meg: Azt hiszik: „... mintha időnkben a *genie* gombakép teremne, mintha valamin hosszasan gondolkozni, azt tervezgetni *pedantismus* volna.” De a Bajza és Erdélyi által kifogásoltak nemcsak a RPDl novellistáira vonatkoztak. Mindegyik író majdnem ugyanabban a hibában szenvedett.

Ebben az is szerepet játszott, hogy nagy volt a kereslet: „A novellák igen nagy divatba jöttek, s az írók, mint életrevaló kereskedők, azzal kívánnak szolgálni a közönségnek, mi legjobban tetszik, vagy legalább tetszenék.” Így még könnyebb kézzel készültek, még gyorsabban, mert ki kellett elégíteni a közönséget.

Az RPDl novellái és a korábbiak közötti különbség, a fejlődés a vidám elbeszéléseknél ütközik ki leginkább (pl. Adorján Boldizsár *A patvaristák* c. novellája). Átlagukban rövidebbek, könnyedebb hangvételűek, miliójuk realisabb, közelebb állnak az élethez, nyelvük is egyszerűbb, bár még távol áll az élőbeszéd közvetlenségétől.

A lap két és fél éves fennállása alatt az új erők számának növekedésében is mutatkozott fejlődés. Sok új név jelentkezett, így a hódító divat, a kereslet és az újonnan induló lapok konkurenciája mellett is el voltak látva a szerkesztők. Egyre ritkábban került sor arra, hogy a szerkesztőnek magának kellett novellát írni, hogy megtölthesse lapját, mint azt Erdélyi vagy korábban Bajza tette.

A RPDl sok íróknak adott megjelenési lehetőséget, de saját gárdát nem nevelt ki, illetőleg „másnak nevelt írókat”. Az átmeneti korról, az irodalmi élet egysíkúságával, valamint a szerkesztők állandó változásával járó bizonytalanság ezt nem is tette lehetővé. Mire a lap állandó munkatársi gárdát alakíthatott volna ki, akik beletanultak volna a mesterségbe, megjelent a RPDl hibáin okult konkurens, a divatot a saját hasznára kiaknázó, első sorban az elbeszélésre és életképre támaszkodó Magyar Életképek, majd a kor igényeit, a „korszerűt”

meglovagoló Vahot szerkesztésében a Pesti Divatlap. Az RPDl vetését ők aratták le, mint ahogy az átmeneti korban induló, újat kezdő írókkal és lapokkal történni szokott.

A RPDl mégis szerepet játszott a műfaj fejlődésében. Hetenként kétszeri megjelenésével ösztönözte az írókat; bírálataival, amelyek részletesen foglalkoztak a novellával, formálta ízlésüket. A hazai környezetben játszódó és gyakran a kor problémáit megszólaltató elbeszéléseivel segített az élet és az irodalom közötti szakadék eltüntetésében, az irodalom és a novella népszerűsítésében. Többé-kevésbé jól válogatott darabjaival kielégítette az olvasók igényeit és bizonyos, hogy éppen nem a novellarovat hibája volt, hogy előfizetői egy időben olyannyira megfogytak.

*

A főlap másik állandó darabja az új műfaj, az életkép, amely a külföldi, elsősorban a népiélet iránt fokozottabban érdeklődő német irodalom nyomában bontakozott ki. A „Lebensbild, Freskobild, Silhouette, Skizze, Genrebild” megköveteli az élet ismeretét: „ein Gemälde aus der wirklichen Welt”. Az újságírás fellendülésével terjedt el, nagy mestere a tipikusan zsurnalisztai író Saphir volt, nálunk pedig Nagy Ignác, akinek neve ugyancsak összefonódott az újságírással. Szinnyi Ferenc a műfaj kibontakozásában utal az angol (Dickens) és a francia példa ösztönző hatására, de ezeknél jóval nagyobb szerepe volt a német mintának, mint azt a korabeli lapokban megjelenő életképek bizonyítják.

A napi élet eseményeire gyorsan reagáló műfaj az ország lakosságának, elsősorban a városi életnek jellegzetes alakjait, típusait vagy a városi élet velejáróit mutatja be humorosan, csipkelődően. Az életkép, avagy a korrajz a szórakoztatáson túl nevel is, amikor kipellengérezi alakjainak a közönséget sértő, a köz érdekeivel ellentétes tulajdonságait. Így ábrázolja a háziúr felfuvalkodottságát és kapzsiságát (Garay, 1842. I. 269.), az inasgyerkőc kedves szemtelenségét és elpusztíthatatlan humorát (Garay, uo. 366.), a pesti invalidust, a kórvitézt (Garay, 1842. II. 1174.), a Jurátus-kávéházat, ill. vendégeit (Vahot Imre. 1842. I. 293.), a pesti milimárikát (H., 1842. II. 740.), a jurátust (Csöngy, 1843. II. 237.), színésznőt (Erdélyi 1844. I. 33-54.), a magyarrá váló Pest sajátos polgárait, félmagyarokat (Garay, 1842. II. 821.) és az irodalmi élet szorgos munkását, az újdonságírókat, a szerkesztősegédet (Nagy Ignác és Fálffy Albert). Fálffy életképe a legékezebb bizonyítéka annak, milyen gyorsan válaszolt az új műfaj a napi élet eseményeire. 1844 márciusában jelent meg a RPDl, ill. Pesti Divatlap Előfizetési Felhívása melyben a külföldre távozó Erdélyi János helyett az újdonsült szerkesztő, Vahot Imre hirdette lapját. Vahot az újságírói gyakorlatban addig szokatlan módon hívta fel a figyelmet a lap ifjú költőjére és egyben segédjére: Petőfire, amikor az Előfizetési Felhívásban kitette nevét. Az irodalmi közvélemény megmozdult az újszerű hírverésre és az erre legalkalmasabb, az azonnal reagáló műfajban, az életképben szólalt meg. És megjelent Fálffy tollából *A szerkesztősegéd*.

Az életképnek nagy szerepe volt az irodalom népszerűsítésében, ill. korszerűsítésében. A közönség szívesen olvasta azoknak a figuráknak jellemzését, sőt kifigurázását, akik a város mindennapi életéhez hozzátartoztak, a közönségnek sok bosszúságot okoztak, vagy épp szórakozást nyújtottak. Az életkép irodalmiasította, tehát divatba hozta az eddig meg sem látott prózai polgárokat vagy parlagi nemeseket, de kivette részét abból is, hogy az olvasók és az írók figyelmét a hazai élet és a város felé fordítsa. Tehette ezt annál is inkább, mert az újságíráshoz kötött efemer műfaj volt, amely elsősorban a manna és a máról szólt. Érdemeit el kell ismernünk - még ha művészi értékei nem is bizonyultak időtállóknak -, mert elemeit mind az elbeszélés, mind a későbbi évek regényirodalma, felhasználta.

A RPDl-ban számos friss, ötletes életkép jelent meg, ha nem is érte el mindegyik a későbbi évek színvonalát. A műfaj népszerűsítését Nagy Ignác kezdte meg szellemes és humoros darabjaival. Számos jó életképet hozott a Honderű, de az igazi siker, a műfaj virágkora az Életképek nevéhez fűződik.

Valójában a hetenként kétszer megjelenő divatlapban - és 1842-ben a RPDl volt az egyetlen - kezdődött a sajtó és szépirodalom összefonódása, amely később a napilapok olyannyira népszerű tárcarovatáig vezetett. (Erre korábban is volt példa - a Társalkodóban -, de azt épp a „journalismus” bajnoka, Irinyi József ítélte el korábban említett cikkében.) A RPDl szerettette meg a rendszeresen közölt prózát (elsősorban novelláival s életképeivel) és ezzel olyan új írói-újságírói műformának lett egyik igen korai népszerűsítője, amelynek jellegzetes képviselői Vahot, Pálffy, Bérczy, majd az Életképek munkatársai - elsősorban Jókai -, a későbbi években pedig Mikszáth voltak.

A RPDl két és fél évfolyamának áttekintése határozottan és jól felismerhetően mutatja a műfaji zavar tisztázódását és az életkép fejlődését. Az 1842. év I. félévében még külön rovatban szerepel az életkép (az elbeszélések közt) és a genre-kép, mást jelöl mindegyik. Az I. félévben három életképet találunk és négy genre-képet, míg az év második félében eltűnik az életkép és marad a genre-kép (6 db). Az 1843-as év első felében Genre-képek és korrajzok nevet viseli a rovat, míg a II.-ban Történeti és genre-képek lesz a rovatcím. Az I. félévben hat darab képviseli a műfajt, a másodikban tíz. 1844 I. félévének hét darabját Genre-képek és korrajzok cím alatt jelenik meg.

A számbeli növekedésnél jelentősebb a tartalmi különbség, amely a rovatcímek változásában jut kifejezésre. Az első félév életképei valójában beszélek, míg az életkép fogalmának a genre-kép felel meg. Az első félév szerzőinek, Lakner Sándornak (a Mátray-féle Regélő egyik állandó munkatársának) *Az éji kémje* (1842. I. 377.), Várady Károly *Cornéliája* (uo. 380.) és Lauka Gusztáv *Életképe* (1842. I. 329.) a német szentimentális sablonnovellák legrosszabb darabjaira emlékeztetnek, bár a szerzők a való életet kívánják bemutatni, mert „a poesis ... az élet tükre”.

Ugyanennek az évfolyamnak Genre-kép rovatában viszont olyan darabokat találunk, amelyek pl. a hazai vásárok vagy a városi élet hiteles, eredeti hangulatát adják vissza, s általában a műfaj sikerült, jellemző darabjai. *Honi vásárkép* (1842. I. 135, 141.), *A pesti tejárusnők* (1842. II. 740.), *A félmagyarok* (1842. II. 821.), *Az inasgyerkőcz* (1842. I. 366.) stb. Úgy látszik. Mintha a szerkesztők a két megjelöléssel valójában két stílust különböztettek volna meg, előnyben részesítve a genre-képet, vagyis a hazait. Már az 1842. év II. félévében közölnek két genre-képet, (*A bécsi divatáruslegény* (1842. II. 901. 918.) és *A bécsi cédulakiholdó* (1842. II. 1095.) a *Wien und die Wiener in Bildern aus dem Leben*. Pest 1842. c. kötetből, a kivételtől eltekintve a rovatban egyre inkább tért hódít a magyar környezetben játszódó, vidám hangú, tréfás genre-kép. (*A legátusok*. Kossa Ferenc, 1843. II. 257, 292., *Két fiatal ember*. Pálffy, uo. 481, 513, 545., *A sípládások*. Halász József, uo. 74.)

1844-ben az egyetlen Sue-fordítástól eltekintve (az is már Vahot szerkesztősége idején) csak hazai szerkesztőktől közölt a lap, jobbára vidám darabokat.

Ezen a műfajon és ezen a rovaton viszonylag igen rövid idő alatt lemérhetjük az irodalomnak a hazai témák, a hazai tájak és alakok felé fordulását, amiben jelentős szerepe volt a szerkesztők tudatos célkitűzésének is.

*

A RPDl utolsó kifejezetten szépirodalmi rovata a vers-rovat, amely talán a legmostohább rovat lett, annak ellenére, hogy a szerkesztők maguk is divatos és elismert költők voltak. A lap programja és előfizetési felhívása gazdag verstermessel, igényes válogatással kecsegteti

olvasóit: „Versek, balladák, románcok, legendák, énekek és dalok, szóval a lírai költésnek minden nemei, ki nem zárva nemzeti költészetünk egyik legszebb virágát, a népköltést sem, - mindezek azonban csak szigorú és kényes választással, kizárásával minden ízetlennek és köznapinak. „A lapot átnézve azonnal feltűnik, hogy a szerkesztők nem váltották be ígéretüket. Nem minden szám ad verset, s a közölt versek sem elégítik ki az igényt.

A RPDl versrova - mint a többi lapé - általában jellegtelen. Az irodalomból hiányzott a divatos költő. Nagy költőnk volt, de a közönség nem érdeklődött művei iránt, mint azt a Vörösmarty összes verseinek megjelenése iránti közöny és érdektelenség tanúsítja. A költészet háttérbe szorulásának oka még, hogy a próza lett a „korszerű” műfaj, a „journalismus” és a politikai, társadalmi élet megélénkülésével afelé fordult a figyelem. De szerepet játszott az a szükségszerű reakció is, amelyet a könnyek árjába zuhant líra hosszú uralma váltott ki.

A szépirodalmi rovatot gondozó Erdélyi ízlését és céljait, a lapban megjelent versek alapján nehéz rekonstruálni, mert nem ismerjük a verstermést, amelyből válogatnia kellett, inkább csak következtethetünk. Azt sem tudjuk, hogy a beküldött versek nem ütötték e meg a mértéket, az Előfizetési Felhívásban kinyilvánított magas mércét, vagy pedig a szerkesztő a helyet más, fontosabb közleménynek tartogatta. Verseken - legalábbis számukat tekintve - nem lehetett hiány, mint arra Garay pl. egyik 1844-es nyilatkozatában utal. A német romantika költői áradása fulladással fenyegette a német irodalmat, ugyanúgy a magyar irodalom sem szűkölködött poétákban. És mert a német romantika egyhangú, szenvedő költészete volt írónk nagy része számára a norma, ezzel szolgáltak. A kordivat ellen pedig nem volt orvosság. Ebben az időben írja Erdélyi: „Elzöldülök Lisznyai s mások affektált, dagályos, modoros stílusán.” Szerkesztői gondjairól vall egy másik nyilatkozatában. Eszerint komoly vers bőven van, de víg az nincs. Ő pedig - a szentimentális iskola ízlése ellenében - az utóbbit kedvelte s azt szerette volna népszerűsíteni. Erről tanúskodnak a RPDl-ban megjelent (Vida álnéven) tréfás hangú versei. Ekkor még alig talált követőre, még barátai is félreértették szándékát, mint azt éppen Szemere Miklóssal való összekülönbözése bizonyítja. Szemere rosszindulatot látott Erdélyiben, amikor a konvenciótól eltérő *Úrfi* c. versét ajánlotta az Emlénybe *Az árva ifjú* c. szentimentális költemény helyett. Feltehetően inkább a megfelelő vers hiánya lehetett az oka a RPDl versszükének, mint az Athenaeum, a Honderű vagy az Életképek konkurenciája.

A versek száma így módosul:

1842		1843		1844
35 (Byron, Béranger)	68	68	71	64 (1 Rückert ford.)

A RPDl két és fél évfolyamában a versek is mutatják az ízlésbeli bizonytalanságot, az esztétikai normák, egy iskolát alakító nagy egyéniség fájdalmas hiányát, mindazt, ami az átmeneti korokra jellemző. A Kölcsey, Vörösmarty, Bajza nyomában járó fiatal írók csak epigonok voltak, azok eredeti, újat hozó tehetsége nélkül. Kritikánk, első sorban Bajza még népdalban is a németes ízlést támogatta. Ez a szublimált, éteri líra ömlött el almanachjainkon, lapjainkban, szinte uniformizálva a költészetet. Zömmel ez uralta a RPDl versrovatát is.

A lap első évének verstermését Eötvös *Hegyfolyam* (1842. I. 45.) c. verse és a hozzá hasonlóak jellemzik. Friss hangot Erdélyi és Vachott Sándor családversei hoztak. Eredményes kezdeményezésnek bizonyult a népdalok közlése, Szentiváni, Szakáll népdalai új hangütést adtak. Ebben az évben lett népszerű műfaj a ballada, közülük Garay, Erdélyi és Dózsa Dániel darabjai emelkedtek ki.

Az 1843-as év az átlagtermést tekintve a versek számának növekedésén kívül mást nem hozott. Új költők léptek fel: Lévy József, az erdélyi Medgyes Lajos és Mentovich. Nagy ígéretként jelentkezett a fiatal költő, Petőfi Sándor.

1844-ben már mutatkozott emelkedés a verstermésben, elsősorban az új munkatársak száma növekedett. Friss hang Pap Endre *Pályakép* c. verse (1844. I. 278.) és a Csokonai remiszcenziákat ébresztő *Rózsás dalok* (uo. 151.) Dózsa Dánieltől. A fiatal Petőfihez fűzött remények teljesedését hozta meg ez az év, amikor verseiben (*Ivás közben*) (uo. 502.) és *Egy estém otthon* (uo. 632.) megjelent az új típusú költői egyéniség. Az előbbiben a szentimentális konvencióknak üzen hadat, amikor önmagát, mint jó kedvű részeges költőt mutatja be, az utóbbi a Vachottól és Erdélyitől megkezdett közvetlen hangú családköltészet egyik igen szép darabja.

A két és fél éves időszak alatt a verstermés általában kiegyensúlyozott, mint, arról feljebb szövegtünk. Érdekesebb a lapban közölt fordítások számának és a fordított költőknek a változása. 1842. I. félévében, Erdélyi szerkesztősége alatt Goethe *Faustjának* előjátékát fordítja Vachott Sándor (1842. I. 291.), Byron *Damaetasának* részleteit Liszy István (uo. 207.) és Béranger *Átkos tavaszát* Erdélyi (uo. 263.). Az év II. félévében egyetlen fordítását sem találunk. 1843. I. félévében Riskó Ignác fordítja egy meg nem nevezett német költő *Éji dalát* (930.) és Pap Endre Heine tavaszdalaiból (uo.) közöl. Az év II. felében egy fordítás van, „mutatvány” Ponsard *Lucrétiájából* Egressy Béni fordításában (194.).

1844-re, amikor Erdélyi átveszi a lapot, tágult a horizont; ismét nő a fordítások száma.

Bérczy Károly a sváb iskola költőjének, Uhlandnak egy versével (*A kápolna*. 1844. I. 630.) jelentkezik, Greguss Schillertől *A lányka panasztát* fordítja (uo. 456.), míg Matisz Pál egy másik Uhland-verset, *A dalnok átkát* (uo. 583.). A német költészetet még Erdélyi Rückert-fordítása reprezentálja (uo. 295.). Az év egyik legjelentősebb darabja a *Sírházban az anya* (uo. 131.) c. dán ballada Erdélyi feldolgozásában, amely a műfaj kiteljesedésének, a későbbi Aranyballadának első hírnöke.

A külföldi költők hazai népszerűsítésében - elsősorban 1842. I. és 1844. I. félévében - elől járt a lap, mert míg az Athenaeum számos novellafordítást közölt, addig egyetlen versfordítást sem hozott pl. 1843. I. félévében. Az 1842. II. felében egy részletet közölt Klopstock *Messiásából*, de az nem a kortársi költészet alkotása volt. A Honderű (1843. I.) egyetlen fordítást nem adott, ugyanúgy, mint az Életképek, legalábbis 1844: I. felében, az ismertett időszakban.

A RPD I versrovatát a többi rovattal összehasonlítva úgy látszik, hogy ebben a rovatban volt kezdeményezés, ha nem is tudott olyan újszerű és kiemelkedő műveket adni, mint pl. egy-két novellájával, úti levelével vagy a később ismertetésre kerülő rovataival. Eredménytelenségről azonban nem beszélhetünk. Számos vers új hangot hozott, az új költészetet, új költői eszményt népszerűsítette, és ezzel is előkészítette Petőfi és a népies költészet diadalra jutását. A kor a próza kora volt, elsősorban annak segítségével remélték a szerkesztők, hogy a maguk elé tűzött feladatokat megvalósíthatják.

A lap versrovata híven tükrözi az átmeneti kort, amely „... az eszmeiség elvének diadalától az egyéniség elvének, vagy némelyek szerint a népnek túlnyomó felkapásáig terjed.”

*

Az elbeszélés és az életkép mellé sorakoztak fel az ország- és tájismertetések, amelyek csak részben sorolhatók a szépirodalomba, inkább népszerűsítő jellegűek valamint az utazási vázlatok, ill. levelek. Az első három félévben külön rovatot alkotott a Föld-, helyesírás, ország- és tájismertetés, ill. az Utazási vázlatok. 1843. II. félévében egybeolvadt a kettő: Táj- és népiismeretessé, vagyis a rovat lényegét kifejező, tömör címet viselt, amelyben a kor igényeinek kifejezéseként a tájat benépesítő nép is megjelent. 1844-ben ismét kettéoszlik a rovat, de a „népiismeretesség” megmarad.

A rovat jelentőségét és népszerűségét példázza, hogy az újjáalakuló Életképek is bevezette 1844-ben. A RPDl szerkesztői nagy súlyt helyeztek a rovat körébe vágó cikkekre. Minden alkalmat megragadtak arra, hogy munkatársaikat, sőt olvasóikat buzdítsák az ország egyes vidékeit bemutató közlemények írására. Az anyagiakkal meglehetősen gyengén ellátott lap még honoráriumot is kilátásba helyezett az ilyen tárgyú cikkekért.

A napóleoni háborúk ellenhatásaként a nyugat-európai polgárság és az írók romantikus Grand-Tourja honosította meg az útleírások divatját. Nálunk a 30-as évektől kezdve, elsősorban Heine, Börne és az Ifjú Németország íróinak nyomában szaporodtak el az ország- és tájismertetések az úti levelek, amelyeknek fénykora épp ezekre az évekre esik. A 40-es évek közepén a lendület megtört, és nem volt már keletük a műfaj legjobbjainak sem.

A rovat a novellával és az életképpel a lap szépirodalmi írásaival tartotta a rokonságot, valójában inkább a publicisztika körébe sorolható. Ezeknek a közleményeknek igen jelentős szerepük volt a hazai tájak megkedveltetésében, egy-egy jellegzetes vidék bemutatásában. Ily módon is hozzájárult a magyar próza kiteljesedéséhez, ahhoz, hogy a szépirodalom a magyar valóság felé fordulhasson. Az úti levelek, úti képek divatossá tették a magyar vidéket, és felhívták a figyelmet a hazai tájak irodalmi ábrázolásának lehetőségére. Bizonyára szerepük volt abban, hogy a novellák keretként megjelentek az ország „jellemzetes” tájai, sajátos couleur locale-t teremtve, mint pl. - hogy csak a RPDl novelláinál maradjunk - Dózsa Dániel *Egy nap Brassóban* (1842. I. 640, 656.) vagy Beöthy Zsigmond *Kegyencz* (1843. I. 323, 353, 396.) c. írása. Az országismertetések sürgetésében tehát szerkesztői tudatosság nyilvánult meg. Erdélyi utal az irodalom népszerűsítő hatására: „Szép tavunk a Balaton, mintegy hang nélkül hullámozott századok óta Somogy és Zala partjain, de mihelyt Kisfaludy éneket költött fölötte, jobban hallák mind az éneket, mind a dalt s ez a költőnek diadalma érzéseinken.” Ezért sürgette és buzdította munkára az addig néma Erdély fiataljait is.

Horváth János emeli ki a RPDl-ban megjelent *Úti képek* érdemét: „Útleírásokban Vahot Imre és Erdélyi János vallják először és igazolják előadásukkal a pusztai tájak önálló esztétikai érdekét, egyszersmind Petőfihez átvezető szimbolizmussal gazdagítják.”

Az úti leveleknek és a táj-, ill. népismertetéseknek kultusza mögött a szerkesztőknek az a törekvése is felismerhető hogy ezekkel is segítsék az ország szociográfiai bemutatását. A sajtó a nyilvánosság öre, reflektorfényével lehet leghathatósabban előmozdítani egy vidék vagy város fejlődését. Ezért kerültek szóba a rovat közleményeiben a városok legújabb időkben történt „haladási” eseményei, azaz a polgárosodás eredményei.

És itt a legnagyobb különbség a Mátray-féle Regélő és a RPDl azonos rovata között. Mátray munkatársaiból hiányzott az írói szubjektivitás, megelégedtek a vidék vagy város illusztratív leírásával. A RPDl-ben előtérbe lép az író, ő mutatja be a látnivalókat. Megelevenednek a tájak, benépesülnek emberekkel. Megismerjük szokásaikat, életmódjukat, nyelvüket és dalaikat. Ez a döntő különbség, nem pedig a RPDl cikkeinek fordulatosabb, árnyaltabb nyelve, oldottabb stílusa vagy korszerűbb szemlélete. A RPDl úti levelei nem csak az elődöt, a Regélőt hagyták maguk mögött, hanem még a laptársakat is felülmúlták.

A kortársak - Szemere Bertalan és Irinyi József kivételével - általában száraz, unalmas, Baedeker-szerű útirajzokat adtak. Igaza van a Spiegel névtelen cikkírójának, ill. Falk Miksának, amikor megállapítja, hogy az útirajzok terén alig van haladás és hogy a magyar irodalom ebben a műfajban a legszegényebb. Erdélyi tisztában volt azzal: mit követel a korszerű útleírás és az olvasóközönség, mint azt Vajda Péter *Utazás a hazában* c. írásával kapcsolatosan kifejti: „Igen jól mondja a szerző, hogy földképet terít olvasói elé, de van-e erre szükség? Földképen a szobában is lehet utazni ... Ki utazik és utazását megírja, adjon olyat, mit

a földkép nem adhat, ez az utazás mestersége, különben a szerző olyan bohó szakácshoz volna hasonló, ki vendégét, ha túrós csuszát akar enni, szakácskönyvre utasítaná. Tehát csak részletességet utazásban, mert az általánosság rendesen üresség, miből épülni az olvasónak lehetetlen.” Tehát: egyéniséget, életet, a hazai valóság bemutatását, mint azt saját úti képeiben megvalósította.

Erdélyi úti levelei, de még Vahot úti képei is a műfaj szinte klasszikus, ma is élvezhető darabjai. Az előbeszéd közvetlenségével, az impressziók gazdagságával hozzák közel az olvasóhoz az addig ismeretlen vidéket. Egyszerre szórakoztatnak, nevelnek és agítálnak a nagy nemzeti célok érdekében. Zamatossá, tiszta magyar nyelvükkel, életszerűségükkel a kor prózájának legsikerültebb darabjai között kell őket számon tartanunk.

1842	
Föld-, ország- és tájismertetés	
I.	II.
összesen 17 idegen tárgyú 12 magyar tárgyú 5 Rozsnyó Mohács Hegyhát Losonc Avasország	összesen 11 idegen tárgyú 3 magyar tárgyú 8 Bőköz Verőce Bunyevácok Zsurk Alcsuth Kóstai berek Pesti fürdők

1842	
Utazási vázlatok	
I.	II.
összesen 4 idegen 2* magyar 2	összesen 4 idegen 2 magyar 2
1843	
I.	II.
összesen 3 idegen 2 magyar 1	Beolvadt a Táj- és nép- ismertetésbe.

* teljesen hazai szempontú

1843	
Föld-, ország-, táj- és népismertetés	
I.	II.
össz. 7 idegen 1 magyar 6	össz. 11 idegen 3 magyar 8

1844 I.	1844 I.
Föld-, ország stb.	Utazási vázlatok
össz. 8 idegen 1 magyar 7	össz. 2 idegen 1 magyar 1

A Föld-, ország-, táj- és népismertetésről, valamint az Utazási vázlatokról készült táblázatok a számszerű változáson kívül arra hívják fel a figyelmet, hogy akkor ugrik meg a rovatok közleményeinek a száma, amikor Erdélyi Jánosnak valami köze van a szerkesztéshez. Az 1842-es évfolyam I. félévében ő volt a szerkesztő, az 1843-as év II. felében pedig a lap belső munkatársa, aki már készült arra, hogy az év elejétől teljesen átvegye a folyóiratot. A másik momentum: a két említett félévben, valamint az 1844 I. negyedében több a magyar tárgyú cikk, mint máskor. Eltérést mutat - bár itt már nehezebb az elhatárolás - a cikkek jellege is. Erdélyi szerkesztősége idején több szó esik a nép jellemzéséről, viseletéről, anyagi helyzetéről. A II. félév ilyen tárgyú cikkei is inkább a félév elejére, Erdélyi jelenlétére esnek, pl. a Bőközről írottak. A hangsúly elsősorban nem a szórakoztatáson van, inkább a tájékoztatáson. Ezzel szemben az 1842. év második felében a kuriózumok felé fordul a lap, mint pl. *Kalandoros éj Mexicóban*, az Adelsbergi cseppkőbarlang vagy az Azóri szigetek trópusi világának bemutatása. Az első félévben a következőkről kapunk felvilágosítást: Finnország népköltészetéről, Lönnrot munkásságáról, a *Kalevaláról*. Egy angol faluban felállított ipariskoláról, a spanyol cigányokról, a görög nők helyzetéről, a török fürdőkről stb. Az utóbbi cikkek a Vasárnapi Újság ötvenes, hatvanas évekbeli cikkeit anticipálják, azok szép kiállítású illusztrációi nélkül.

A lap két és fél éves termését áttekintve itt is megállapíthatjuk azt a fejlődést, amiről az életképekkel kapcsolatban szóltunk. Jelentkezik a lap szerkesztőinek az a törekvése, hogy az olvasók figyelmét a hazai tájak, a magyar valóság felé fordítsák, mint arra éppen az 1844. I. félév a legtanulságosabb bizonyíték.

*

A népszerűsítő olvasmányok körébe sorolhatók - egy-két kivételtől eltekintve - a RPDl Történeti vázlatok, Írói jellemrajzok c. rovatai. Mindkettő a Regélő-Honművész hagyományát folytatta, bár közleményei jóval színvonalasabbak és érdekesebbek. Az első félév Történet, életrajz, jellemrajz c. alatt közölt cikkek élénkek voltak és érdekesek, a hazai közönséget megismertették a kor divatos külföldi íróival. A magyar irodalmi hagyományt élesztgették, amikor Zrínyire vagy Kazinczy Ferencre emlékeztek, a magyar zeneszerző, Lavotta János életrajzának közlésével pedig a nemzeti zene megbecsülésének adták tanújelét. Ugyanígy feltétlenül valamiféle szerkesztői tudatosság nyilvánult meg az ír költő (O'Brien), valamint a francia (Lamartine, Hugo) és az olasz író (Silvio Pellico), a *Le mie prigioni* szerzőjének bemutatásában.

1842. II. felére a rovat elvesztette irodalmi jellegét. Apró szórakoztató, érdekességeket hajhászó történeteivel a Regélő-Honművész legrosszabb tradícióját folytatta. Míg az első félévben határozott irodalomközpontúsággal találkozunk, addig a második félévben teljes a zavar. Már a II. félév közleményei figyelmeztettek arra, hogy ily formában nem tartható fenn a rovat. Ezért 1843. I. félévében csak Életrajzokat közöltek (2 db-ot), míg az év II. felében Írói jellemrajzokat, ami megint csak az irodalmi érdeklődés növekedésére utal. Scribe, Herwegh és Paul de Kock nevét ismerte a magyar közönség, indokolt volt, hogy életrajzukat is megismerje.

A Herwegh-gel kapcsolatos cikk különösen érdekes, mert bár a cím a német íróat idézi, mégis inkább Béranger-ről, a „francia népköltőről” van szinte végig szó, és igazán csak az ő műveit méltatva melegedik fel a névtelen cikkíró hangja.

A rovat lassan elhalt, túlhaladt rajta az idő. Az irodalmiság fejlődésével és terjedésével ezek az újságcikkekhez közelebb álló írások kiszorultak az irodalmi lapokból. Korszerűtlenné vált a rovat, sem a Honderű sem az 1844-ben újjá alakuló Életképek nem vezette be.

*

A divatlap utolsó prózai rovatai: Szeszéyes leírások, Elmefuttatások, ill. Szép- és erkölcsstan. A címeket olvasva nem szabad mai értelmükre gondolnunk. Könnyen elmarasztalhatnánk a szerkesztőket igénytelenségért; nekik azonban szem előtt kellett tartaniuk olvasóik érdeklődését, hisz a rovat tarka közleményei elsősorban a hölgyek szórakoztatását és nevelését célozták.

Ezeknek a cikkeknek jutott elsősorban a Tárca hasonló darabjaival együtt a feladat, hogy „polgárilag művelt” közönséget neveljenek és fejlesszék etikai és esztétikai érzéküket. Az egyes közlemények a művészetek és irodalom megkedveltetését szolgálják, a hazai városi és vidéki életforma korszerűtlenségét, elmaradottságát figurázzák ki. A cél a polgárosítás, a haladás és nemzetiség gondolatának terjesztése, a kor követelményeinek megfelelő honpolgárok formálása. Így válik érthetővé, hogy miért éppen ennél a két rovatnál lódult meg a lap programját ellenőrző bécsi udvari kancellária hivatalnokának piros ceruzája aláhúzva az általunk is kiemelt szavakat, melléjük írva a „ne polit.” rövidítést. Az engedély megadásánál pedig szükségesnek tartotta a szerkesztők figyelmeztetését, nehogy a politika veszélyes területére tévedjenek. A megjelölt rész a következő: „... mind azt mi a Széptan (Aesthetica), továbbá a nálunk oly *parlag lélek-, erkölcs- és neveléstan*, szóval a szélesebb értelemben vett *embertan körébe tartozik*, s így e rovatnak az erkölcs és szépphilosophia egész mezeje nyitva álland.” Ez a két rovat jelentette a legnagyobb nehézséget a szerkesztőknek, mert ötvözniük kellett a nevelést és a szórakoztatást. A megkülönböztetés a kettő között meglehetősen nehéz, mert 1843-ig a határok elmosódtak. Az Elmefuttatások - Szeszéyes leírásokba a könnyebb fajsúlyú, a szórakoztató cikkek kerültek, a másodikba az esztétikaiak és moralizálók.

A feladat kettősségéből következett, hogy a rovatok nemcsak tartalmukat, hanem szerzőiket, azok felkészültségét és egyéniségét tekintve is vegyesek voltak. Az első, az Elmefuttatások szerzői az I. félévben Erdélyi, Henszlmann Vahot Imre, Frankenburg, Pulszky Ferenc, Börne (naplójából közöl E ... y S ... a), Sarlós Simon, Keresztúry József és néhány álnévű vagy névtelen szerző. A II. félév Vajda, Tárkányi és Vahot írásaival jelentkezik. 1843-ra, Garay intencióinak megfelelően átmenetileg inkább a női olvasóknak kedveztek, az előző év általánosabb, közérdekűbb témáit felületesebb, fecsegőbb írások váltják fel. Olvashatunk *A kegyvadászról*, *Egy házassulandó szeszélyeiről*, a *Csók és kézcsókról*, *Reggeli gondolatokat* Szarka Nepomuk Jánostól (valószínűleg Vahot), szedhetünk csipeteket a pipereasztal titkos szelencéjéből és leveleket az éden fájáról (Köváry László). 1843-ban kezdi meg Erdélyi Ottíliahoz írt leveleit, az előző évben Pulszky által megkezdett népszerű irodalmi levelek (*Levelek Emíliahoz*, ill. *Emília P-nek*) folytatásaként. Kedveltek voltak a „levelek”, amelyek-

ben a városi barát számolt be a falun élő meghitt barátnéjának a legújabb társadalmi és irodalmi vagy művészeti eseményekről. A *Levelek Ottiliához* vagy a *Levelek Emiliához*, ill. *Emília P-hez* szerzője felhasználta a levélforma adta bizalmasságot, meghittséget arra, hogy a magyar nyelv művelésére, az önképzés fontosságára, a kulturált élet magasabbrendűségére figyelmeztesse olvasónőit, vagy megfeddje őket a haza iránti közömbösségükért.

A RPDl-ra is jellemző az, ami a kor más orgánumaira is: a legkülönbözőbb műfajok és hatások jelentkeznek párhuzamosan benne. Hozzánk az egyes irodalmi divatok és áramlatok fáziseltolódással érkeztek és egyikük-másikuk akkor is továbbélt, amikor az átadó irodalomban már nyomuk sem volt. Mert nemcsak a műfaji, a formai sajátosság, az utilitarisztikus hang utal a századvég erkölcsnemesítő folyóirataira. Mint a 60-70 évvel korábbi osztrák *Moralische Wochenschrift*-ben a „Vertaraute”, a „Zuschauer” (ez volt a lapok címe!) vagy egy lelkész, „Der Mann ohne Vorurteil” (Sonnenfels lapja!) fordult olvasóihoz vagy az anya leányához (vagy még korábban az angol „Spectator”, „Guardian”) ugyanúgy szól „barátnéjához” a pesti újságíró. Az irodalmi kapcsolatra való utalásra bátorít az a körülmény, hogy még 1838-ban is szóba kerül Sonnenfels neve Irinyi barátaival folytatott levelezésében - hogy csak a lap egyik szerkesztőjére utaljunk. Az időbeni eltolódásra, a hatások megkésettiségre és a különböző indítások összefonódására még egy példa: a Habsburg-monarchia másik országában, a Lombard-Velencei Királyságban az a laptípus, amely a RPDl-hoz hasonló feladatokat vállalt, jóval korábban, 1764-ben jelent meg Milánóban. A Verri-fivérek folyóirata, amely jellemző módon az *Il Caffè* nevet viselte, nyíltan is hivatkozik az angol *Spectator*-ra. Célkitűzései igen hasonlóak a RPDl-éhoz: „l’ambizione di promuovere e di spingere sempre più gli animi degli italiani allo spirito della lettura, alla stima delle scienze e delle belle arti, e ciò, che è più importante, all’amore della virtù, dell’onestà, dell’adempimento dei propri doveri.”

Visszatérve a RPDl-ra, a rovatcím 1843-ra átalakul: *Elmefuttatások*, ill. *Széptan*. A műfaji tisztázódás itt is lassan bekövetkezik, 1844-re homogénebb lesz a rovat, amely most már a *Széptani cikkek* címet viseli és majdnem kizárólag csak az esztétika körébe vágó írásokat közöl. A hígabb, se nem irodalmi, se nem szórakoztató rovat megszűnt.

Változik a cikkek aránya is. 1842. I. félévében gazdag a rovat, 18 cikke zömmel a vidéki, ill. városi élet leírását, jellemzését adja, tréfás, rövid, inkább anekdotikus történetekkel. Az év II. felére 7-re apad számuk, semmi közük a korhoz, majd mindegyik szórakoztató, „elménc” fecsegés. Számuk 1843-ra még inkább csökken (1843. I.: 6 db, II.: 7 db.), jellegük ugyanaz marad, mint az 1842. II. félévében. 1844-re a rovat megszűnik, mint már említettük, egyetlen sorozat marad meg belőle, az irodalmi élet napi kérdéseit sűrűn érintő *Levelek Ottiliához*, amelyik amúgy sem illett ide. A rovat eltűnése ugyanúgy, mint a Történeti vázolatok, ill. írói jellemrajzok elsorvadása az ízlés fejlődésére, az irodalmi lapok irodalmibbá válására, általában a saját differenciálódására enged következtetni.

A Szép- és erkölcsstan (1842), ill: *Széptan*, *Széptani elmélkedések* c. rovatot nemcsak célkitűzései, hanem szerzői is az előző rovathoz kapcsolják. Az első évben a két rovat elkülönült egymástól, mert pl. az I. félév cikkei valóban a Szép- (Henszlmann: *Drámai jellemek*, 70), ill. Erkölcsstan (Erdélyi: *Emberbarátokhoz*, 119, ill. Pulszky: *Tavaszi eszmék*, 37) körébe tartoztak. Az év második felére a két rovat: az *Elmefuttatások* és a *Széptan* közötti különbség lassan elmosódott, és a megkülönböztetés erőltetettnek és feleslegesnek tűnt, mint ahogy 1844-re a kettő össze is olvadt. Nem látjuk világosan, mi indokolta pl. Henszlmann dramaturgiai cikkeinek szétválasztását. A kritikus Teleki *Kegyencével* a Tárca Irodalom rovatában foglalkozott, a *Coriolánus*-szal a Színház rovatban, míg több Shakespeare-drámát a Szép és erkölcsstanban elemzett. Vajon helyes volt-e ennyire külsődleges szempontok szerint (vagyis, hogy a drámát kiadták-e vagy játszották-e) szétválasztani a téma szerint szorosan

összetartozó cikkeket. A hol itt, hol ott felbukkanó, a divatlap jellegéhez nem illő írások megzavarják az olvasót és a rovatokat természetyszerűen szétfeszítik, amire pl. az Athenaeumban nem volt példa, mert beosztásuk szerencsésebb és következetesebb volt. Az is igaz, hogy az Athenaeum előnyösebb helyzetben volt, tudományos lap lévén egységesebb lehetett a profilja és homogénebb az olvasóköre. Egy másik divatlap, az ugyancsak számtalan rovatra szabdaltnak Életképek, felismerve a veszélyt, gondosan kerülte az ilyen fajsúlyi írásokat. S amikor a lap megindulása után egy évvel az alaposabb bírálatok meghonosítása indokoltnak és szükségesnek látszott, a szerkesztő kritikai mellékletet indított, az Irodalmi Őrt, de a főlap egységét nem bontotta meg.

Az Irodalom rovatban jelentkezett leginkább a RPDl ellentmondásossága. Divatlap volt, a nőket akarta megnyerni az irodalomnak, a vidéket közelebb hozni a városhoz, terjeszteni a polgárosodást és a nemzetiséget, ugyanakkor a szerkesztők meg akarták valósítani irodalmi és kritikai célkitűzéseiket is. Az első félévben még sikerült az ellentmondásokat összebékíteni. Megkedveltették a lapot, színes, érdekes, hasznos és ugyanakkor színvonalas írásokat adtak. A II. félévben, de még inkább a következő évben az ellenmondások a felszínre jöttek; szükségessé vált a lap módosítása. Ennek következménye lett a gyakori átalakulás, a szerkesztő, ill. belső munkatársak változása.

Ennek a rovatnak egyes írásai, elsősorban pl. Henszlmannéi, valóban elriaszthatták az átlagolvasót. Az ellustult és elkényeztetett, a német romantika vadhajtásain és a francia vígjátékok felületességén nevelődött közönséget a *Drámai jellemek*, ill. Shakespeare *Othellójának* vagy *III. Richárdjának* alapos elemzése éppúgy nem érdekelte, mint a dráma alapelveinek magvas és nagy figyelmet követelő elemzése.

Hogy olvasták volna magyarjaink szívesen a német származású, hanyag öltözetű és különcnek tartott Henszlmann - Bajza jellemezte így cikkeiben - keserű igazságait: „... nemzetiségünk egy fő eleme a deklamáció és mélységeiben nem szeretünk búvárkodni.” (1842. I. 80.)

Vahot, sőt már 1844 első felében Erdélyi is világosan látta mindezt a korábbi tapasztalatokon okulva, és a Pesti Divatlapban ilyen közleményeknek nem adott helyet.

*

A Tövis és Virágok a régi hagyományokat, a korábbi lapok Egyveleg, Mulattató, Jeles mondások, Rejtett szavak stb. (Athenaeum, ill. Regélő) rovatait folytatta. A hazai társas élet követelte meg továbbélésüket. A szerkesztők olvasmányaikban (Wienbarg, Lamartine stb.), folyóiratokban (Augsbirger Allgemeine Zeitung, Siecle stb.) tallóztak s ezekkel vagy még egy-két hazai anekdotával töltötték meg a rovatot fél, ill. két és fél hasábos terjedelemben. A Tövis és Virágok újdonsága már címében is kifejezésre jutott. Feltehetően Erdélyinek, Kazinczy Ferenc nagy tisztelőjének ötlete volt, hogy az addigi gyakorlattól (Mulattató, Egyveleg stb.) eltérően a mester epigrammáinak címét választotta. A rovat Erdélyi szerkesztése alatt valamivel gazdagabb és egységesebb volt, mint az Athenaeum hasonló rovata, amelynek összeállítói, így pl. Lakner Sándor és Barkóczy a legkülönbözőbb tárgyú híreket gyűjtötték össze. Később vegyesebb lett a Tövis és Virágok, a kulturális hírek mellett kuriózumokat is hozott. 1843-ban az elfáradás jelei mutatkoztak a rovaton.

Haszna - a közönség szórakoztatásán túl - annyi volt, hogy bizonyos tájékozottságot adott, a társalgás élénkítésében segített, amellet, ha felületesen is, tudatosított irodalmi, politikai, világnézeti alapelveket (az irodalom haszna, a műveltség, a szép szerepe és fontossága, a sajátos magyar hibák kifigurázása stb.).

A Tárca

A RPDl terjedelmének felét, de valójában, ha a nyomdai szedést is figyelembe vesszük, inkább 65 százalékát a melléklap közleményei foglalják el. Ez a tény önmagában is elegendő arra, hogy nagyobb figyelmet fordítsunk a rovatra, amely az újabbkori újságirodalom, a zsurnalizmus divatos szavát, a „feuilleton”, a tárcát viselte homlokán.

A Tárca annál inkább megérdemli figyelmünket, mert dokumentálja a közönség és az irodalom megváltozott kapcsolatát. A kor irodalmi és társadalmi kérdéseit fókuszba gyűjtötte össze, itt fejeződik ki tehát leginkább az a változás, ami az újságírásban a zsurnalizmus beköszöntése után végbement. A Tárcában nyilvánul meg a közönség és az irodalom új, intimebb kapcsolata, a közvetlenség, amely mintegy otthonkában, papucsban mutatja az író és egyszersmind az olvasót. Itt jelentkezik az a tendencia, hogy az irodalom ne csak egy szűk körhöz, egy szellemi elithez jusson el, hanem a szélesebb néprétegekhez. Valójában ekkor és itt kezdődik az irodalom demokratizálása. A Tárcába zsúfolnak a szerkesztők mindent, ami a „napi érdeknek”, vagyis az aktualitás igényeinek megfelel. Ez a rovat tükrözi az újságírás forradalmát és az újságíró megváltozott munkáját.

A francia újságokban a Tárca a napilapok szépirodalmi rovata volt, más szerepet töltött be, mint akár a német vagy a magyar folyóiratokban. A németeknél a Tárca nem volt úgy körülhatárolva, mint a mi hazai divatlapjainkban. Ezt Gutzkow ajánlata is mutatja, amit 1834-ben az Augsburger Allgemeine Zeitung szerkesztőjének tett: „Ich liefere im Durchschnitt wöchentlich eine zu bestimmende Anzahl Spalten (3-4) für die Ausl. [ändische] Beilage, in denen ich gewissermassen die Leading-Artikel der Allg. Zeitung gebe, die Bulletins der französischen Blätter, eine laufende Geschichte, das Protokoll der gestrigen und die Tagesordnung der morgenden Sitzung, vermischt mit Tendenzaufsätzen, philosophische-politische Divinationen, Abschweifungen, wenn sie durch eine Erscheinung des Tages hervorgerufen werden, auf Kirche, Statistik, Naturrecht, Staatsökonomie, auf grosse Männer und Charaktere, die auf oder untergehen, auf interessante Erscheinungen oder publizistische Literatur.”

A legnagyobb különbség abban mutatkozott, hogy míg a németeknél - és valamelyest az Athenaeumban is - a tájékoztatáson volt a hangsúly, itt a nevelésen, a közvélemény formálásán. A következőkben részletesen foglalkozunk a Tárca *Pesti Posta* és *Gyorskocsi* rovatával, mert ezek voltak az irodalmi és társadalmi élet alakítására, szervezésére a legnagyobb hatással és a közéleti sajtóban egyedülálló szerepet vittek.

A RPDl célkitűzése volt, hogy „... *jelen átalakulási körülményeink*” között (kiemelés tőlem: T. E. I.) segítsen a haladás és javítás szellemében hatni, a kor szellemével és igényeivel lépést tartva terjeszteni az irodalmat és a művészetek szeretetét, erősíteni a nemzetiséget és nevelni annak legfőbb támaszait, a nőket. Az örökké változóra, a divatra és a kortársaira tekintő irodalom a Tárca változatosságában és sokféleségében találta meg a megfelelő fórumot.

A Program mutatja, hogy a szerkesztők a Tárcában kezdettől fogva határozott elveket követtek. A kor problémáinak felismerése, a feladatok kijelölése és az a tendencia, hogy az irodalmat a társadalmi haladás szolgálatába állítsák a Junges Deutschlandra utal. A jövőbe mutatott a „korszellem”, abba a jövőbe, amelyre a soknemzetiségű országban a magyar társadalmi és kulturális élet felkészületlen volt. Az irodalom, a kultúra mellett elsősorban a társadalmi élet várt korszerűsítésre, azaz a polgárosodásra. Egységes elveken nyugvó világnézet kialakítását követelte a fejlődés, a társadalmi és a közélet, a politikai és kulturális berendezkedések polgári formáinak meghonosítását.

S ami Németországban sürgősnek látszott, az Magyarországon a megmaradás egyetlen feltétele volt: a magyar gazdasági élet és a magyar társadalom korszerűtlensége Bereviczy Gergelytől Széchenyin át a harmincas évek végének radikális ifjúságáig sokakat foglalkoztatott. A „mezei életforma” ellen kifakadt Kármán József is, de *A nemzet csinosodását* alig olvasták. A *Hitel*, *Világ* és a *Stádium* szenvedélyes hangja messzebbre vitt ugyan, Széchenyi szavára mégiscsak szűk körben figyeltek. A szellemileg tunya tömeg, a „massa iners” mozdulatlan maradt. A harmincas évek végén volt kísérlet olyan orgánum alapítására, amely elsősorban „a szociális kérdések vitáterein” kívánt mozogni, mert a szerkesztő úgy látta, hogy „... itt jöjjünk csak tisztában minden meg van nyerve”. A cél a korszerű társadalmi rend kialakítása, a „Saint-Simoni társasrend tökéletesítése” volt. Minderre azonban nem kerülhetett sor a cenzúra tilalma következtében. Az Athenaeum célkitűzése: „elme, érzemény és ízlés művelése” nemes és hasznos volt, de csak szűk körben hatott. Az ízlés nemesítése és a liberális közgondolkodás kialakítása terén sokat tett a triász lapja, de a negyvenes években átfogóbb feladatra: a szélesebb rétegek megmozgatására volt szükség, s erre vállalkozott a Pesti Hírlap. Amit a politikai gondolkodás átalakítása területén a Pesti Hírlap kísérelt meg, ugyanaz várt az irodalom, a társadalmi és kulturális élet terén a hetenként kétszer megjelenő RPDl-ra.

A RPDl jelentősége és újszerűsége nyilvánvaló, ha felidézzük a negyvenes évek társadalmi és kulturális viszonyait. A korabeli elbeszélések éppúgy nem adnak igaz képet, mint a Pesti Hírlap szenvedélytől fűtött vezércikkei. Hitelesebben ábrázol és teljesebb képet nyújt egy objektívebb, ténymegállapító műfaj: a szociográfia. A szépirodalmi műveknél és a politikai lapoknál megbízhatóbbak Mocsáry Lajos helyzetjelentései, s ha azokat egy másik kortárs, Erdélyi János feljegyzéseivel, valamint a RPDl tárca-cikkeivel, vidéki leveleivel kiegészítjük, kikerekedik a reformkor valóságos képe. Mindkét társadalmi érzékenyséű író megegyezik abban, hogy csak akkor lehet eredményes a társadalmi reform és terjedhet a haladás, ha sikerül legyőzni a legfőbb ellenséget: az ország sorsa iránti közönyt, valamint a tudás, a műveltség megvetését.

A 40-es évek Magyarországon - írják a kortársak - korszerűtlenek a társadalmi eszmények, nincs közélet, de hiányoznak a szalonok is, amelyek népszerűsíthetnék az új eszméket, irányíthatnák a társas életet. Műveletlenek az asszonyok, pedig fontos szerepük lenne a társadalmi élet finomítása, és a gyermeknevelés terén. Legfontosabb tennivaló: az általánosan eluralkodó közöny elűzése, a közügyek iránti érdeklődés felkeltése, valamint a haladásnak, a polgárosodásnak a terjesztése. Céljaik megvalósításában a divattól reméltek sokat.

Mocsáry Lajos és Erdélyi a politikai reformnál előbbre valónak tartja ekkor a társadalmi élet reformálását, amely a haladás, vagyis a polgárosodás és a nemzeti irodalom terjesztésének „conditio sine qua non”-ja. Mocsárynak *A magyar társasélet* c. könyvéből kiragadott részletek rávilágítanak az akkori tarthatatlan állapotokra, és igazolják a RPDl szerkesztőinek törekvéseit, akikben még érezhetjük az aufklárizmus eszményeinek továbbélését, éppúgy mint Mocsáryban.

„Nem annyira gondolkodom én a politikai szabadságról - írta Erdélyi -, mint az erkölcsiről, tehát arról, mely nélkül ama is csak állókép, azaz a bálvány állvány, csak papirosi a szabadság.” Mocsáry Lajos pedig: „Egy nemzetnek állapota nem függ annyira a politikai institutióktól, mint a társadalmi viszonyoktól. A nemzeti jellem a történelmi előzmények hagyományos benyomása, az uralkodó véleménynek, szokások, a műveltség foka egyes osztályoknál: ezek alkotják a nemzet valódi létét, benső életét.” „Mit érnek a legszebb politikai institutiók, mit maga a nemzeti nagyság, ha az erkölcsök azoknak meg nem felelnek... Hasztalan fárad a törvényhozó, ha a tűzhelyeken, a szalonokban másként rendezik az élet törvényeit. Ott vannak a leghatalmasabb törvényhozók, ott székel a legnagyobb s legkönnyebben gyakorolható hatalom - a *vis inertiae*. Alkothattok ti demokratikus törvényeket, a társasélet száz meg száz árnyalatokban

fönntartja az arisztokráciát. Azok a legitimista szellemű vénasszonyok, kik a salonokat vezérlik, hatalmasb törvényhozók, mint ti vagytok... Építhettek ti iskolákat, múzeumokat, ha a ripőknek nincs kedve iskolába járni, ha ő csak pipázni, inni, legfelebb agarászni szeret, az a tudós nevet úgy nézi, mint anathémát, s inkább óhajt korhelynek, kártyásnak, mint tudósnek címeztetni. Alkothattok ti ipartanodákat, ha a civis inkább szeret kukoricát kapálni, mint fejét törni azon, mit ő magánál is okosabb embertől tanult.”

„A sajtó, a szószék megingatja a nemzet életébe vágó kérdéseket... De ez nem elég. Át kell vinni a törvényeket az életbe is, s ennek ezer apró csatornái vannak... Itt gyakran olyanok gyakorolják a legnagyobb befolyást., kiket a törvényhozók számban sem vesznek. Ott áll a divat, e bohó, ledér, gyermekes királynő bohóc udvarával, ki zavarba hozza a legkomolyabb stoikusokat s parancsol feltétlenül mindenkinek. Ott áll az előítélet... ott a részvétlenség, a tunyaság, mind megannyi hatalom, mely nem dől meg egy csapásra, melynek ezer apró szúrás-vágás, örökös ostrom kell minden lépten, minden percben, hogy tágítson. Mindez a társaság dolga, mindez az egyeseknek feladata, kiknek, mint hangyáknak hivatásuk munkálkodni a közös célra.”

Bárhol ütjük is fel Mocsáryt, mindenütt azokkal a gondolatokkal találkozunk, amelyek a Regélő programjának, célkitűzéseinek és a lap szerkesztőjének Erdélyinek e korból való írásaiban jelentkeznek „Minél jobban elterjed a műveltség, annál jobban elterjed az egyenlőség.”, „... a művelődési törekvés a legerősebb indító eszköze a haladásnak.” stb.

S erről Erdélyi: „A franciáknál nagy a műveltség könyvek olvasása nélkül is, mert minden közdolog nyilvánosan foly, s a nép így, sőt jobban megtanulja a törvényszéken mi szabad, mi nem, mint pap után a morált. Más az, hogy a francia és angol mindig anyanyelvén beszél családjával és királyával egyaránt, a magyar pedig nemcsak, hogy szolgája előtt titkolózik, hanem még a nők előtt is, ha ugyan diákul tud...” Az elmaradt feudális-patriarkális társadalomban a közszellem kialakítása, a korszerű, tudományos gondolkodás népszerűsítése sürgős feladat volt. Meg kellett mutatni: „hogy függ össze élet és tudomány (tudás), mert ez a fő, ez a cél, mire törekedni kell, mert ez irt gyomot és babonát; minden baj ott feneklik, hogy nálunk a tudomány iránt egész országban általános ellenszenv uralkodik. Minek tanuljon, aki valaminek született, hisz ő az apai háznál már tanul annyit a paszományos inas és az apja közti téren, hogy tud parancsolni, s többet tud, mint jobbágya.” Kazinczy Gábor így vélekedik a magyar társadalomról: „életünk nem élet és nem halál, de ennek szuperlatívja, zsibbadt stagnáció!” vagy másutt: „... az empiria öl és bénít meg bennünket - az elvtelenség.” De ugyanilyen kétségbeesett Henszlmann Imre és Zsoldos Ignác.

Milyen lehetett ekkor a helyzet, ha tíz évvel később, 1856-ban, a nagy, az egész nemzetet meg-rázó változások után is még mindig ilyen sötétnek látja Mocsáry Lajos az ország társadalmi életét. S mikor a helyzet aggasztó jeleiről ír, nemcsak a Bach-korszak politikája okozta tragédiákra: „... helyzetünk aggasztó a szociális tér most legfőbb munkássági terünk, legnagyobb bajunk itt van, itt kísértük meg a segélyt.”

Bár a Regélő is figyelt a kor kérdéseire, a nehezebb rész a Tárcára maradt. Annak jutott „egy nemes közhit”, világnézet kialakítása, hogy segítse a Pesti Hírlap törekvéseit: a haladás, a nemzetiség és a javítás előmozdítását.

A szerkesztők elsősorban két táborra tekintettek: a nőkre és a vidéki városok magyar, ill. magyarosodó értelmiségére. Az utóbbival együtt emlegették a városok iparosait: „a magyar polgári rend tagjait”, akiknek megnyeréséhez a szerkesztők (elsősorban Erdélyi) nagy reményeket fűztek.

A nők szerepe közismert volt a nemzetiség, haladás és javítás eszméinek népszerűsítésében. A változatosan és sokszor ötletesen szerkesztett Tárcá, alkalmas volt arra, hogy rászoktasson az olvasásra. A nők előbb csak a divatképek kedvéért vették kézbe a lapot, majd az őket közelebbről érdeklő társasági, farsangi beszámolók, színházi hírek olvasgatása után szinte észrevétlenül jutottak el a szórakoztatáson keresztül az ízlésformáló, nevelő cikkekhez. Lassan rendszeres olvasókká váltak, felébredt bennük - az országos hangulattól is ösztönözve - az érdeklődés a korszerű nevelési, társadalmi, sőt politikai kérdések iránt. A magyar szellemű szalonok, a magyar nyelvű társalgás népszerűsítése, „a nőket nemzeti szellemben beszéltetni, mulattatni, mívelni” - mint Zsoldos Ignác írja: *Szózat nőnevelésünk ügyében* c. cikkében, „a nemzetiség nemtői”-ként való emlegetésük egyre jobban tudatosította a nők feladatait. A divatnak és a nevelésnek, a világnézet-formálásnak és az illetannak egybekapcsolása, a művelt társalgásra, a fejlettebb társadalmi kultúrára, a magyar irodalom szeretetére való állandó buzdítás nem maradt hatástalan.

„Honunk szebblelkű asszonyainak” megnyerése nagyobb eredményeket ígért. A nőknek több érzékük volt a kor divatos eszméi iránt, formálhatóbbak voltak. Nehezebb volt a vidéki városok közönybe és jómódba fulladt lakosainak vagy a vidék szétszórt településeinek élő, csak az agarászat, a vadászat vagy a mezei munka iránt érdeklődő nemességnek a megmozgatása. Első lépésnek a vidéki központok, megye- vagy járási székhelyek ifjúságának megnyerése látszott célravezetőnek. Rajtuk keresztül remélték a szerkesztők a tunya szellemű, ill. a német ajkú városok kulturális életének fellendítését, hogy annak kisugárzása centripetális erőként vonzhassa a körülöttük elterülő vidéket is. Az ifjúságra várt a legnagyobb szerep. Kik is alkották „az ifjúságot”, amelynek a sajtóban állandó epitheton ornansa a „lelkes” volt? Erre maga a lap ad választ, egyben nyolc évvel előre, 1848 márciusi ifjúságára utalva: „... a lelkes ifjúság alatt tehát Pesten nem a tanulósság, hanem a szorosán vett ifjúság: a jurátusi kar, továbbá fiatal ügyvédek, orvosok, írók s művészek stb. értetnek”. A fiatalok, a városok, a megyék hivatalnokai, ügyvédek, papok, tanítók, orvosok és földmérők vagy gazdatisztek megjárták már a kollégiumok önképzőköröit, majd nagy részük jurátusként a diétát. Tele voltak tetterővel, jó szándékkal. Nem fásultak még bele a vidéki élet zsírosságába vagy a mindennapok gondjaiba. Közülük többen maguk is írók voltak, vagy legalább mindnyájan érdeklődtek az irodalom iránt. Erre a rétegre támaszkodhattak leginkább a szerkesztők, mint az a lap megindulása előtti szervező munkából és a lap levelezőinek névsorából kiderül.

Rájuk gondolt Erdélyi János, amikor elhatározta, hogy a Tárcában megindítja a vidéki tudósításokat. „Minapi leveled, melyben ígérezél nekünk - írja a fiatal váradi ügyvédnek, Csengerynek -, társammal együtt igen szívesen vettük; s már most kérünk, légy levelezőnk Nagy Váradról, még pedig ilyformán: Igen szeretném ha egy eszmémet, melyet Garay is helyesel, de úgy hiszem, más is, megtestesíthetné, t. i. a városok belételeiből hová az uralkodó szokások, kedvtelések, szóval helybeli sajátságok tartoznának, csinálhatnánk egy rovatot Divatlapunkban. Hogy jobban megértessem, olyan volna ez, mint a Pesti Hírlapban a hatóságok polgári állásáról írt cikkelyek rovata. Mivel mi semmi ilyet nem adunk, tehát mind azt adnók, a mi ezenkívül, - kivéven természetesen a családi élet körét - egy város vagy népesebb hely, avagy vidék életében jelentkezik. Így programunkban is van valami a monographiákból, s kérünk légy figyelemmel e fontos s csaknem új eszme szemmel tartására. Debrecenben is kértem meg erre valakit, te szinte ismered Debrecen, a magyar előítéletek nagyszerű gyűlpontját, vagy magad vagy más által siess bekapni e várost az élet és irodalom forgatag körébe - úgy hiszem, jó dolgot mívelendsz.” Erdélyi szavai visszhangra találtak, sikerült népes munkatársi gárdát kiépíteni a lap köré. A rovat népszerűsége gyorsan terjedt. Szakáll Lajos, az egyik békési tudósító, szintén nagy erőt tulajdonított egy-egy levelezőnek. Debrecenben tett látogatásáról így ír Erdélyinek: „Ebben a nagy paraszt városban történnek haladási lépések, de

róluk sem lapjaitokban, sem másutt nem tudni semmit. (helyi újságokról számol be a következőkben) ... Ezeket csak azért írom, hogy annál inkább igyekezzetek magatoknak tudomást szerezni erről az 50 ezernyi szalonnás tömegről. Javítani való mennyi van, a társalgás körében mennyi ki irtandó dudva? - az köztudomás alatti dolog. Nektek ide hatnotok kellene, csak levelezőtök volna, ki jót és nem jót híven közlene a társas életből.”

Erdélyinek igaza lett: A Tárca Pesti Posta és Gyorskocsi rovatának levelezőiből - hasonlóan a Pesti Hírlap tudósítóihoz (a személyek gyakran azonosak voltak) olyan aktív csoport alakult ki, amely felelősnek érezte magát a városban tett „haladási lépésekért”. „És nézzünk szét egy városban, egy megyében; ha oda egy lelkes férfiú kerül lakni, vagy haza, iskolájából, mennyi hatása van az egészre, hogy róla mintegy elragad a többire is a jó, mint a betegség. Példával akármennyivel szolgálhatnék - írja Erdélyi. A levelek ráirányították a figyelmet a távoli vidékekre, népszerűsítették „a haladás bajnokait” és leleplezték kerékkötőit. A közöny eloszlására a nyilvánosság fórumát tartották a leghathatósabb fegyvernek. A levelezők általában a vidéki értelmiség, a népből jött vagy a néppel tartó közvetítő réteg tagjai közül kerültek ki, ők lettek a haladás és a nemzetiség kristályosodási pontjai. Később Erdélyi lelkes segítőtársai, a népdalok és mondák gyűjtői, majd a 48-as mozgalmak aktív résztvevői. Többen így kezdték közéleti pályájukat. Szerepük valóban jelentős volt, de mégsem akkora, mint amelyet a kor tulajdonított nekik. Fellépésük tagadhatatlan bátorságot követelt, mert nemcsak a helyi hatóságoktól vagy a helyi közvéleménytől kellett tartaniuk, sok esetben még a konzervatív sajtóorgánumok is pellengérré állították a bátor levélírókat. Ezért voltak kénytelenek gyakran álnevet használni, az ismeretlenséget híva segítségül.

A Gyorskocsi rovat 1842. október végéig 83 városból közölt tudósítást. A levelezők dicsérettel emlékeztek meg az előrehaladásról (Somogyi Antal szegedről, I. 416.), beszámoltak az olvasókörokról (pl. a borsodiról Szemere Bertalan, II. 544.), ostromozták az előítéleteket, a társadalmi elkülönülést (a nyitrai „...ri Imre”, I. 200. és a budai levelező ? jel alatt, I. 47.), a szellemi élet sivárságát (a mohácsi tudósító, I. 126.). Panaszolják a könyvek és a helyi újságok hiányát, a nők magyartalanságát (Sever Kolozsvárról, I. 331.). Szóba kerül a nők nevelése, a magyar beszéd elhanyagolása (Székesfehérvárról, I. 71.). Gyakori témájuk a táncvigalom, a farsangi bál, a színház (Komáromból „300”, I. 184., Vahot Imre Gyuláról I. 314, Xántus Pál Pécsről I. 391, Szakáll Lajos Békésből I. 124, 286.). A legnépszerűbbek a „körtánc”-ról, a „körmagyar”-ról írt levelek. A magyar tánc terjedésében - meglehetősen naív módon - a magyarosodás és polgárosodás győzelmét látták, a körtáncok betanításában, Veszter Sándorban pedig a nemzetiség apostolát.

A vidéki levelek - mint akkor hitték és hirdették - kivették részüket a „haladás” népszerűsítésében. Mit jelentett ez az olyannyira divatosá vált fogalom a RPDl cikkeinek és leveleinek tükrében? A „haladás” alatt a polgárosodás és nemzetiség terjedését értették. A szerkesztők - és többé-kevésbé a levelezők is - a jövő magyar polgárság bázisát két rétegben látták. Számánál fogva mind kettő fontos volt: egyrészt a városok német ajkú lakosaiban, akiket „a magyar érdekek körébe” és a magyar kulturális életbe kívántak bekapcsolni, ezáltal siettetve magyarosodásukat, másrészt a magyar - elsősorban alföldi városok iparosáiban, kereskedőiben, valamint gazdáiban. A vékony honorácior réteg és a történelmi hivatástudattal rendelkező nemesség mellé, amely a változások élére állt, ezt a két réteget tartották - egyelőre - az új társadalmi rend, a polgárság alapjának. A nemességgel és a honoráciorokkal együtt ők alkotják majd „az izmos középrendet” vallották a RPDl szerkesztői és a körük gyülekező tábor. A polgárosodásra szükség volt, mert eljött a kor, amikor a „sajtóviszonyok tágultak... a politikai nép eszméje hódított, terrenumot foglalt, s mind többet akartunk érteni alatta, mint Verböczy populusa vagy éppen az újabb idők honoratiorai voltak.” És mert az alkotmány sáncai gátolták a fejlődést, meg kellett nyitni azokat, mert: „Res ad triarios rediit. Ezt kell mondani a politikus-

nak, és kik azok a triariusok? A nép.” - írja Erdélyi. (Erdélyi szélesebben értelmezte a nép fogalmát, mint a RPDl köre, most azonban elsősorban nem róla van szó.)

Több ízben felbukkan a levelekben az érdekegyesítés gondolata: „... a nemzetiség, nemzeti egygyólvadás zászlóját (tűzzük ki) s ez alatt vezessük ... seregünket a polgárosodás, műveltség tereme felé.” - írja Orosz László, vagy másutt pl. Vahot Imrénél: „A mi fő irányunk egyike, lehetőleg hatni társaséletünk nemzeti átalakulására, mi ugyan az, egyesülés eszméjét is magában foglalja, de minden veszély és ártalom nélkül.”

Garay János, a lap kiadója utal az új társadalmi tagozódásról vallott elképzelésre, amely egyben tükrözi is a lap célkitűzését: „A *Tageblatt* a „Kör” falai közül egy e lapok kiadója által mondott toastot vitt, publikuma elébe, mely magyarázata szerint, oly értelmet nyert, mintha *Deák Ferenc* a nemesi rendet megtagadván a polgárrendhez (*Bürgerstand*) kívánczolt volna tartozni. Egyik barátunk a Deák névvel játszott, s *Deákot* az ország első *eminensének* nevezé, e lapok kiadója, a szójáték mellett maradván, ezt tagadá s *Deákot* nemhogy első *eminensnek*, hanem a *harmadik classisban* (Tehát nem is „*zur dritten Classe*”, hanem „*in die dritte Classe*” tette őt a toastívó, mert csak így van a szóban némi elmésség.) [A fenti sorok a szerk. lábjegyzete: T. E. I.] lenni mondá (értvén alatta a nemesi rendet), s óhajtá, hogy abból soha föllebb ne lépven, élete fogytáig híven e *classisban* meg is maradjon. Erre a tisztelt úr megértvén a célzást, azt mondá, hogy ha rajta állna, még ennél is eggyel alább, a *negyedikbe* szeretne tartozni. S ez alatt korántsem a *Bürgerstandot*, hanem egészen más valamit értett, ami ugyan nálunk még nem létezik, de meg adja isten, hogy létezni fog.”

A városok idegen ajkú polgárai, ill. kispolgárai mellett - mint említettük - „a magyar polgári rend”-ben, azaz kispolgárságban látták azt az erőt, amely a kialakulandó magyar polgári osztály egyik legfontosabb elemét alkothatja: „a két szélsőség [úr és pór] között az ezüstgombos dolmányú, rövid nyakú városi embert, azaz debreceni vagy miskolci vargát, szegedi szappanost, a magyar polgári rend megteremtett típusait, kiknek a civilizáció nem ártott, csak használt.” Korábban már utaltunk a RPDl szerkesztőinek és levelezőinek néhány megalapozatlan reményére, felhőtlen optimizmusára, amellyel a magyar társadalom fejlődésére figyeltek. Itt is ezzel találkozunk. Mert merő illúzió volt, hogy az új magyar polgárság bázisának a rendiség iparosait tekintették, azokat, akik a céhszervezetben maguk is elfeudalizálódtak s valójában az igazi polgárság maguk kiharcolta demokratikus vívmányai nélkül az álpolgárság képviselőivé váltak. S ez a motívum - éppúgy amint a német ajkú polgárság elmagyarosodásába vetett túlzó remény is - a magyar társadalom fejlődésének már ekkor; később még inkább megmutatkozó ellentmondásosságára figyelmeztet.

A fenti célkitűzések és elképzelések magyarázzák azt az aktív szerepet, amelyet a RPDl a Nemzeti Kör, az Iparegyesület, a Könyvkiadó Társaság általában az egyesülés és magyarosodás eszméjének propagálásában vállalt, azt a buzgalmat, amit a tudás, a szakképzettség és a szakismeret népszerűsítése terén kifejtett. Ezért kaptak olyan hangsúlyt a társas összejövetelek, a bálók, a körmagyar betanulására szervezett mulatságok. Itt nyílt leginkább alkalom arra, hogy a különböző nemzetiségek, osztályok vagy rétegek tagjai keveredjenek egymással. Ezért ostromozza a Tárca az osztályelőítéleteket, az elzárkózást, azokat a társadalmi megmozdulásokat, ahol az ember „... érezni foghatja a zárt körnek, a karbeli osztálykülönzésnek, nem a nagy, de a nevetséges kis úri társaságnak nehéz, nem szabad levegőjét.”

A Tárca a polgárosodás mellett nagy figyelmet szentelt a „nemzetiség”-nek: „a nemzetiség eszméjét tűzte ki vezér igéül.” Térhódítását egyre inkább megfigyelhetjük, különösen majd a Pesti Divatlapban, de már a RPDl-ban is igen gyakori a „nemzeti” jelző, szinte a leggyakoribb: így „Nemzeti kör, nemzeti egygyólvadás, nemzeti átalakulás, nemzeti nyelvünk” stb. A Tárca egyik levelezője, a már idézett Orosz László szerint: „... minden osztálynak érdekeit a nemze-

tiség *fokusa* körül kell összpontosítani.” A nemzetiség hirdetése végigvonul a Tárca majd minden írásán. De szerepel a főlapban is, itt Erdélyi hirdeti meg a programot; azt követelve, hogy a nemzeti - amely *nála* gyakran azonos a népivel - ne csak a külsőségekben vagy a nyelvben nyilvánuljon meg, hanem egész életünket és minden irodalmi alkotást az ragyogjon át: „A nemzetiség olyan mint a nap, melegít és táplál, s mint az szívesen tükrözi magát a tengerben vagy a levél harmatcseppjében, úgy a nemzetiség is minden csekélynek látszó dologban, mert ez az ő természete.”

A nemzetiség gondolata a negyvenes években divattá vált - ennek minden felületességével. A divat hódított és mert „mi csak egy vezért ismerünk el, a *divatot*”, nemzeti ruhába öltöztek a férfiak, az asszonyok nemzeti posztót vásároltak, nemzeti táncot, a körmagyart táncolták és derék Rózsavölgyi Márk „nemzeti zenénk” megújítójává lett. A nemzetiség divatának gyors terjedése, a külsőségek sokakat megtévesztettek. A felületet azonosították a valósággal, a háromszínű görögtüzet melegítő, életet adó tűznek látták. Ez a felszínre figyelő felületesség, a nehézségeket elkendőző optimizmus mondathatta az egyik tudósítóval, aki a budai társas magyar táncvigalomról ily módon számolt be: „A magyar táncosok és táncosnők közt igen sok németajkú találkozik, mi bennem való örömet gerjeszt, mert én azt hiszem, ha a honunkban lakó idegen ajkúak lábai megmagyarosodnak, ez lesz az első lépés, mely őket nemzeti nyelvünk megtanulására vezetendi.” S ahogy a közvélemény a magyarosodás terjedését optimistán ítélte meg, ugyanúgy az egyes társadalmi osztályok közötti közeledést is. Illúzió volt ez is, egy a sok közül! Megfeledeztek arról a kettős ellenérzésről, amely a városok német ajkú, nagyobb polgári hagyománnyal rendelkező, kulturáltabb és módosabb bürgereit elválasztotta a parlaginak tartott nemesektől vagy a magyar iparosoktól. De a kutyabőrre, vérral szerzett előjogokra büszke birtokos osztály is idegenkedett a földdel nem rendelkező, következképpen „nincstelen” és idegen polgártól, épp úgy mint az iparostól, aki nem tudta felmutatni nemesi levelét.

*

A Tárca Külföld, ill. Egyveleg-Omnibusz rovata a határon túl figyelt, és közvetítette a híreket, képet adva arról, mi érdekelte a közönséget. Itt is felismerhető a fejlődés, ami az egész Tárcában megmutatkozott 1842 és 1844 között. Míg az első évben a szerkesztők a külföldi lapokban tallózva mindazt átvették, ami a közönséget érdekelhette, addig 1844-re megmutatkozott bizonyos szelektálás. Előtérbe kerültek az irodalom, a sajtó, a zene, általában a kulturális élet hírei. A párizsi, londoni, madridi vagy az Amerikából jövő hírek, a királyi családok, az arisztokrácia vagy a pénzmágnások, ismert színészek és írók életének érdekesebb eredményeivel vagy fantasztikus történetekkel, kuriózumokkal szórakoztatták az olvasókat. Bécsből és Münchenből viszont alapos beszámolók, részletes levelek érkeztek a két főváros színházi és művészeti életének eseményeiről (1842. I. 325, 367, 407. stb.). Az ok kézenfekvő, míg a szerkesztők a nyugati nagyvárosok híreit az, újságokból vették át, rendszeresebb és alaposabb tájékoztatást kaptak a szomszédos fővárosokban élő hazánkfiától. Szóba került pl. a Párizsban működő lengyel irodalmi társulat gyűjtése lengyel nyelvű művek megjelentetése érdekében. (1842. I. 416.) Érdekes az a hír, amely arról tudósít, mi szerint Herweghnek el kell hagynia a porosz tartományokat. (1843. I. 225.) 1842 második felében többször van szó a drezdai operáról, elsősorban a fiatal zeneszerző, Wagner Richárd, a *Rienzi* és „A repülő hollandi” írójának munkásságáról. (1842. II. 1136.) Olvashatunk Paul de Kockról (uo. 734, 911.), Gutzkowról (uo. 1199.), a Shakespeare drámák Tieck-féle színpadra alkalmazása elleni tiltakozásról (uo. 672.). 1843. II. félévében Heine, Scribe, Grillparzer, Horace Vernet, Defoe, Bulwer, Dumas, Jules Janin neve szerepel gyakran.

Ezeknek a híreknek a közlésénél inkább az esetlegesség érvényesül, mint valamiféle tendencia. Legfeljebb a válogatásnál történhetett mérlegelés. Nem tudjuk rekonstruálni, milyen anyag állt a szerkesztők rendelkezésére, így szempontjaik nem ismerhetők fel.

A szerkesztői elvek tisztázódása, valamint a két éves gyakorlat és útkeresés itt is hoz eredményeket. Mind a Telegráf, mind a hosszabb cikkek határozottabbak és nagyobb céltudatosságot árulnak el. Különösen nagy érdeklődésre tarthatnak számot a francia lapirodalommal foglalkozó cikkek, amelyek a francia sajtó óriási példányszámáról és népszerűségéről szólnak. „A francia sajtó 1830 óta veszte hatásából, de azért mégis nagy erő az. Benyomulva a népszükség pórusaiba, minden rangú ember kezében láthatni újságot Párisban.” A tejesasszony, a kocsis, a rendőr, az utca népe nem lehet meg újság nélkül: „híreit szószerint nyelik, kapkodják.” (1844. I. 79.)

Rendkívüli tájékozottságot árul el a francia viszonyokban a három folytatásban megjelenő *Francia lapirodalom statisztikája* c. névtelen cikk, amely a Globe-tól kezdve az 1830 óta indult, megbukott vagy fennmaradt lapoknak elemző és részletes ismertetését adja, sőt szól az emigráns párizsi német lapokról is. Erdélyi János (mert ő a fordító, ill. ismertető) nemcsak bemutatja a francia „journalistica” embereit: a politikusokat és a közvélemény formálóit, hanem szól pártállásukról, múltjukról és jelenükről, mindenkit a helyére téve. Emellett felhívja a francia irodalom iránt érdeklődők figyelmét az egyes lapok irányára, a mögöttük álló pártokra vagy azokat pénzelo érdekcsoportokra. Ugyancsak sor kerül az újságok és a politikai pártok, ill. a szociális mozgalmak szoros kapcsolatának tudatosítására.

Természetesen a Tárcának ebben a rovatában is jelentkeznek ellentmondások. Néhány cikk itt is igen naivan értelmezve propagálja a nemzetiséget és a polgárosodást. De ezek mellett találunk olyan írásokat is, mint pl. az előbb ismertetett, amelyek nem rekednek meg a provinciális problémáknál, hanem felhívják az irodalmi közvélemény figyelmét a legkorszerűbb, a kortársi irodalmakra is. Elsősorban Erdélyi és Henszlmann nevét kell kiemelnünk ebben a vonatkozásban.

*

1842-ben és 1843-ban, különösen az első félévben, a Tárca feljebb említett rovatai voltak a legváltozatosabbak, a legszélesebb hatósugarúak, és ezek tükrözték leginkább az országban megindult változásokat. 1844-re a fejlődés meggyorsult, az országos agitáció is (elsősorban persze a Pesti Hírlapé) meghozta gyümölcsét, az erjedés országszerte megindult. A változás jelentkezett a Tárcában is. Míg az első félévben négy értekezés foglalkozott a társas élet kérdéseivel, a II. félévre eltűntek a „vezércikkek” és helyettük, 14 apróbb közlemény jelent meg. A nevelésről, a meggyőzésről inkább a szórakoztatásra tolódott át a hangsúly, ekkor indultak meg a „Fürdői mozgalmak”. 1844-ben a Tárca kevesebbet foglalkozott a társas élet szervezésével, irodalmibb profilt kapott, a polgárosodás kezdeti sikerei és a divat nyomában az érdeklődés egyre inkább a nemzetre irányult.

A RPDÍ Tárcájának ismertetett rovatai - az említett ellentmondások ellenére is - korszerűbb tartalommal és több újdonsággal szolgáltak, mint pl. az Athenaeuméi (1841-ben indul itt meg a Tárca). A szerkesztés tudatossága, a társadalmi érdeklődés intenzitása a levelek aktualitásában, a határozott nevelői tendenciában nyilatkozott meg. Az Athenaeum két, két és fél lapnyi Tárcáját a játékszíni krónika töltötte meg, ide zsúfoltak minden kiigazítást, vitát vagy felszólalást (pl. a honi gyümölcstenyésztés ügyében). Bajzától bármilyen szerencsés újítás volt is 1842-ben Nagy Ignác „Esti sétái”-nak, ill. „Budapesti élet” c. rovatának indítása amelyben az ügyes tollú újságíró a főváros életéből közölt képeket, nem érte el a RPDÍ vidéki leveleinek társadalmi szerepét és jelentőségét.

Ugyanezek az eszmék hatották át a Színészet c. rovatot. A szerkesztők így fogalmazták meg: „... jelen átalakulási körülményeink közt, a színművészet ránk nézve sokkal fontosabb érdek, mint oly nemzeteknél, melyek már művelődésük kezdeményi nehézségeit legyőzték, s nemzetiségök biztos megalapításának korszakán jóval túlvannak ... (a) magyar színpad lesz azon csatorna, mellyen át több művészetünk, különösen ég és föld között fennakadt költészetünk is, a nép élete és vérébe legkönnyebben fog átszivárogni.”

A kor kulturális életének igen fontos, a legnagyobb viharokat kiváltó intézménye a színház volt, a „l'École du peuple”, mint d'Aubigné abbé nevezte. A rovat fontossága az állandó munkatársak személyében és a terjedelemben tükröződött. A főmunkatárs, Henszlmann Imre mellett Erdélyi, Garay és Vahot Imre írták a színi bírálatokat. Vahot ekkori működéséről írta Erdélyi néhány évvel később: „gyűlölte a színi hatást s színbírálataiban egy-egy franciát evett meg »reggelire« a francia drámák elleni nagy haragjában.”

Az előadott művek (színdarabok és operák) ismertetése ide került, míg a terjedelmes darabelemzéseket vagy dráma bírálatokat, dramaturgiai cikkeket a lap egyéb rovatai, leggyakrabban az Irodalom rovat hozta. Itt jöttek Vahot színész-portréi, amelyek a magyar művészek népszerűsítésén túl az opera és dráma párbajában is állást foglaltak. Pl. azzal is, hogy a prózai színészeket méltatták, pályaképeket közölve róluk (Lendvay, Egressy, Hivatal Anikó, Laborfalvy Róza, Megyery, Fánchy stb.). Vahot ehhez értett, a reklámozás mestere volt. Szerkesztő korában az író-arcképek mellett ő kezdte meg a színész-képek, a korabeli „sztárfotók” közlését.

1842-ben volt a rovat a legélénkebb és a leggazdagabb. Az év második felében új színfoltot jelentett - és tudatos szerkesztői szándékra vallott - az erdélyi színházakról sűrűbben megjelenő tájékoztatása. Az év II. felében megváltozott a bírálatok hangja. Személyeskedőbb, több bennük a napi politikum. Míg korábban rövidebbek, elemzőbbek voltak, most megnőtt a terjedelem, de felszínesebbek: Henszlmann után Vahot Imre lépett a küzdőtérre. Ettől kezdve, mintha csökkent volna az érdeklődés a színház iránt. Gyakori a krónika, a tartalmi ismertetés, míg erre 1842-ben alig volt példa. Az első évben szinte teljes bizonyossággal meg lehetett állapítani az álneves írók kilétét, írásaikon átsütött az egyéniség, a sajátos stílus vagy mondanivaló. Csak Henszlmann és Erdélyi írásainak szétválasztása jelent nehézséget. 1843-ra a cikkek jellegtelenné válnak, összemosódnak a bírálatok, szinte felesleges a sok szám- és törzszámjegy, amivel az egyes szerzők meg akarják különböztetni magukat. 1844-ben még kevesebb hely jut a színháznak, de ha szóba jön, alaposabb és hosszabb méltatást kap a rovat, megszűnik mozaikszerűsége. Az érdeklődés előterébe azonban más témák kerülnek. Így pl. az irodalom nemzetisége, a magyar zene stb. Az első negyed egyik igen érdekes cikke „Ep” (Erdélyi) Hunyadi László-bírálata, amelyben az író - a lap szellemét kifejezve - elmarasztalja Erkelt, mert német zenét komponált a magyar történelemből merített tárgyhoz.

A Színészet rovat újdonsága abban volt, hogy szakított az Athenaeum gyakorlatával és az előadáson túl magával a darabbal is foglalkozott. Bajza ebben ellene és a francia drámák elleni akciót látott. A RPDl - úgymond - csak azért bocsátkozott a színművek elemzésébe, hogy lerontsa a francia darabok hitelét. Bajzának annyiban igaza volt, hogy ez volt a távoli cél, amit a szerkesztők Shakespeare, Goethe, Calderón megkedveltetésével akartak elérni. Remélték, hogy ezeken a darabokon iskolázott író és közönség magától elfordul a francia iskola felületes műveitől. Innen a részletes Shakespeare-bírálatok. A rovat egészében korszerűbb, teljesebb kritikát ad, mint pl. az Athenaeum, mert a darab elemzése, a mondanivaló megértése mellett az előadásról, a színészek játékaról is szóltak. A bírálók nagy szigorral méltatták, szükség esetén bírálták a színészek játékát, mégis több megértést mutattak a művész világ iránt, mint az

Athenaeum munkatársai, pl. Bajza (1842. I. T. 36.). A RPDl részletes szerepelemzést ad pl. Egressy Hamlet- és Coriolanus-alakításáról vagy Lendvaynérol szólva (1842. I. T. 324, 68, ill. 102.). A bírálók nem elégszenek meg egy-egy jelzővel, hanem motiválják is a mondottakat. (Uo. T. 62.) Elítélik a külsőséges eszközök alkalmazását pl. Telepynél, aki átveszi a méltán igen népszerű Megyery gesztusait, olyankor is, amikor az adott pillanatban nincs funkciójuk.

A bírálók szívükön viselték a magyar színház, a magyar dráma ügyét, ezért rosszalják, hogy az igazgatóság kevés magyar darabot ad, de annál több harmadrendű franciát. (1842. II. T. 700.) *Az Ipolysági levél* írója, „Honti” a hazai műveket sürgette, emlékeztetve Kisfaludy Károly, Fáy András és Gaál sikeres kezdeményezésére. (1842. I. T. 32.) A RPDl drámbírái nem vonták ki magukat a színház körüli vitákból. Ez időben elsősorban három kérdés foglalkoztatta a sajtót és a közvéleményt. Az opera-dráma harcnak már csak utórezgései voltak, a RPDl ebben a drámapártiak mellett állt. Megcáfolta az ellentábor legvaskosabb érvét, amikor kimutatta, hogy az opera sokkal költségesebb, és ha évi átlagban vesszük, kevesebb hasznot hajt, a nemzeti művészet kifejlődését pedig egyáltalán nem segíti. Felsőbb köreink külföld majmolása és a színház vezetőinek sznobsága ad előnyt csak az operának.

A másik hangosabb vita 1842 februárjában robbant ki és hamar elmergesedett. A Bajza-Szebeklébi és Egressy Gábor közötti vitában a RPDl Egressyt pártolta. Nem azért, mert az Athenaeum támadta Egressyt, tehát ők megvédték, hanem mert törekvésük egybeesett. Egressyről Henszlmann már az év elején - amikor még mind Egressy, mind Henszlmann az Athenaeum munkatársai voltak - a legnagyobb elismerés hangján írt. Méltatta Egressynek a Shakespeare-drámák hazai népszerűsítése terén kifejtett munkásságát. A RPDl mégsem volt elfogult Egressyvel szemben, a bírálók elemezték játékát, vitáztak szerepfelfogásával, dicsérték szép dikcióját, de a szerepértelmezésben vétett hibáiért elmarasztalták (T. 68.).

A kor legmesszebbre ható vitája a francia drámák elleni és melletti harc volt, amiben a RPDl vezérszerepet játszott. A lap hasábjain jelentek meg Henszlmann legnagyobb hatású írásai: *Drámai jellemek*, *Az újabb francia színiköltészet és annak káros befolyása a miénkre*, nagy Shakespeare bírálatai és Teleki Kegyencének ismertetése. Az 1841-ben megjelent *Párhuzamában* kifejtett esztétikai elveit ezekben alkalmazta szépirodalmi alkotásokra. *Az újabb francia színiköltészet*ről írt értekezésében fejtette ki Henszlmann Imre nézeteit. Eszerint a francia drámák káros hatással vannak a magyar írókra, a színészekre és a közönségre. Felszínességre nevelnek és továbbfejlesztik a magyarban amúgy is meglévő, felületességre való hajlamot. Kedveznek a divathajhászásnak, ami nálunk ugyancsak megtalálható. Hiányzik belőlük a jellemzetes, elnyomják az egyént és az egyénit. A kozmopolitizmust, a felszínességet, a konvenciótól, a divattól megbéklyózott francia társadalmat népszerűsítő irodalommal szemben mélyebb műalkotások iránt kellene érdeklődnünk - folytatta Henszlmann -, hogy kialakulhasson az erős, egészséges, nemzeti művészet. A színészek nem tanulnak a francia, darabokból, mert a felszínes alakokból nem tudnak egyéniséget formálni, a kritikusokat pedig sematikus gondolkodásra, felületességre nevelik. Az írók pedig, hogy a francia drámához szoktatott közönség igényét kielégítsék, elsősorban a cselekmény bonyolítására, a színszerúségre ügyelnek, közben elvész a dráma, amelynek a jellemre kell épülnie.

Henszlmann a franciákkal szemben Shakespeare-t, Goethét, Calderont állította mércének, de sohasem Schillert. Shakespeare mellett, Shakespeare érdekében szólni akkor valójában egyet jelentett a realizmus igényének elfogadásával. Az angol drámaíró jellemábrázolását, pszichológiai mélységét, korfestését és nemzetiségét egyaránt mintaszerűnek ítélte. Azért pedig, hogy Shakespeare nagyságát a közönség nem értette meg, az Athenaeum színbíráit marasztalta el. Bajzáék kapatták rá a közönséget a francia darabokra. A francia drámák gyalázását Bajza szó nélkül tűrte, de amikor Henszlmann őt hibáztatta a közönség értetlensége miatt, megszólalt.

Shakespeare, francia színművek s az Athenaeum c. írásában sajnálatos módon félreértve Henszlmann szándékát, úgy vélte, hogy írásaival csak az volt a célja, hogy vitába kényszerítse az Athenaeum kritikussait: „... zajt támasztani és figyelmet, melyet hosszadalmas színbírálati okoskodásokkal nem bírtak, most vita által kritikai mozgalmakra fordítani.” Henszlmann valóban megfélemedezett magáról, amikor az Athenaeum színi bírálóit gyáváknak, készületleneknek, felületeseknek és fecsegőknek nevezte, mégsem a polémia feltámasztása volt a legfőbb célja. Bajzának abban volt igaza, hogy Henszlmannt okolta a személyeskedő hangért, érthető, ha ezek után Bajza sem fékezte magát.

Henszlmann elmélete egybeesett a RPDl programjával. A Párhuzamban kifejtett, a kor irányát kifejező három tétele az „eleven, jellemzetes, célirányos” népszerűsítésével az volt a célja, hogy segítse a magyar írók és a közönség esztétikai ismereteinek gyarapítását és ízlésének fejlesztését. Mert bármily fontos a politika, más képességek kiművelésére is figyelmet kell fordítanunk, hiszen ha elhanyagoljuk az irodalom és művészetek ápolását, elpusztul a nemzet.

A nemzet jövője feletti aggodalom szólal meg akkor, amikor a nemzeti sajátságok megőrzésének és kifejlesztésének szükségességéről beszél. A korszerűség követelményének ad hangot, amikor megköveteli az írótól, hogy saját korába, saját miliójába helyezze történeteit és alakjait. A művész akkor teremt maradandót, ha azt ábrázolja, amit gyermekségétől ismer, ami vérévé vált. Mint ahogy az alkotó egyéniségének, amelyet a kor formál, tükröződnie kell a műben, ugyanúgy a nemzetinek, a jellemzetesnek. Mert minden remekmű magán viseli a nemzetiség és a kor bélyegét.

Henszlmann és Bajza vitája haszonnal járt, mert a feleket elveik részletes kifejtésére készítette. Elsősorban Henszlmann volt arra szorítva, hogy elméletét egyes művekre is alkalmazza. Igen színvonalas, a német esztétikusok (Lessing, Hegel, A. W. Schlegel, Hirt, Winckelmann, Ritter stb.) és a művészettörténet alapos tanulmányozásán érlelődött, a korban oly ritka természettudományos műveltségéből is táplálkozó nézetei idegenek voltak a nagyközönségnek.

Henszlmann kritikusi munkássága legjavát adta ezekben az írásokban. Nemcsak esztétikai nézeteinek újdonsága, hanem alaposága, széles körű iskolázottsága is figyelmet keltett. Nem kánonokat szabott, hanem mindig konkrét példákon fejtegette elképzeléseit, „korszerű”, a legújabb esztétikai iskolákat is figyelemmel kísérő gondolatrendszerét. Jelentős volt szemlélete, amely az irodalmat nem önmagában, hanem egyéb művészetekkel való kapcsolatában látta, egyiket a másikkal értelmezve. Henszlmannak a RPDl-ban kifejtett kritikusi munkássága szép példája folyóirat és „ítész” együttműködésének, szerkesztők és írók kritikai életet megtermékenyítő kölcsönhatásának.

Henszlmann és a RPDl kapcsolata, amelyben szerepet játszott Henszlmann és Erdélyi János elveinek azonossága mellett barátságuk is, nem tartott sokáig. Megszűnésének oka mégsem személyi, vagyis hogy Erdélyi megvált a laptól, hanem a divatlap műfajának, célkitűzéseinek felemássága, amelynek ellentmondásait Erdélyi személye valamelyest kiegyenlítette. Amint azonban a RPDl a közönséghez - kegyeiért versengve - egyre inkább alkalmazkodott, úgy vesztette el a súlyosabb veretű kritikus egyéniségeket, hogy azután végül a porondot Vahot Imre foglalja el. A komoly, igényes kritika kiszorulása a magyar irodalmi fejlődés ellentmondásait is tükrözte, amelyek 1845-től sűrűsödtek és a Magyar Szépirodalmi Szemle megindulásával éleződtek ki. Henszlmann és a RPDl kapcsolatának jelentőségét még egy vonatkozásban kell ki emelnünk. A sokáig külföldön élő, sokoldalú orvosi tanulmányaiból következően természettudományos szemléletű író, aki a művészetekkel is foglalkozott, nemcsak a kortársi európai kultúra ideális közvetítője volt, hanem a feudalizmusban kifejlődött magyar irodalmi életben új típusú kritikusi egyéniséget, a szigorú elvi alapokon álló bírálót testesítette meg.

A RPDl Színészet rovata a Regélő-Honművész kitűnő hagyományát folytatta, amellyel korában egyedülállóan népszerűsítette a magyar nyelvű színjátszást.

*

A Tárca másik kritikai rovata, az Irodalom híreket hozott készülő munkákról, újonnan megjelent könyvekről, írókról, az akadémiáról, a Kisfaludy Társaságról, valamint könyvismertetések és bírálatokat. Az 1842-es évben alárendelt szerepet játszott a Színészet mellett, tükrözve az irodalom és a színház helyzetét. 1843-ban javult az arány, terjedelmesebbek, alaposabbak lettek a kritikák, párhuzamosan a szépirodalom és a szépirodalmi sajtó iránti érdeklődés növekedésével. Az igazi változás 1844-ben következett be, amikor a színvonalas cikkek száma és súlya már szétfeszítette a rovatot.

Az irodalmi kritika visszaesésére az egyetlen kritikai lap, a Figyelmező megszűnése hívta fel a figyelmet. Míg 1840-ben 14 művet bíralt a szépliteratúra köréből, addig 1841-ben az összevont Athenaeum már csak 5 kritikára kerített sort. 1842-ben tovább romlott az arány, az irodalmi és az esztétikai művek közül csak három munkát bíraltak: Egressy Coriolán cikke és Henszlmann *Párhuzamának* bírálatát nem irodalmi kritika, az egyetlen szépirodalmi mű, Vajda *Dalhonja* (3. füzet) pedig csak tartalmi ismertetést kapott.

1842-ben a RPDl megindulása, javított a helyzeten tíz hosszabb bírálatával. (Ide sorolhatjuk, bár nem e rovatban jelent meg, Vargha István *Vezérelve a magyar szépirodalomban* c. művét is.) 1843-ban a divatlap 6 alapos recenziót közölt, egyiküket-másikukat több folytatásban. Igen tanulságos irodalmi, kritikai megállapításai ehhez a rovathoz kapcsolják a *Levelek Ottiliához* c. sorozatot, bár nem ebben a rovatban került sor közlésére. 1843-ban kedvezőbb helyzetet teremtett a konkurens divatlap, a Honderű megindulása, amely az év folyamán négy ismertetést adott. A harmadik divatlap, a Magyar Életképek nem foglalkozott kritikával. A kritikák számát növelte az Athenaeum Lapszemléje, féléven keresztül szorgalmasan rovatgatva a folyóiratokat; de - jellegénél fogva - nem közölt terjedelmes és elemző bírálatokat. Az athenaeumi Lapszemle, majd a lap megszűnésével újra csökkent a kritikai fórumok száma. A kiesést pótolta az 1844-ben újjáalakult Életképek, amely első félévében 8 könyvismertetést hozott. Az irodalom iránti érdeklődés növekedése, az irodalmi élet differenciálódása módosította a RPDl Tárcaját. 1844-ben így alakult a rovat: Értekezések, Könyvismertetések és az Irodalmi és művészeti futár. Ez utóbbi nem tartalmazott kritikai cikkeket, de rendszeres tájékoztatást adott a magyar irodalmi élet mozgalmairól, közölte az aktuális híreket, élénk figyelemmel kísérte a hazai és a külföldi szépirodalmi sajtót. Jelentősebb változást jelentett a kifejezetten irodalmi profilú értekezések, esztétikai cikkek feltűnése: mint pl. a *Történeteink költőisége*, a *Magyar népdal költészetről*, a *Francia irodalom statisztikája* vagy az *Egypár korszerű szó nemzeti zenénk* ügyében. A kritikai cikkek számbeli és műfaji gazdagodásán túl a RPDl korábbi év folyamaihoz, és a kortárs lapokhoz viszonyítva még egy változás történt. A korábban már feltűnő, de elszórtan jelentkező gondolatok, tendenciák ekkorra álltak össze és alkottak határozott tendenciát, elhatárolva az RPDl-t társaitól.

Nincs mód arra, hogy az egyes cikkek ismertetésére ki térjünk, két recenzió bemutatása mégis szükségesnek látszik. Miként a Színészet rovatnak Henszlmann Imre, az Irodalomnak Erdélyi János volt legtöbbet dolgozó és legmarkánsabb egyénisége, ezért az ő írásairól lesz szó. Annál is inkább, mert az 1843-ra kibocsátott Emlény, ill. a Magyar Életképek kritikája lehetőséget ad arra, hogy Erdélyi cikkeit összehasonlítsuk a Honderűben, ill. az Athenaeumban megjelent bírálatokkal.

Mit és kit dicsér a RPDl, kit és mit szid a Honderű? A RPDl kritikája az 1842-es év decemberében jelent meg, a Honderűé egy hónappal később. Erdélyi nem foglalkozik az Emlény minden közleményével, csak azzal, amely megragadta figyelmét, vagy amelyet alkalmasnak talált arra, hogy általánosabb érvényű gondolatait kifejthesse. A novellák közül kiemeli *A peleskei* nótárius szerzőjének, Gaál Józsefnek *Özvegyét*, melynek szerzőségét maga is szívesen vállalná. A vidám elbeszélés „kivált első részében igen jó kedvből, ihletésből foly, élénken és talpraesetten ...”, „ad az életből vett képet ...” Dicséri Vahot Imre *Pötölei Gyárfását*, ezt a gúnnyal és elmés szójátékkal megtűzdelt életképet, de elmarasztalja széteső szerkezetét. Elismeréssel szól Frankenburg *Irma, én és a halál* c. elbeszéléséről, melynek „szikrázó elmésség, gúny és igazmondás adják erejét,” kár, hogy szerkezete laza. Nagy Ignác *Fenékvár* c. történeti beszélyéből Erdélyi hiányolja a jellemeket, a cselekmény motiválását. Dicséri egyes részleteit, mind megannyi genre-kép, amely bár prózában íratott, versnek is beillenek. Nagy Ignác pattogó mondatait, ötletes képeit mindjárt versbe is szedte a kritika végén. Tévedésnek tartja viszont Kunoss Endre *Puszták fia* c. versét, mert hiányzik belőle a jellemzetes, az egyéniség, a „néphez való fordulás”. „A puszták fiára, ki különben nem oly magas érzelmű lángész, mint egy Chateaubriand, mikor az új világ őserdőiben álmodozott, hanem egy szürös, szép egészséges magyar gyerek, oly felséges érzéseket fog a költő, minőkrül ő szegény, az együgyű nem is álmodott.”

A Honderű névtelen kritikusa, feltehetően Petrichevich Horváth Lázár, részletesen ismerteti Császár Ferenc *Álom és valóság* c. elbeszélését, amelyet Erdélyi csak a felsorolt művek között említett. Az író, aki általában szabatos, gondos stílusról ismert, itt a formával nem törődött - írja a Honderű szerkesztője -, elmélyedt a lélekrajzban, a filozófiai elmélkedésekben, de a közönség mulattatásával nem gondolt. Frankenburg *Irma, én és a halál* c. műve „a legjobb ízlésű és legműveltebb tónu novellák egyike, előadásában fesztelen úriasság, arisztokratai tón”. Elítéli azonban a benne rejlő, francia hatásról árulkodó vallási szkepticizmust, amely ellen a legerélyesebben fel kell lépni. (Erdélyinél erről sem volt szó.) Gaál József *Özvegyét* röviden intézi el: „öntése csinos, eseményekben gazdag és feloldásában érdekes”. Nagy Ignác elbeszéléséről részletesen szól, szárazon és unalmasan végigmegy tartalmán. Petrichevich Horváth Lázár azonban egyáltalán nincs megbarátkozva Vahot *Pötölei Gyárfásával*, mert az nagyon pórias és közönséges.

A RPDl másik kritikájában, amely 1843 februárjában jelent meg, Ember Pál - Erdélyi János - örömmel üdvözlí a Magyar Életképek helyes célkitűzését. Életszükségletet pótol, „e végre szebb irányt nem is lehetne kitűzni eléjük, mint azon mágnesét, melynek éjszakja a nemzeti-ség”. Jellemzetesnek, ötletesnek, kitűnőnek tartja Kuthy *Egy iskolai kalandját*, amely „geniális festését adja egyik hazai, s mint kivehető, református iskola poros, pedáns falainak, a szerencsétlen egyoldalú togátusi életnek”. A főhős sorsa: a félreértések folytán ártatlanul kicsapott diák hogyan embereli meg magát, amikor megfogva a dolog végét hutáslegénynek áll, majd pedig jómódú haszonbérllővé lesz - a következő tanulással szolgál: „Nem jó lecke-e sok kasza-kapakerülőnek? hisz a diák még nem úr, hanem olyan *semmi*, miből minden lehet.”

Ney Ferenc *Lankáját* tárgyválasztásáért dicséri: „... a tárgyválasztás történeteinkből nem rossz gondolat. Vétek volna ez utat elhanyagolni, mert miben szeresse magát a nemzet, ha nem történeteiben?” Ugyanakkor elmarasztalja Ney lélekábrázolását, nehézkes, pongyola nyelvét és korfestését, amely elszakadt az élettől és a történeti hűségre sem törekszik. A kritika summája: a Magyar Életképek általában sikeres vállalkozás: nagy hibája azonban, hogy hiányzik belőle „a magyar élet”. Az írók idegen minta után dolgoznak, a hazai életet nem ismerik. „A magyar életképek engem ki nem elégítenek ... mert többé nem az a kérdés, hogy magyarul, hanem magyart olvassunk ... s ezt az írók szorgalmától várjuk és reméljük.”

Az Athenaeum recenzense, Gemzsey az év júniusában foglalkozik Frankenburg lapjával, ugyancsak örömmel köszöntve a lap programját, amelyet szó szerint leközl, hogy a közönséggel megismertesse a vállalkozás célját. A tárgyra térve Kuthy elbeszélését „kétségtől zseniális műnek” tartja. A kritikus az *Egy iskolai kaland* írójának célkitűzését s a novella erkölcsi tanulságát az elavult iskolai rendszer [Bajza nem mondja ki nyíltan, hogy protestáns iskoláról van szó] bemutatásában, ill. a minden nehézséget legyőző erős akarat diadalában látja. Dicséri Kuthy fordulatos, szórakoztató történetét, „természetes, híven talált festését” és a „hű előadást”. Hibáztatja az elbeszélés végének dagályos nyelvét. Rosszallja, hogy a Bibliából vett idézeteket túl gyakran alkalmazza, mégpedig azzal a céllal, hogy az egyik szereplőt ennek segítségével kifigurázza. Ney történeti beszélyét ő is elsősorban tárgyválasztásáért dicséri. Jó gondolat volt történelmi múltunkban keresni a magyar életképet - írja Gemzsey -, mert akkor még sajátos volt a magyar élet, azóta elkorcsosult a francia, az angol és a német majmolás eredményeként. A jellemek elemzése után a kritikus egy általános érvényű kifogást emel. Az előszó után az olvasó Kisfaludy Károly, ill. Fáy András életképeihez hasonló szellemű műveket várt és helyettük egész más felfogású darabokat kapott.

Az ismertetett bírálatok eltérő megállapításai természetesen következnek a kritikusok egyéniségéből, ízléséből, világnézetéből, a módszerbeli különbség azonban a kritika jelentőségének és feladatának más-más értelmezéséből adódott. A Honderű szerkesztője recenzeál, minden művet megvizsgál, tartalmi ismertetések közöl, szól a lélekrajzról, a nyelvről, az író gondolatairól. Leíró, gyakran a részletekbe vesző kritikát ad. Az Athenaeum kritikusai ugyancsak lelkiismeretesen áttekinti a műveket, ismerteti az író célját ügyelve a formai tisztaságra, a lélekrajzra, a nyelvre, elvben megköveteli a jellemek motiválását, a cselekmény következetességét, fordulatoságát, szól a témaválasztásról, a szerkesztésről. A kritika végén levonja a tanulságot és egy-két aktualitással az irodalmi élethez kapcsolja. Más módszert követ a RPD1 kritikusai. Szubjektívebb, csak arra tér ki, ami megfogja. Nem mikrokritikát ad, bár ő is kiemeli az irodalmi alkotás erőit és rávilágít hibáira, mégsem vesztegel sokáig egy helyben. Egy-egy mű bírálatát inkább arra használja fel, hogy általánosabb érvényű gondolatait kifejtse, a tanulságot levonhassa vagy programot adjon. Más a módszer, az új célkitűzésnek megfelelően. Az újdonság nem marad észrevétlen az Athenaeum szemleírója, Verőczey (Bajza) előtt. - Nem ért ezzel egyet, megfeddi tehát az Életképek ismertetőjét, Ember Pált, mert igen futtában ismerteti az Életképeket, aki azonban - és ezzel maga menti fel a vád alól -: „egy alapos beszédet tart beszélyíróinkhoz nemzetiségünk érdekében, mely lelkéből van kiírva minden gondolkodni tudó magyarnak. Ajánljuk ezt figyelmes megolvasásul íróinknak. Férfiasabb s egyszersmind alaposabb beszéd nem volt a Regélőben sem az újban, sem az egykori Honművész testvérében. Gyanítani szabad, sőt a gyanút kimondani sem tilt semmi, ha avval kedvetlenség nincs összekötve, s így mi azon gyanúkat írjuk ide, hogy e lelkes szavak írója Erdélyi.”

Az új iskolát formáló, Kölcsey szelleméhez és gyakorlatához visszatérő Erdélyi előbb a szépirodalmi kritika mostoha helyzetéről szól. Ebben látja az irodalom iránti érdeklődés csökkenésének legfőbb okát, nem pedig a politikában, amelyet abban az időben az irodalom háttérbeszorításáért okoltak. Erdélyi alapgondolata: forduljanak az írók az élet felé! A szentimentális költészet helyett műveljék a nálunk hosszú ideje elhanyagolt víg dalköltészetet, amely szélesebb körben is közkedve tenné az irodalmat. A vígköltészet ereje, élénkebb szelleme, szabadabb csapongása, életszerűsége magasabb rendű, mint „a szomorú, többnyire nyavalygó és borongós elem, amely mint nyomasztó lidérc szorítja a kebelt, a lélekzetet.” A mondottakat konkretizálja, amikor „a nálunk legújabbban igen parlagon heverő népirodalomra”, Szemergi Miklós *Ferkó cigány*, Garay *Az obsitos* c. művére és a legfrissebb, sikeres darabokra utal. Irodalmi példának Vörösmartyt, Béranger-t, Goethét és Rückertet hozza, azt ajánlja az íróknak, hogy minél többet forgassák műveiket.

A Magyar Életképekről írt bírálatban a program körvonalai határozottabb alakot öltenek. Amiről korábban *Finnország népköltészete* c. cikkében szolt, azt itt részletesebben kifejti. Mintha a *János vitéz* vagy a *Toldi* írását szuggerálná, amikor óhaját kifejezi: „... bár összeszedetnének mindazon regék, melyek a nép közt vándorolnak, mint egy-egy elszakadt fellegetdarab a levegőben, mely utoljára ha többel nem csatlakozhatik, párává foszlik vagy eltűnik, mint a víz a vízben! Nekünk magyaroknak nincsenek nemzeti hagyományaink, legalább vajmi kevesek! De vannak mindenütt a nép közt ... többnél több mondák, persze alak és költői kerekdedség nélkül, de mindenesetre adatok a nép phantasiája ismeretéhez. Nem a magyar költő volna első, ha ezeket megtoldva, szabadsága szerint kiszépítve feldolgozná s egészben adná nemzetének, mint kész művet. Ha salak és mindenféle kövek közül az aranyat ki tudjuk izzasztani, hogy forgó pénz legyen belőle, nem lehetne-e ekként purgatórium útján forgandóvá tenni, költői alakba öltöztetve a nép hagyományait, s az után is gazdagítani maradandó kincsünk, az irodalom tárházát? sőt igen! - Minden valódi népmondában rejtezik valami nagy igazság - mint ezt a mythológia magyarozói eléggé bizonyítják, mely azt philosophiaivá teszi.”

Az író történelmi tárgyért a népköltészethez forduljon, ha azonban a mát akarja ábrázolni, a magyar valóságot mutassa be: „Írók, forduljatok a magyar élethez, s ennek személyesítőit nem német városban s nem szalonban, hanem faluban és fehér szobában találjátok. Magyar szalon nincs, vagy ha van is, vajmi kis töredéke az a magyar életnek!” íróinknak arra sincs szükségük, hogy a külföldhöz forduljanak mintáért. A magyar világ magában foglalja az élet teljességét. „Akartok fényt vagy nyomort festeni? Fessétek a magyar zászlós urat, kinek egy koronázási öltönye többet ér egész német hercegségek jövedelménél; mit mondok: többet státusadósságainál; fessétek ellentétül hozzá a falusi együgyű, verítékben dolgozó népet, a becsületes magyar pórt, ki vásár alkalmával 50 mérföldnyire viszi az utast 50 garasért egy itce borért, annak is csak feléből részesül, mert feléből mást kínál meg, fessétek a két szélsőség között az ezüstgombos dolmányú rövid nyakú városi embert, azaz debreceni vagy miskolci vargát, szegedi szappanost, a magyar polgári rend megteremtett típusait, kiknek a civilizáció még nem ártott, csak használt, fessétek a patrióta együgyű, palócot ... Higgyétek el, urak, kik vágytok tetszeni a szalonok hölgyeinek, mi nem nagy dolog, ily díbdábságnak tetsző eredetiségek jobban meg fogják tenni a hatást, mint üres csevegések arról, amit magatok nem tapasztalván, csak hírből, olvasás után tudtok, beszéltek, és még az utcának nevét, sőt a háznak számát is megírjátok, melynek kapuján egy hófergeteges éjjelen egy szemig beburkolt férfi hevesen csöngetett Párisban s anélkül, hogy a kapus egy szóval kérdezné kilétét - besuhant.” ... „A nagy urak néha elveszték magyarságukat, nyelv és jellemben egyaránt; így ott a költő eredetiséget talál ugyan, de olyat, mint föllebb a magyar novellákról mondám. Olyan magyar mágus, mint Regéczy báró, Fáy Bélteky házában, azóta sem festetett, pedig annak már tíz esztendeje. Ha költőink, kiknek a novella, s regény stb. hivatások, az életben még létező, ki nem kopott, eredeti alakok helyett divatbabákat, süttőtféjú arslánokat írnak le az olvasónak, lesz ugyan munkáikon nyoma az életnek, de nem annak, mely csak miénk, szóval novelláink lesznek úgy magyarok, mint némely városaink.”

A Honderű, az Athenaeum és a RPDl bírálói közötti különbséget talán így határozhatnánk meg a legjobban: míg az előbbieket elsősorban a műre tekintő kritikusok, addig az utóbbi ítésk, műbölcselő, aki nagyobb távlatokra tekint és a fejlődésre figyel. A kor kritikusai nyesegették a kinövéseket, irtották a gyomot, tisztogatták a nyelvet, védték a jó ízlést, a RPDl kritikus a jövőbe kémlt és új ösvényeket vágott; ugyanazt a munkát végezte el, mint Henszlmann, a Színészet rovat műbírája.

Az 1840-es évek elején erre volt szükség. Az irodalmi kritika tengődött, ami felett íróink sokat keseregnek. „A critica egy idő óta igen el van hanyagolva irodalmunkban. Fiatalabb íróinkban, úgy látszik, nincs elég készütség rá, korosabbjainkat pedig isten tudja, mi lelte, hogy bírálá-

tokat írni éppen nem akarnak.” Bajza véleményét osztja Erdélyi: „... nincs a szépirodalomnak oly férfja, kiben az írók véleménye megnyugodnék, kiről elhinnék, hogy igazat ítélni tud is, akar is.” A kritikus pályája nagy elszárást követelt, mert „kritikus pályára lépni kis irodalmunkban annyit tesz, mint magadat szemközt állítani egy sereg bizonyosan támadandó ellenséggel” - írja Bajza saját tapasztalataiból leszűrve a tanulságot. A kritikusok visszahúzódnak azonban csak egyik oka lehetett az írók ellenséges magatartása, akik „... a bók nélküli kritikára nincsenek megérve, nem bírják megszokni az ítéletet, habár nyilvános is az, egyes emberek véleményének venni.” A kritikus egyéniség vagy az igazi kritikai fórum hiánya, a fiatalok készületlensége, az írók bizalmatlansága nem ad kielégítő magyarázatot. Másutt volt a baj. Bajza diagnózisa helyes volt, mert „korosabb íróink” (itt feltehetően Vörösmartyra, Toldyra, Szontaghra gondolt) valóban hallgattak, még Toldy is, akit Csató találóan nevezett az irodalom „protocollistájának”.

De arra már Bajza nem adott magyarázatot, hogy mi lehetett az oka az írók hallgatásának és az egyetlen kritikai lap, a Figyelmező iránti érdektelenségnek, ami a lap megszűnéséhez vezetett.

Erre ad választ Horváth János, amikor Eötvös József 1847-es Pesti Hírlap-beli (május 14.) Petőfi-kritikájára támaszkodva felhívja a figyelmet arra, ami a költő meg nem értését (a kritika egy részében) és azzal összefüggésben a kritikai élet pangását okozta. „... ugyanis kritikánknak, mely újabb irodalmunkkal együtt leginkább német forrásokból táplálkozott, nincsenek megfelelő szempontjai: idegen teóriák, szabályok szerint ítélt. Új irodalmunk kezdetén a kritika nem is tehetett mást; elfogadva az irányt, mely irodalmunk vezérei által adatott, szintén a németeknél kereste szabályait.” - írja Eötvös bírálatát summázva Horváth János a Petőfit gyalázó kritikusokkal kapcsolatban. Pedig már „itt az ideje, hogy önállóbb felfogásra emelkedjék kritikánk is és átlássa, »miként a Tieck és Schlegeliek elméleti irodalmunk valóban eredeti műveinek megbírálására nem egészen illenek«.” Majd így folytatja Horváth; „Jól mondja Eötvös, hogy irodalmunk - az újabbat érti, a XVIII. sz. végével kezdődött, »nem egy már erős nemzetiségből fejlődött ki, hanem egyesek által éppen a nemzetiség kifejtésének eszközéül használtatott.« Onnan fogva irodalmunk lépésről-lépésre haladt a nemzetiség teljesebb kifejtése felé, s ezt a folyamatot, a »magyarosodás« e folyamatát tetőzte be Eötvös szerint Petőfi.”

Horváth János a későbbi évek Petőfi-ellenes kritikáira vonatkoztatja a mondottakat, amikor Eötvös 1847-es írását idézi, nem kímélve a Szépirodalmi Szemle bírálóit sem, mindez azonban érvényes volt a negyvenes évek elejének kritikai életére is. Hiányzott a korszerű, a kor kérdéseire választ adó, esztétikai normákkal szolgáló kritikus iskola, amely az új elvet megfogalmazta, az új rendszert kidolgozta volna. Hiányzott a lobogó, amely alá gyűlhetek az új irodalom hívei, akik segíthették az írók és a közönség körében ez idő tájt végbemenő gondolkodás- és világnézetbeli változást és az azzal együttjáró, azt kifejező közízlés erjedését. A lessingi, tiecki vagy schlegeli mércére tekintő kritikusok nem tudták nyomon követni a fejlődést, értetlenül álltak a politikai és társadalmi mozgalmak megélénkülésével együtt kibontakozó új irodalom előtt, amely akkor még csak egyes művekkel és kísérletekkel hívta fel magára a figyelmet.

Ebből következően azok voltak az új irány hívei, akik a kísérleteket támogatták, az újat felismerték és pártolták. Az új költészet kifejezője, majd a későbbi években a fejlődés betetőzője Petőfi volt, az ő ellenségei voltak tehát a régi hívei és azok, akik már fellépésekor szeretettel fogadták, törekvéseit értették, voltak az új irány dajkái, segítői.

Kik ismerték fel Petőfi költészetében, egyéniségében azonnal e költő igazi újdonságát? Mert bármilyen elvek is csaptak össze műve és személye körül, nagysága vitathatatlan volt. Kik látták költészetében az új ízlés kifejezőjét és eszményeik megtestesítőjét? Az első és kedvező

fogadtatás, a hangütés 1844. január 11-én jelent meg a RPDl-ban Erdélyi János tollából: „A lírai pályán valamennyi felett, kik 1840 óta léptek fel, kiemelendő Petőfi Sándor. Az ő költeményei több álnév alatt saját meglepő jelleműek, mélység és világosságban egyaránt kitűnők; úgy tetszik, hogy akár az örömet jó humorral (csak itt őrizkedjék a soktól), akár a szenvedést győzi fájdalommal, szóval neki oly életének kell lenni, ahol közel van hozzá minden költői anyag s nem kell zaklatni a fantáziát képekért s érzésekért.”

Másfél évnek kellett ezután elteltie, hogy hasonlóan értő írás megjelenjen Vahot Imrétől, majd néhány hónap múlva Dobrossi Istvántól. Mindketten ugyanazt emelik ki, amit első kritikusa dicsért: az egyéniséget, az egyszerűséget, az életközelséget. „Ki úgy beszél, úgy ír, amint érez”, „a természet egyszerű fia” - írja Vahot, „nem betegesen érzelő ... saloni poéta, hanem az egészséges természet költője” - örvendezik Dobrossi. Honnan indult Vahot és honnan jött Dobrossi? Vahot Bajza lapjában kezdte írói munkásságát, szellemi arculatának kiformálásában azonban jelentősebb szerepet játszott Henszlmann Imre és Erdélyi János. Vahot és Dobrossi, a *Coriolanus* társfordítója az Ifjú Magyarország tagjai voltak, Erdélyi szoros baráti köréhez tartoztak. Az említett kritikák a RPDl-ban, ill. annak tendenciáját folytató Pesti Divatlapban jelentek meg. Abban a lapban, melynek szellemi irányítói, az új esztétika, a jellemzetes, a nemzeti és célirányos elvét hirdető, a Shakespeare-kultuszt elindító Henszlmann Imre és a népdalok költője, Erdélyi János volt, aki éppen ez idő tájt kezdte meg a tervezett népköltészeti gyűjtemény propagálását és a népköltészet elméletének kidolgozását.

Lehetséges, hogy mindez csak a véletlenek összejátszása? Ha az eddigi összefoglalásokat tekintjük, akkor igen. A RPDl kritikai munkáját értékelő Császár Elemér szerint ugyanis „amíg Garay állt a Regélő élén, nem volt elég határozott színezete. Noha a szerkesztő ... azt ígérte, hogy ... teret nyit az esztétikai vitáknak, ezek kicsinyes, személyeskedő torzsalkodássá zsugorodtak a szerkesztő és Bajza között, magával a kritikai rovattal pedig a szerkesztő nem sokat törődött. Kritikusainak szabad kezet adott, mindegyik tetszése szerint érvényesíthette nemcsak ízlését és fölfogását, hanem irányát is.” És mivel kritikusai között voltak kitűnő képzettsége és határozott elvekkel bíró kritikusok - folytatja -, mint Henszlmann és Erdélyi, ugyanakkor újságírók is, „a Regélő kritikai rovatának nem volt egységes színe, következetes iránya, határozott szelleme - ebben a tekintetben még a Honderú mögött is messze elmaradt” - fejezi be Császár.

Császár másik megállapítása, s ezzel bizonyos mértékig egyetértünk, hogy a RPDl kritikái nem egységes színvonalúak és nem igazi bírálatok: „hiányzik belőlük az elemzés és értékelés.” Megfelelkezik azonban arról, hogy a Regélő divatlap volt, kritikái pedig a Tárcában, a „feuilleton”-ban jelentek meg, amely eleve lehetetlenné tette az olyan alapos kritikákat, mint pl. amilyenek a Figyelmezőben jelentek meg. De azt sem veszi tekintetbe, hogy Henszlmann és Erdélyi más kritikusai egyéniség volt, mint Toldy vagy Bajza. Az már önmagában is nagy érdeme volt a szerkesztőknek, hogy egyáltalán hoztak bírálatokat, mégpedig szép számmal magvas esztétikai cikkeket is. Mert vállalniok kellett a kockázatot, hogy esetleg elriasztják a kritikával szemben amúgy is ellenérzéssel viseltető íróvilágot és a közönséget, amely munkatársaik vagy előfizetőik elvesztését eredményezhette volna ők mégis vállalkoztak a hálátlan és nem divatlapra váró feladatra.

A RPDl értékelése során több ellentmondás bukkan fel, ezek nagyobb figyelmet követelnek. Császár ugyanis elismeri, hogy a RPDl kritikusainak, a lap szellemi irányítóinak határozott elveik voltak. Ennek ellenére: „A lap szellemi vezérének, Erdélyinek és hű tanácsadójának Henszlmannak, a kritikák tartalmára úgy látszik nem volt befolyásuk, s irányukra is csak annyi, hogy a Regélő színházi rovatát egy határozott cél szolgálatába állították.” Majd, amikor Vahot vette át a szerkesztést, folytatja Császár, a lap „szelleme nem változott”. Az említett férfiak-

nak, a lap állandó kritikusainak tehát határozott elveik voltak és a lapnak volt „szelleme”. Lehetséges, hogy mégse érvényesült semmiféle elképzelés vagy elv a lap kritikáiban, holott azoknak nagy részét az említettek írták? És ha mint korábban kiderült, már volt egy iránya a lapnak, amelyet az egyik irányító szellem, Henszlmann képviselt a francia drámák ellen vívott polémiaiban, akkor talán lehetett Erdélyinek, a másik vezéregyéniségnek is határozott irodalmi célkitűzése. Vagy ez csak Henszlmann privilégiuma volt? De akkor hol fejtette ki Erdélyi gondolatait, amelyek a kor egyik reprezentáns alakjává emelték? 1847-es kritikusi munkásságának ne lettek volna előzményei? Lehetséges, hogy a „nyilvánosság embere”, Erdélyi hallgatott volna? Meg sem kísérelte volna 1842-es székfoglalójában kifejtett elveinek alkalmazását az élő magyar irodalomban? Akkor, amikor állandó és saját orgánuma volt?

Erdélyi jóval többet írt a negyvenes években, már nyugat-európai útja előtt is, mint arra Császár gondolt volna. Ezekben a különböző nevek és jegyek alatt írt cikkeiben bontakoztak ki annak a határozott elvnek a körvonalai, melyet Császár emleget.

Miről is van szó ezekben a cikkekben? Mit ajánl íróinknak vagy mit követel tőlük? Mindenekelőtt a valóságot, a magyar élet bemutatását. A magyar életet ábrázolja a magyar író, annak teljes gazdagságát, a társadalom minden rétegét: a falutól a városig, a zászlós úrtól az együgyű palócig. Számon kéri az írótól az életszerűséget, a közérthető, keresetlen nyelvet, az „életből vett képeket”. Íróink ne majmolják a külföldet, ne Bozt, Hugót vagy Sue-t utánozzák, a magyar életet adják! Ha pedig az író a múltba tekint, a népköltészethez forduljon, amely őrzi a hiteles magyar történelmet. Ne csak a történetírókat használják forrásul, mert azok az idegen vagy a nemesi szemléletet tükrözik, hanem a nép történeti hagyományait, s azokkal gazdagságuk nemzeti kincsünk tárházát.

Az új téma, az új szemlélet új költőt követel: egyéniséget, életnek és műnek olyan ideális egységét, ami a fiatal Petőfiben fejeződik ki. Most személyesebb hangra van szükség, hagyjunk fel „az egyediség gyarlóságaival”, elég volt abból, hogy az irodalom nagyrészt „kórházi jegyzetek halmaza legyen”. Az elégikus, szentimentális, alanyi költészet éppúgy idegen az új ízléstől, mint a hazafias költők retorikus hangja. Az érzelmek természetes, közvetlen kifejezését, a családélet ábrázolását várja Erdélyi, a költőket a népköltészet példájához utasítva.

Mindebből következik, hogy a RPDl ismertett kritikusai egy új irodalmat tűztek zászlóikra, konkrét példákra hivatkozva, konkrét tanulással szolgálva. A RPDl két és fél évfolyama alatt - s ez leghatározottabban kritikai rovataiban jut kifejezésre - az új követelmény, az új szempont az irodalom nemzetiségének, a népi irodalomnak a propagálása volt, mint arra Bajza is utal a Magyar Életképekről írt Erdélyi-bírálatra reflektálva.

A nemzeti irodalom programjának e meghirdetése, az irodalom megújulásának szükségessége hangzik ki Erdélyi és Henszlmann minden sorából. A népi és a nemesi összeolvadása, a hagyományos és a korszerű ötvöződése, a paraszti és az európai egybefonódása fogja meghozni a nemzeti irodalom felvirágzását.

A nemzetiséget, a népköltészetet, az egyénit normává emelő kritika itt bontogatta szárnyait s ez volt a RPDl kritikai rovatainak a francia drámák elleni polémia mellett a másik határozott és egységes iránya.

Erdélyi itt alkalmazta először az élő magyar irodalomra a Kisfaludy Társaság székfoglalóján elmondottakat, amikor kritikusi és költői normaként a népköltészetet jelölte meg. A művelt költészetnek a népit kell tanulnia, ahhoz kell simulnia. Mert ha az író és a kritikus a népköltészet kincseinek gazdagságából merít, lesz, aki figyeljen rá, szavai meghallgatásra találhatnak az új és a régi közönség körében egyaránt.

Ez magyarázza meg Petőfi kedvező fogadtatását a RPDl-ban, majd a költő és a folyóirat szoros kapcsolatát, amely nemcsak Petőfi és Vahot barátságával magyarázható, hanem a lap tendenciájának és a költő elképzeléseinek egybeesésével.

*

A Tárca minden rovatában fellelhető egységes irány mutatkozik meg a rövidebb: a képzőművészettel, a zenével, a tánccal és a divattal foglalkozó rovatokban is. A képzőművészet és a zene körébe tartozó közlemények szerzői általában Henszlmann és Erdélyi, a tánc- és a divathíreket, ill. cikkeket Vahot és Garay írta. Az első félévben és 1844-ben az egyes cikkek írói élesebben elhatárolhatók, míg 1842 II. felében és 1843-ban összemosódnak. 1844-ben a rovatok megszűnnek, az Irodalmi és művészeti futárba olvadnak.

A Műterem rovat feladata: tájékoztatni az olvasóközönséget a hazai és külföldi képzőművészet, ill. ipar eseményeiről. A hazai művészeti élet elmaradottsága és sivársága mutatkozott meg az itt közölt beszámolókból. Hazai eseményre alig került sor. Annál több hír számolt be a francia, német festőkről és szobrászokról. A XVI. sz.-i olasz festményekről szóló ismertetés szerzője az olasz festőiskola jellemzetességét, jellemábrázoló erejét emeli ki (1842. T. I. 32.). 1842-43-ban a rovat csak regisztrálja az eseményeket. 1844-ben változott a helyzet. A tájékoztatást az agitáció váltja fel, felszólítások, buzdítások követik egymást az Iparműkiállítás, a honi szobrászat és festészet ügyében, beszámoló a Mátyás-émlék körüli eredményekről stb. A cél a *nemzeti* képzőművészet pártolása.

Gazdagabb anyagot tartalmazott a Hangászati Szemle, mert ezekben az években kedvelte meg a közönség a hangversenyeket, amelyek közül egyik-másik parádés esemény volt. Panaszodik is a recenzens, hogy milyen sokat árt a divat az igazi, a nemes művészetnek (1842. T. I. 199.). A fővárosi és vidéki zenei eseményekről lelkiismeretes tájékoztatást kapunk. Ugyancsak számos hír jelenik meg a külföld zenéjéről, a legnépszerűbb művész: Liszt - magyarságát és nemzetéhez való ragaszkodását egyik közlemény sem mulasztja el kiemelni. (Pl. 1842. T. I. 104.) A zeneszerzők közül Rossiniról, valamint Mozartról szól áhítatos tisztelettel ismertető (1842. T. I. 142.). A Hangászati Szemle 1842-1843-ban rövid hírekben foglalja össze a zenei világ eseményeit vagy ismerteti a hazai hang versenyeket, 1844-ben azonban itt is megkezdődik az agitáció „parlagon heverő nemzeti zenénk” érdekében (1844. I. 684.). A legtöbb cikk szerzője Erdélyi. Párhuzamot von a magyar irodalom és a magyar zene között, és sürgeti a nép zenéjének feldolgozását. A zeneszerzőnek éppúgy figyelnie kell a népi zenére, mint a költőnek a népdalokra - írja Erdélyi. „Szeretném, ha e tárgyról többen komolyan gondolkoznának, hozzá többen szólnának, mert hogy az eddigi úton a legújabbban lábra kapni kezdő korcs magyar zenével milyennel a többnyire idegen ajkú s érzelmű zeneszerzőink előállnak, az utolsó szikra is el fog oltatni nemzeti zenénkben, kétséget alig szenved ...” „Eddigél a magyar zenét egyedül cigány hangászaink kezelék tisztán, s tarták meg eredeti ősjellemében, - éppen úgy, mint parasztjaink a népdalokat. Ezt ugyan művelt, tudományos zeneművészetnek senki sem fogja tartani, de más részről egyedül ezen természetes cigányzene azon dúsgazdag alap, melyen idővel a művelt, nemesített magyar zene műcsarnoka eredeti, sajátos nemzeti irányban fölépülhet. És így ha valaki a műveltebb osztályból jeles magyar hangszerző vagy játszó akar lenni, okvetlen ismernie, eltanulnia, tudnia kell a cigányzenészek műveit.”

A *Tánc* rovatnak nagy jelentőséget tulajdonítottak. A hangsúly a magyar táncok megkedveltetésén volt. Úgy hitték, hogy a magyar tánc elterjedésének, elsősorban Veszter Sándor körmagyart népszerűsítő országjárásai eredményeként, nagy szerepe lesz a magyarosodásban, a különböző rétegek közötti társadalmi különbségek eltüntetésében (1842. I. 27.). A vidéki kisvárosokban öltött különösen veszedelmes méreteket a „karbeli” elkülönülés. A cikkíró elmarasztalja a magyar közönséget, amelyik inkább francia táncokhoz ragaszkodik (noha

rosszul táncolja őket), mintsem saját nemzeti táncaihoz, amelyekkel hazánkfiái éppen Párizsban a legnagyobb elismerést aratják. A rovat kedves témája Elssler Fanny, akinek világjárásáról és sikereiről nem mulasztják el állandóan tájékoztatni olvasóikat.

A magyar tánc igen tanulságos elemzését adja - ha nem is a Tánc rovatban - a lap egyik szerzője, amikor ismerteti a Gyulán rendezett bandérium-bált. A beszámoló érdekessége elsősorban, hogy megmutatja azokat az összefüggéseket, esztétikai elveket, amelyeket a kor minden kulturális megnyilvánulásától megköveteltek. Ugyanazzal a gondolattal, a jellemzőnek, az egyéninek, a nemzetinek a gondolatával találkozunk a magyar népköltészet, népi zene és a művészetek terjesztése, értékelése során, mint itt, ahol a népi-nemzeti táncról van szó. A bál egyik kiváló táncosát bemutatva az *Úti képek* írója, Erdélyi János összeveti a magyar táncot a nemzeti zenével és a népköltéssel. „Mint mondtam, kifejezésben áll az ő [a táncos] ereje. Sokszor csak lép, de játszik mellette a felső test, derekának egy hajlítása fölér némellyik táncmester minden tudományával. Tagjain szinte peng, szinte hangzik a mozgás, az ő tánca a szem muzsikája ... A táncnak mindig kell valamit mondani, kifejezni s nem pusztán csak kilábazni. A művészi vagy nem-népi magyar tánc ott van jelenleg, hol a költő akkor, mikor a verslábakkal bajlódik. Kifejező a tánc, ha poesist ad, vagy inkább azon, mit a poesis tud adni: szépérzést, lelket, jellemet. A spanyol táncokban egész kis történetke, egy-egy románc, egy-egy ballada adatik elő: a történet a tagokba veszi magát, mint érzés a szívbe, s a mozdulatokban megszólal. De a mi figuráink eddig csillag, harang-féle lelketlen dolgokat igyekeztek inkább utánozni, mint embernek indulatait kifejezni, tehát alakokat rajzolni, mi a képzőművészetek feladata, pedig táncal festeni, milyen a csillag, hogy lóg a harang, annyi mind a szemmel hallani, füllel látni.”

A Divat rovat mintegy fél vagy negyed oldal terjedelemben hozott divathíreket, rövidebben vagy hosszabban leírva a legújabb divatkreációkat. A legsikerültebbeket bemutatta a lap melléklete. A rovat tendenciája kettős: az egyik, hogy a lehető legélénkebben követni tudja a párizsi és a bécsi divatot, tehát ne maradjon el a „nagyvilágtól”, s hogy felvegye a versenyt a Spiegellel és a Honderűvel. A másik - a „korszerű” tendencia: hogy támogassa a „nemzeti” divat megteremtésére irányuló törekvéseket. Ez nagyobb megértésre talált a rovat vezetőjénél azért is, mert ezen a téren nem kellett számolnia versenytársakkal. A magyar szabóktól első kézből kaphatta - lényegesen olcsóbban - a divatképeket, míg a párizsi divatképek közléséért vívott küzdelemben természetesen lemaradt a jó módú Honderűvel, de még a Spiegellel szemben is. Így a RPDl elsőként próbálkozott a magyar ruhákat propagáló szabók, Kostyál Ádám, Tóth Gáspár vagy Klassy Vencel népszerűsítésével. Ebből született meg bizonyára Vahotnak az az ötlete, hogy segédszerkesztőjét magyar ruhákba bújta.

A Regélő Pesti Divatlap az irodalmi életben

Mielőtt egy lap megjelenék, Előfizetési Felhívásának, programjának visszhangja vagy az indulás tényét bejelentő hír fogadtatása sokat elmond a szerkesztők célkitűzéséről és a lap irányáról. És valóban, mielőtt még egy száma is kijött volna, a laptársak hírverése már eligazíthatta a közönséget - mint azt korábban láthattuk a RPDl előkészületeiről, a vele kapcsolatos találgatásokról szólva. Ez az előzetes tájékoztatás legalább annyit elárult, mint a későbbi elismerés, a tartózkodás vagy a gáncsoskodás, amellyel megjelenésekor fogadták. A lap megjelenése előtti sajtóvisszhang a szerkesztők személye és célkitűzéseik iránti szimpátiát tükrözte, a megjelenés utáni fogadtatás már az eredménynek szólt. Dicsérte a közönség, amikor szétkapkodta számaint és dicsérte a Pesti Hírlap. Nemcsak kíváncsiságból vitték szét első számaint, mert később is kelendő volt. Február közepén utánnyomásra volt szükség, mert 19-én mind az 1000 példány elfogyott.

„Derék folyóiratunk rendkívüli pártfogást talált mindenütt az országban”, „... jele, hogy az ilyenmő lapok megjelenése is napi szükségleteinkhez tartozik. A szerkesztők mindent elkövetnek, mit körülményeik és céljaikhoz képest tehetnek.” „Friss, vidor élet, tisztas társaság, pezsgő champagner dúsan terített asztalnál.” Majd így folytatja a Pesti Hírlap a hét újdonságairól írva: „Alig indult meg s előfizetőinek száma már ezer körül van. Ily szerencsével kevés lap dicsekedhetik, a politicaikat sem véve ki, pedig a *politica* korunknak vessző paripája.”

A Pesti Hírlap szíves fogadtatása, amellyel a Regélőt mint ifjú pályatársát köszöntötte, arra enged következtetni, hogy a Pesti Hírlappal rivalizáló politikai lapok, amelyeknek ugyan nem kellett volna félniök a divatlap konkurenciájától, mégis „konok, dacos hallgatással” mellőzték. Hallgatásuk nem volt meglepő. Dicsért a Pesti Hírlap, hallgatott a Világ és a Jelenkor. A politikai lapok ugyanis a negyvenes évek elején határozott „pártszint” viseltek, mint Vajda Péter megállapítja. A hallgatás azonban nem sokáig tartott. A csendet a Világ törte meg, hogy attól kezdve lankadatlanul csipkedje a lapot és a szerkesztőket. A Világgal megindult polémia után mihamar következett az Athanaeummal való vita, amelyet majd a Honderűvel folytatott veszekedés követett.

A RPDl és a Világ. A Világ 1841. január elsején indult meg Borsos Márton szerkesztésében, valójában azonban a segédszerkesztő, Vajda Péter szelleme volt az irányadó az év május 1-ig, amikor Vajdát kitették a laptól. Vajda idejében szabadelvű, nívós közlöny volt, amely szívügyének tekintette a haladást, az ország kulturális, politikai és gazdasági helyzetének javítását. Vajda távozása után Borsos, majd Dessewffy Aurél titkára, Jablanczy Ignác szerkesztése alatt egyre inkább a konzervatív párt közlönyévé vált. Felhagyott a szabadelvűséggel és a Pesti Hírlap irányának leghevesebb ellenzője lett. Az irodalmi élet kérdéseivel Jablanczy idejében a lap nem igen foglalkozott. 1842. június 18-tól Szenvey (Kvicsola) József szerkesztői megbízatásától kezdve fordult csak figyelem az irodalom felé. Szenvey az Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja, Toldy barátja. Schiller nagyhatású műveinek tolmácsolásával tette ismertté nevét. Az *Orleansi Szűz*, a *Stuart Mária*, a *Don Carlos* és az *Ármány és szerelem* fordítója mégis a Világhoz szegődött, és ezzel a lépésével magára vonta az írói közvélemény neheztelését. A hangulatot Erdélyi epigrammája tükrözi, *A fordítóhoz*:

Fordítád *Schillert* s jelesen, mindenki dicsére;
Most fordítva *köpenyt*, futva fut, aki talál.

Az irodalmi életet szemmel tartó „Hírlapi kalászkok” rovatot nem Szenvey, hanem segédje, Kunoss Endre írta. Kunoss nem volt népszerű, vele egykorú és egyívású társai, a fiatal plebejus írók között. Anyagi viszonyai, sorvasztó betegsége, valamint költői sikertelensége önmagával és a világgal meghasonlott, keserű emberré tették. Kunossnak semmi sem tetszett a RPDl-ban. Külsőjét ízléstelennek, tartalmát érdektelennek tartotta, s nem kímélte a szerkesztőket sem. Lapjukon - úgymond - nem látszik meg a szerkesztés, mintha csak magától állt volna össze. Ugyanakkor más alkalommal épp a szerkesztők túlzott aktivitását bírálja, elítélve erélyes hangjukat. A „Hírlapi kalászkok” számtalan apró megjegyzésével támadta a RPDl-ot, felróva a nőnem erkölcsiségét sértő hang durvaságát, színi bírálatának színvonalát, novelláinak ingatag lélektanát stb.

A „kalászkok szedője” - a Világ nevében szólva - több ízben is hangoztatja, hogy kerüli a személyeskedést és visszautasítja Garay vádját, mely szerint ő - azaz Kunoss - csupán azért barátja az Athenaeumnak és ellensége a RPDl-nak, mert amazt Bajza, emezt Garay szerkeszti. Kijelentései ellenére sem sikerül megőriznie pártatlanságának, ill. elfogulatlanságának látszatát. Nyilvánvaló, hogy amikor támadásainak állandó céltáblájául a két szerkesztőt, Garayt és Erdélyit választotta, e mögött a személyes ellentét mögött másnak is lennie kellett. Garayt fecsegőnek, felelőtlennek és éretlennek nevezi, sőt a szerkesztői pályára is alkalmatlannak tartja. Erdélyit pedig mint költőt és kritikust állítja pellengérré.

A gondolatok lazaságát, ismétlését kifogásolja Erdélyi *Életemből* c. versében, rím- és gondolatszegénynek tartja, *Tűnődés* c. versében pedig költőietlenséget, prózaiságot lát. Az író - mondja Kunoss - „költői föllengzéstől elkapatva, utolsó versszakában így tűnődik: »Szépét kis időmnek eléltém-e már? *Javát megevém kenyereimnek?*« stb. Ily őszinte nyilatkozat után csak nem képzelik a R. [egélő] szép olvasónői, hogy e költő az eszmények honában *ambróziával* él?” Kunoss Endre „kifogása” nemcsak kicsinyes és időszerűtlen volt, hanem fényt vetett a költőre a kritikusra, de még a közízlésre is. Ezért nem feledkezett meg róla Erdélyi és 1854-es Petőfi-tanulmányában éppen Kunost hozta fel annak példájául hogy „a hazai közrendű élet s népi jelen magaszerű megdallása nem is nézeték költészetül.” „Komoly hangú költeményben valamely népből vett, de másként tiszta és tisztas kifejezés oda nem illő, kirívó tarkabarkaságul nézeték, mint folt, mi kedvetlenül hat a figyelemre s veszti a jótékony hatást.” Erdélyi verse újszerű volt. Kunoss bírálatja, amely túlélte őt magát, sőt költészetét is - felelt meg annak az ízlésnek, amely „ezt az új költészetet vérig üldözte, mikor jaj lett volna a költőnek, ha kecskerágót és nem mirtust emlegetende.”

Kunoss nem értette Erdélyi versét, idegen volt ízlésétől, feltételezhetjük tehát, hogy kifogásai a tőle eltérő költői alkatnak szóltak és nem a személyes ellentét vezette. Amit viszont Erdélyiről, a kritikusról mond, az már személyeskedés, a lényeghez nem tartozó momentumok felsorakoztatása. „A Regélő Tárcájában az Emlényről ír *Erdélyi*, bírálatot-é vagy ismertetést: nehéz meghatározni, tulajdonképpen egyiket sem. Mondja többi közt, miszerint kár, hogy nincs a szépirodalomnak oly férfja, kiben az írók véleménye megnyugodnék, kiről elhinnék, hogy igazat ítélni tud is, akar is. Hátha mégis van, Erdélyi úr? Vagy ön minden író nyilatkozatát bírja e részben: hogy ilyesmit állíthat? Vagy mi még valószínűbb - ön csak magukról beszél, kiken kívül nincs több *író* széles magyar hazánkban? Legyen; annyit e jelen cikk nyomán őszintén mondhatunk par excellence *író* úrnak, hogy mi valóban önt sem tartjuk oly férfúnak, bármily szerencsések is vagyunk egyébiránt ismerni jeles írói tulajdonait, melyeket barátja lapjában, barátja által, igen baráti nagylelkűséggel írva olvasónk a R. 86. számában.” 1842 folyamán a Világ támadott. A RPDl pedig várt, egy-két megjegyzés erejéig vett tudomást a Világ csipkelődéseiről:

Prózában, versben, mindennek néki rohan már;
De fontolva rohan, s ez ugye, nem rohanás.

1842 végére azonban már megelégtelte és *A Regélő erkölcsbírájának* c. cikkében Garay a legerélyesebben utasította vissza a Világ „kalász-szedőjének” rágalmait. Garay Heine-vers mottóval indított írása leleplezi Kunoss. Azért gyalázza a RPDl-ot, hogy tönkretegye a riválist, mármint Kunoss és társai „klubjának” 1843-ban indítandó lapjának, vagyis a Honderűnek riválisát. Garay sejtése igaznak bizonyult, igazolja az a lelkesedés, amellyel Kunoss az új szépirodalmi lapot, a Honderűt fogadja.

A Világ még ezután is tovább folytatja a csipkelődést, újra beleszólva, persze az Athenaeumot pártfogásába véve, a két lap viszályába. Időközben Erdélyi, aki maga is a támadások keresztüzében állt, megszólalt, mégpedig - visszatérve a Kazinczyi-hagyományhoz - célba találó, csípős epigrammákkal. Az álnéven, ill. név nélkül megjelent epigrammák szerzőjét nem ismerték fel a kortársak. Garaynak tulajdonították őket, mint maga Bajza is. A *Napratérítők* gyűjtőcím alatt megjelent epigrammafüzér első darabjában háromszög jel alatt Erdélyi Kunossnak a Világ december 24-i számában közzétett kritikájára felel, amelyben *Tűnődés* c. versét elmarasztalja, prózáinak tartva.

„O”-hoz (így írta alá Kunoss a „Hírlapi kalászok”-at)

Úgy leled és vádolsz, hogy képimen élethűség van,
S hogy rólok kihagyom a fige védlevelét.
Te, ugye, szép takarót vonnál a bűnre palástul?
Tartsd meg, az illy modorért nem eladó a miénk!!

Napra forogni akarsz? ne cseréld el, kérlek, a szakmát!
Hol te vagy, ott nincs nap; te csak a *szélre* forogsz!

A Világ és a Regélő háborúskodása 1843-ra kifulladásra, apró szurkálásokban merült ki, ezekre egy-két mondatos replikán kívül egyikük sem reagált. 1843 tavaszán a Pozsonyban megnyíló országgyűlés s az arra való előkészületek jobban lekötötték az írók figyelmét, mint a literátori háborúskodás utóvédharcai.

Megszilárdultak az irodalmi élet pozíciói, elkülönültek a frontok. Erre maguk a szerkesztők is utalnak a RPDl egyik cikkében: „A Világ, mely oly lankadatlan üzőbe vevé a Regélőt, tudtuk, bókka üdvözlendi a Honderűben a vetélytársat” (azaz a RPDl-ét). Így is volt, a Világ védte a Honderűt, sőt szövetségét kínálta, de támadta a Pesti Hírlap és a RPDl. A RPDl-ot viszont dicsérte a Pesti Hírlap és gyalázta a Világ. A két táboron kívül álló semlegesek hallgattak: a Jelenkor és a Nemzeti Újság, amely ebben az időben fordult el a Világtól és a Jelenkorhoz hajolt. Egy váratlan esemény azonban felborította a képletet. A Hírnök ugyanis még a többi lapnál is élesebben támadta Petrichevich Horváth Lázár Honderűjét. Az egyensúly megbomlása valószínűleg személyes motívumokra enged következtetni, Kuthy és Kunoss, ill. Kunoss és Petrichevich ellentétére. Lassan a viták elcsitultak, teljesen jobbra csúszott az olyan ígéretesen induló Világ, jelentéktelen orgánus lett, amely már csak a Honderűnek kínálja „sűrű bókokban szövetségét”.

A Világ és a RPDl polémiaiban tehát két ellenséges tábor világnézete és ízlése csapott össze. Ezeket az ellentéteket az irodalmi életből adódó személyes antipátiák és szimpátiák, a „genus irritabile vatum” érzékenysége tarkította és színezte. Az igazi okot azonban világnézeti és politikai szembenállás szolgáltatta.

*

A RPDl-nak az irodalmi életben elfoglalt helyéből és célkitűzéseiből következett, hogy a Világ mellett előbb vagy utóbb, de ellentétbe került más orgánumokkal is, így a Nemzeti Újsággal és a hazai német lapokkal. Az ellenfél helyzetéből adódóan, miután nem volt sok érintkezési felületük, igazi polémiák nem alakultak ki, inkább csak szóváltások. A Nemzeti Újság „tudós szerkesztőjének”, Nagy Pálnak szerkesztői tévedésein és hibáin épp csak finoman élcelődtek, akkor lett erélyesebb a RPDl hangja, amikor Nagy Pál leköszölt egy, a szerkesztőségbe beküldött Kölcsény emléket gyalázó levelet.

A hazai német lapok ellen csak akkor fortyant fel a RPDl, amikor azzal vádolta az Ungar, hogy tőle vett át híreket a forrás megjelölése nélkül. A RPDl ki is mondja nyíltan, úgy látja, hogy az Ungar a Világgal egy követ fűj.

Az Athenaeum és a RPDl. A RPDl megindulásakor a Világ és a Jelenkor mellett, hogy csak a fontosabbakat említsük, még egy lap volt, amely nem szólalt meg, mégpedig az Athenaeum. Feltűnően hallgatott, ami annál is furcsább volt, mert a munkatársak listáján szerepelt Bajza és Vörösmarty. Hallgatott az Athenaeum, hallgatott a RPDl. A szerkesztők előbb csak megütközéssel és értetlenül figyelték a triász barátságtalan érdektelenségét. „Az Athenaeum »Hírlapi mozgalmak« c. állandó rovatában minden irodalmi szellőcskét felkap - panaszolja a Regélő - és mégsem tartotta »literatúrai mozgalomnak« egy új s olyan lapnak keletkezését, melynek az Athenaeum ellenében minden vétke az volt, hogy keletkezett, s mely e lapnak directe még csak vetélytársa sem leendhete (divatlap egy tudományos lapnak!)”, írja később Garay erre az időre emlékezve. A csend azonban nem sokáig tartott. Már az év első felében elindult a lavina. Az év végére a vita olyannyira elfajult, hogy egyik fél sem tudta, hogy valójában min is vitatkoznak, és miért vagdosnak egymás fejéhez válogatott szidalmakat. A vitára az okot a RPDl, Garay szolgáltatta. *Az inasgyerkőc* c. életképében minden ok nélkül személyeskedik Zajtay, azaz Nagy Ignác rovására. A pesti inasgyerekek csínyjeiről szólva így folytatja: „... mellyeknek bővebb kifejtését örömet átengedem a »nyújtás« mesterségéhez, s mások által megpendített eszmék »folytatásához« igen értő Zajtay úrra ... az arckép festéshez, véleményem szerint, egy pár jellemző vonás s a szellemnek (értsd: lényegnek) kikapása elég; ki fogna minden szelőlőcskét képébe felvenni?” Ebből az oldalvágásból kerekedik majd a több folytatásban zajló vita. Zajtay - azaz Nagy Ignác - felelősségre vonja Garayt, mert őt plágiummal illette. Garay unalmasnak, fecsegőnek nevezi Nagyot, aki gyávának titulálja Garayt. Garaynak számolnia kellett azzal, hogy elindíthatja a lavinát. De az is lehet, hogy ezzel végre határozott állásfoglalásra, azaz megszólalásra akarta bírni Bajzát. Garay oldalán Vahot Imre lép sorompóba „Egy jurátus” aláírású cikkében. Vahot közismerten nyers hangja még a Hírnököt, Kuthy Lajost is megszólaltatja, így ő is belekeveredett a veszekedésbe.

A jelentéktelen semmiségből induló vita akkor gyűrűzött tovább, amikor Garay magát Bajzát is belekeveri és „csupa polémiai előszeretettel” vádolja. Bajza ekkor már nem hallgathat tovább. *Igazolás a Regélő vádlásai ellen* c. cikkében felel Garaynak, aki őt mint „szerkesztőt vette elő”.

Garay azért neheztel a szerkesztő Bajzára - úgymond Bajza -, mert felvette Zajtay Garay ellen írt cikkét és ez már elegendő ok, hogy őt támadja. (Garay valójában azt nehezményezi, hogy Bajza lapjába felvette Zajtay-Nagy Ignác személyes védelmét, sőt azt csillaggal helyeselte is.) „Ha elvbarátok így férnek egymással, van-e aztán jogunk elleneseinktől is legalább személyes becslést követelnünk.” Bajza azt a ráfogást is visszautasítja, miszerint az Athenaeum a Világ iránt elfogult, sőt jóindulattal kezeli, a Regélőt pedig állandóan támadja. „Még egyet befejezésül. Némi apró csipdezések és célzások a Regélőben - néha eltakarva, néha igen is világosan - azt látszanak sejtetni, mintha e lapnak kedve volna magát az Athenaeummal összeütközésbe tenni. Az Athenaeum mind eddig szilárdan került minden összeütközést a Regélővel, azért

leginkább, mert Garay úr magát elvbarátnak tartja s én is hajlandó volnék hinni, hogy az, azonban már eddig is okok adattak rá, hogy az Athenaeum szerkesztősége az eddigitől különböző politikát kövessen a Regélőre nézve, s ha a Regélő ingerkedéseit folytatja, ám lássa, de akkor minden bizonnyal összeütközés fog következni e két lap között, minek az Athenaeum szerkesztősége nem leendő oka.” Bajza bölcs és mértéktartó szavai után még egyszer szóba került az ügy, jóval csendesebb hangon, az Athenaeum szept. 6-i számában *Béka-egér-harc* címen ugyancsak „Egy jurátus” aláírással. Ezután megnyugodtak a felzaklatott idegek, s úgy látszott, a két lap megbékélt egymással, összefogva a közös ellenség ellen.

Az egyetértés lehetősége hiú remény volt. Most az Athenaeum indította meg újra az ellenségeskedést, amikor a Böngészet rovatban „egy ügyetlen és készületlen, túl sokat követelő kritikusról” ad jellemzést. Erre a Regélőben Ne-Ki-De-Mi álnéven Vahot Imre, az aposztrofált színházi kritikus szállt síkra önmaga védelmében, de neveket nem említett. A válasz sem késett sokáig, Lauka Gusztáv felelt Ne-Ki-De-Mi-nek. Vahot Imre furcsa álnevével azt akarta kifejezni, hogy ő nem a *kit*, a személyt keresi az egyes vélemények és írások mögött, hanem a *mit*, azaz az elvet. Az álnév ügyes, az elv helyes, csak éppen Vahot Imre szájában hazugan cseng, mert ha valaki, ő igazán nem léphetett fel az elvek harcosaként. Az álnév megválasztása inkább csak gátlástalanságát mutatja, amellyel tőle teljesen idegen tulajdonságokkal is képes volt tetszelegni.

Ne-Ki-De-Mi Lauka Gusztávnak, a Regélő egykori szorgalmas munkatársának *Jó akaratú tanácsok egy némely hetvenkedő írócska számára* című írásában felel. Megleckézteti Laukát, a készületlenségéről, zavaros ismereteiről ismert, ellenfeleit hátba támadó rosszindulatú ifjút, aki a hatalmasok szárnya alá húzódva rohan egykori jóakaróinak, akik nálánál tudásban éppúgy, mint erényben gazdagabbak. Lauka ezt nem hagyhatta szó nélkül. Visszaigazításában tiltakozik az ellen, hogy pénzért árulná magát, s hogy ezért lett az Athenaeum polemikusa, bár korábban az Athenaeum ellen nyilatkozott. A vahoti vád elég ostoba, de Vahot nem egészen így értette, bár ezt is ki lehetett olvasni szavaiból. Vahot elsősorban Lauka ármánykodásairól szólt, rossz híreről az íróársadalomban, s nem szegénységéről. Vahot mellett argumentumként Erdélyi egyik - ez időben keletkezett - epigrammájára hivatkozhatunk.

Vahot és Lauka szócsépléseinél, kölcsönös gorombaságainál jóval érdekesebb a szerkesztő, Bajza lapalji jegyzete. Bajza Vahotnak egykor az Athenaeum hasábjain Kuthy, Fánecs és Orosz József ellen vívott polémiáira emlékeztet, s utal arra, hogy miként a lap akkor sem fizetett az ilyen természetű cikkekért, most sem fizet. Tehát ahogy akkor Vahot nem volt „bértollnok”, Lauka sem az. Tiltakozik a Regélő újabb személyeskedései ellen s az ellen, hogy őt is bele akarják vonni ebbe a végeláthatatlan pörösködésbe.

Legközelebb egy cikkben szólal meg, hogy tisztázza az eddigieket a vita lezárása céljából. A *Felvilágosító szózat a Lauka-Vahot pör iránt* c. írásában megállapítja, hogy ezt a polémiát a Regélő kezdte, azaz Ne-Ki-De-Mi.

Mindez rendben is lett volna, ha a Regélőben előbb Garay, majd a Hírlapi sorompó nem terjesztette volna ki a vitát Bajzára. A Regélő felhossa az Athenaeum kis közönségét, haldoklását, szerkesztője rettegett hírét „tudománytalan óság”-nak nevezve. Garayék - mondja Bajza - önteltségükben az Athenaeum előfizetőinek nagyarányú csökkenését a Regélő megjelenésének tulajdonítják. Replikázva erre ő meg a Regélő közeli végét jósolja, ellentétben az Athenaeummal, amely erős lábon áll. A RPD1 erre azzal válaszol, hogy Bajzát támadja. Bajza azért haragszik Garayra, ill. a lapra, mert elvonta munkatársait, így pl. Vahotot, akinek átpártolását Bajza különösen fájlalja.

Garay szerint nem a Regélő viselkedése az ok, hanem az, hogy a Regélő saját útján jár, önálló véleményt hirdet s nem követi apród módjára az Athenaeumot és Bajzát. Bajza *Ad vocem Regélő* c. cikkében felel meg Garaynak. Ő Garayt hibáztatja a háborúskodásért, mert erőnek erejével vitát provokál ki, így akar előfizetőket szerezni, azt hiszi, hogy ezt szereti a közönség.

Erre Vahot Imre válaszol, már nyílt sisakkal folyik a harc. Bajzát infámiával, inkorrektsséggel vádolja. Utal Csató Pál leveleinek megjelentetésére, amikor is Bajza visszaélt Csató bizalmával. Sőt az ő nevét is felfedte, amikor Laukával vitázott, noha erre felhatalmazva nem volt. Bajzán a védekezés sora és *Ki rejtezik a Ne-Ki-De-Mi álnév alatt?* c. írásában tér ki a Vahot álnevéről mondottakra.

Bajza azt magyarázza, miért hozta le a Degré által Laukának adott bizonyítványt, melyben Degré felfedi Vahot Ne-Ki-De-Mi álnevét. Vahot hiába is tiltakozik, a Ne-Ki-De-Mi írójának kiléte köztudott.

A két durván személyeskedő, feljebb említett vita mellett három másik polémiája volt a Regélőnek és az Athenaeumnak, amelyekben volt legalább valami „elvi” nézeteltérés, bár itt is inkább a személyi ellentétek domináltak.

Az első a RPDl-ot plágiummal vádolja, a második a Henszlmann és Bajza közötti polémia a francia drámáról, amelyről korábban szólottunk.

A Regélőt támadó harmadik s teljesen érthetetlen cikk az Athenaeum dec. 4-i számában jelent meg Hresniczki Mórtól *Pohorelláról* cím alatt. A Regélőt „tót pánszlávizmussal” vádolja a lap 80. számában megjelent *Az irodalmi tövisék és virágok* c. írása miatt.

Itt már az Athenaeum cikke rosszhiszemű, mert a Regélő cikkírója az egykorú magyar irodalom lehetetlen hangjáról, a vádaskodás eluralkodásáról ír, ahol a tekintéllyel rendelkező írók megharagszanak arra, aki nekik ellent mer mondani. Hiányolja az egészséges vitaszellemet, de szó sem volt a magyar irodalom vagy a magyar írók gyalázásáról. Ez a vita teljesen légből kapott, az 1842. júniusi, a szlovák nyelvű irodalmat támogató Jozeffy-beadvány hangulatát igyekszik kiaknázni és egy érthetetlen fordulattal a felvidéki Vahotnak a magyar-ellenességet és szlavofilságot nyakába varrni.

Az 1843-as év fordulatot hozott a két folyóirat viszonyában. 1843-ra már kimerültek a vitázó felek. A vita befejezését a Honderű fellépése is segítette, bizonyos szolidaritásra készítette a szerkesztőket. Egyetlen komolyabb összetűzés az 1843-as évben Bérczyé és Bajzáé, amelyben Bajza plágiummal vádolja Bérczyt Washington Irving *Síráso* c. beszélyének eltulajdonításáért. Bérczy válaszként Bajzára próbálja ugyanezt rámondani.

Új korszakot jelentett az Athenaeum Lapszemléje. Bajza-Verőczei szelídebb hangon ír, dicséri a Regélő ízléses külsejét, divatképeit, egy-egy novelláját, de Garay verseit mindenesetre elmarasztalja. Elismeri Ember Pál kritikáját és a lap zenebíróját, Erdélyit, aki „néhány helyes gondolatot mond a Szózat melódiájáról”. Az Ottíliahoz írt levelek „... névtelen írója (E jel alatt!) gondolkodó fejet tanúsít.” Még lelkesebb hangon ír a lap második félévében Ember Pálnak egyik a Regélő 1842. 50-52. számában megjelent cikkére reflektálva. Fejet hajt a kritikus előtt, akit nem saját személyes igazának hajtogatása érdekel, hanem az ügy. Ember Pállal szívesen vitázna máskor is, mert érdemes és méltó ellenfél - írja Bajza.

A Lapszemle hangjának kezdeti szelídsége azonban lassan eltűnt. Látható, hogy Bajza elhatározását, mely szerint megőrzi objektivitását, nem tudta megtartani. Elöntötte az indulat, valahányszor Garayra, Vahot Imrére vagy Henszlmann Imrére fordult a szó. A viták hevessége

mégsem érte el az előző évét. Csökkent a személyeskedés, s Verőczei igyekezett érdemi kifogásokat felhozni.

A veszekedések ismertetése után egy mozzanatot szeretnénk kiemelni. A RPDl 1842. II. aug. 7-i, 63. számában (592.) jelenik meg Garay tollából egy *Kettős óvás* c. glossza, amely először keveri bele Bajzát a két lap közötti vitába. Ekkor még Erdélyi neve szerepel a főlap alatt mint szerkesztőé. Ezután még egy ízben találjuk meg nevét a lap alján, többet már nem, mert időközben visszalépett a szerkesztéstől. Miután nem ismerjük teljes bizonyossággal Erdélyi távozásának okát, csak annyit tudunk, hogy Garayval összekülönbözött, amiben Vahot Imrének nagy része volt, otthagya a lapot. A két dátum összeesése, valamint az a tény, hogy Erdélyi szerkesztősége idején Bajzáról nem volt szó, ha az Athenaeum munkatársait támadták is, arra enged következtetni, hogy Erdélyi távozásának időpontja és az említett cikk megjelenése nem a véletlenek játéka csupán.

*

A Regélő és az Athenaeum közötti polémiákat részletesebben ismertettük, különösen azokat, amelyekben Bajza személye került előtérbe.

A harmincas években Bajza József elvi következetessége, eszméinek és céljainak tisztasága előtt mindenki fejet hajtott. Ő lett a magyar irodalom irányítója, az irodalom szervezője, a fiatalok mestere. Az évtized végén, majd a negyvenes évek legelején romlott meg a kapcsolat közte és több, vele addig rokonszenvező fiatal író között. És ekkor jelentkeznek nála olyan vonások, amelyekre alig találunk magyarázatot. Mert mi lehetett az oka annak, hogy elárulja Kazinczy Gábor nevét, mint az Athenaeumban korábban megjelent Lamennais, Mickiewicz stb. cikkek szerzőjét, szükségtelenül felhívva a figyelmet az amúgy is megfigyelés alatt tartott, nyugtalan és szervezkedő hírében álló Kazinczyra. És vajon miért szegte meg a kötelező szerkesztői titoktartást? Miért tette ugyanezt 1842 végén, amikor felfedte a Ne-Ki-De-Mi álnév alatt meghúzódó Vahotot. Az utóbbi csak indiszkrécio volt, amely nem járt veszéllyel, míg Kazinczy Gábor esetében saját szerzőjét sodorhatta volna bajba.

Bajza érthetetlen lépését mindkét esetben csak a nagyfokú érzékenység magyarázhatja. Igazát kérlelhetetlenül védte, és a cél érdekében, ha szükségesnek látszott, kíméletlen volt másokkal szemben, mint pl. Csató esetében. Ő maga azonban nem bírta elviselni a gúnyt, személyének és munkásságának csúfolását, mint az egy lapalji jegyzetéből kiderül. „Az Athenaeum 1841. II 63. sz.-ban néhány komoly megjegyzést tettem. Ezt a Regélő nem megigazította komolyan, mint illik, hanem szokása szerint, kigúnyolt érte, holott tudta az aláírásból, hogy a jegyzéseket *én írárom, én, ki gúnyra nem szolgáltatam okot ezen uraknak.*” (Kiemelés tőlem: T. E. I.)

Lukácsy Sándor ebben inkább szenvedélyes igazságszeretetét, elvi következetességét látja, mintsem hajthatatlanságot, túlzó merevséget. Bajza hideg konokságát már Kazinczy Ferenc is megrótt. Ha konokságát nem, de hidegséget mások is újra emlegettek, pl. Erdélyi János, éppen a Regélő kontra Athenaeum polémiák idején.

Értékes emberi tulajdonságai: elvi szilárdsága, hazaszeretete, áldozatkészsége mellett volt Bajzában valami kicsinyesség, ami sokszor kiváló tulajdonságait is elhomályosította. Mintha csak magára figyelt volna. Hiányzott belőle a másokkal szembeni megértés, a hajlam, hogy mások helyzetébe bele tudja magát élni, feltehetően ebből eredt ún. keménysége. Magatartása kritikus munkásságában is megmutatkozik. Vagy csak hadakozik, vagy - Garay szavaival élve - „micrológiát” csinál. Ez a kicsinyesség, személyeskedés jelentkezik akkor, amikor Henszlmann-nak a francia dráma vitában hozott argumentumaira ellenérvként Henszlmann német származását emlegeti, vagy azt, hogy hibásan ír és beszél magyarul, hogy szívesen tartózkodik németek társaságában, sőt öltözködésére is tesz megjegyzéseket.

Bajza és a Regélő ellentétének még egy motívumára szeretnénk felhívni a figyelmet. A Bajzával foglalkozó írásokban gyakran elhangzott a vád: az utóbbi években nem dolgozik, „terméketlen író”. S bár Bajza soha nem hagyott válasz nélkül semmit, erre nem felelt. Abban volt igazság, hogy a negyvenes években nem foglalkozott annyit irodalmi bírálással - a szó szoros értelmében vett irodalmi kritikával soha nem is foglalkozott -, mert a Lapszemlében megjelent kritikái inkább csak megjegyzések vagy tartalmi ismertetések voltak. Lukács véleménye - amennyiben Bajza visszavonulását magyarázza - helytálló, ha Bajza szemszögéből nézzük az eseményeket. Bajza eszerint maga választotta ezt az utat, nem pedig a kényszerűség vitte rá. Pedig az utóbbi motívum indokoltabbnak látszik s lélektani rugói éppúgy, mint a RPDl-beli viták ezt látszanak hitelesíteni. De az is lehetséges, hogy Lukács Sándornak van igaza, aki Bajza elhallgatását így magyarázza: „... fölhagyott az irodalmi kritikával, de nem azért, mert nem volt több mondani-valója, hanem mert úgy érezte, ezen a téren bevégezte küldetését, s most már másfajta írói tevékenységekre adhatja fejét.”

Szó esett Bajza merevségéről, sőt hajlíthatatlanságáról is. Mindezek szükséges tulajdonságok olyan embernél, aki az egész közvéleménnyel szembeszállva szent és nagy ügyért harcol, mint tette Bajza a 30-as években. Ezek nélkül feladhatta volna a küzdelmet, mielőtt még kivívta volna az irodalom reszpublikáját. Ha elismerjük ezt a tulajdonságát, nincs jogunk elmarasztalni a másikat. Mert épp az ilyen szellemből, kedélyből hiányzik az a rugalmasság, amely segít abban, hogy a harcok megvívása után a bekövetkező változásokat megérthesse, és átadhassa helyét olyan fiataloknak, akik a megváltozott körülmények között más eszközökkel folytatják az öregek művét. Bajza akkor is a régi harcos maradt, amikor elkövetkezett a béke ideje. Szívesen pártfogolta a fiatalokat, segítette őket, de önérzete nem tudta elviselni, hogy egy idő múlva vele egyenrangú félként tárgyaljanak.

A fiatalok lázadtak Bajza ellen és joggal, ha az ő oldalukról nézzük, ugyanakkor Bajzának is igazat kell adnunk. Ővele merjenek szembeszállni azok, akik nem is rég még a legnagyobb tisztelettel hajlongtak előtte, támogatását kérve? Mit tudják ők, mi az irodalom, amikor alig néhány éve hagyták el az iskolapadot? Ők bírálják mesterüket, ők tesznek kifogásokat?

Az athenaeumi tollháborúk, majd a lap megszűnése után az öregedő Bajza körül megritkult a levegő, nem értette az új idöket. Lapjának nem volt közönsége, nem volt visszhangja, abba kellett hagynia. Belefáradt az irodalmi harcokba, megkeseredett. A napi irodalomtól, a zajgó fiataloktól távolabb, a csendesebb történelmi múlt felé fordult, visszavonult az irodalomtól. A fiatalok nem értették meg tettének rugóit. Azt hitték, hogy előlük futamodott meg. „Soi-disant historicus”-nak csúfolták. Ők csak azt látták, hogy nem dolgozik, nem publikál, de azt már nem, hogy miért vesztette el aktivitását és kedvét. Azt is ellene fordították kegyetlen hidegséggel, hogy egyszer-kétszer mások munkáinak a letisztázását is elvállalta.

Bajza és a fiatalok között nagy volt az ellentét, nagyobb, mint a szokásos nemzedéki villongások a békésebb, csendesebb idökbén. Bajza a Kazinczy-korban indult, Kisfaludy Károly barátja volt, majd az irodalom vezére lett és mindez tíz rövid év leforgása alatt. Ugyanezen idöszakban a szokásosnál több nemzedék lépett a porondra, sőt vonult vissza, egyik hajtva előre a másikat. Bajzának már nem adatott meg, hogy megélhesse azt, hogy az irodalom nagy öregjeként tiszteljék, szent és sérthetetlen bálványként hódoljanak előtte. Az átmeneti kor hozta magával mindezt, Bajza pedig a sok sérelmet esetleges hibái ellenére sem érdemlette meg.

Bajzáról és kritikai munkásságáról csak annyiban szözlöttünk, amennyiben a RPDl vonatkozásában szükségesnek látszott. Személyét akartuk reflektorfénybe állítani a RPDl elfeledett közleményei segítségével. A kortársak, az ifjak szemén keresztül mutattuk be a kor nyomása alatt hirtelen megöregedő író, aki nem lelta helyét az új világban, és most új csapáson kísérelt

meg haladni. Az irodalom területén megkezdett és nagy eredményeket elért munkáját folytatta, amikor a történelmi tudományok felé fordult.

A RPDl és a Honderű. A RPDl harmadik nagy ellenfele az 1843-ban megindult szépirodalmi folyóirat, a Honderű, a „szalonkörök” vagy „pamlagkörök” orgánuma. A lap megindulásától kezdve szinte állandóan polémiában álltak egymással. A RPDl csipkelődő, gunyoros, már-már lekezelő hangon oktatta a „Honderű kis szerkesztőjét”, Petrichevich Horváth Lázárt, aki a Regélő „öregségét”, nyersbe átcsapó, pórias hangját kifogásolta.

A vitában a Honderűnek szekundált - mint arról már szó esett - a másik nagy ellenfél, a Világ, amely az új lapot, mint az RPDl riválisát, már megjelenésekor örömmel üdvözölte, majd váltig dicsérgette. A Világ pártfogása a háborúskodást csak szította, egyre inkább politikai, irodalom-politikai síkra terelve az ellentéteket. 1844-ben, amikor Erdélyi ismét átvette a lap szerkesztését, már elültek a nagy viharok, a szerkesztő tréfálkozva felelt a támadásokra, és csak akkor használt erélyesebb hangot, ha a Honderű politikai síkra kalandozott, mint pl. amikor a 25 botütés népnevelő hatását, eredményességét dicsérte.

Vitatkozásaik mögött a két lap programjából, célkitűzéséből, hangneméből, a szerkesztők és munkatársak, sőt közönségük világnézetéből következő elvi, irodalompolitikai ellentétek húzódtak meg. A személyeskedések eredményeként a két folyóirat polemizálása feleseléssé, nyelvöltögetéssé fajult; feleslegesnek tartjuk a valójában semmitmondó, egymás gyengeségeit csúfoló, szurkáló válaszokra és ellenválaszokra a kitérést, amelyeknek mögöttes motívumai amúgy is közismertek.

*

A kor lapjaival folytatott viták közül a RPDl-nak az Athenaeummal vívott polémiája volt a legindulatosabb, s a legtöbb személyes motívum is e mögött húzódott meg. Vahot Imre volt a leghevesebb, aki - mint Bajza hajdani csatlósa - nemcsak bizonyítani akarta egykori mesterétől való függetlenségét, hanem élvezte is a polémiát, amely éltető eleme volt. Gúnyos volt és kíméletlen, szívesen osztott sebeket, de azt se bánta, ha őt találják. Vahot Erdélyi távozása után Garayt tüzelte a harcra, aki saját maga sokkal szelídebb és tekintélytisztelőbb volt, semhogy belebocsátkozzék ebbe a sok kellemetlenséget okozó polémiába. Vahot szabad kezet kapott, amikor Garay ráeresztette ellenfeleire közismerten pasquilláns és fenegyerek segédjét. Vahot Imre nem volt önálló elme, de annál jobb újságíró. Hálátlan volt és állhatatlan. Nem az elvekre tekintett, elsősorban a személyes motívumok vezették. Kitűnően értett ahhoz, hogy önmagát reklámozza, s hogy meglássa, felismerje a „korszerűt”, a divatot, amiből majd hasznot szedhet. Vahot éppen ezeknek a tulajdonságainak köszönhette, hogy később megszerezte segédjének Petőfit, és a Pesti Divatlapot igen nagy példányszámú, népszerű lappá tette: felismerte közönsége igényeit és kiszolgálta. Tudta: kinek mit kell adni.

Vahot ekkor a magyar irodalomban még szokatlan, sőt ismeretlen újságírói magatartást képviselt, a századvég kapitalizálódó újságírása inkább magáénak vallhatta volna, mint a negyvenes évek elejének patriarkálisabb sajtója. Pedig a Vahot-féle újságírás volt a jövő, mint ahogy a polémiák, a személyi, sőt anyagi harcok is az újfajta „journalistica” megnyilvánulásai voltak. A viták elősegítették a forrongásban lévő nézetek tisztázódását, a frontok kialakulását, az elvek határozottabb kimondását és megfogalmazását: egy szóval az érdekes, pezsgő, eleven szellemi és irodalmi élet légkörének megteremtését.

Ezeknek a vitáknak hamarosan megmutatkozott az eredménye: határozottan kijelölték a RPDl helyét az irodalmi életben. Tudatosították a lap irányát, a szerkesztők ellenszenveit, vonzódását, felsorakoztatták híveiket és ellenségeiket. A viták folyamán elhangzott jó- vagy rosszindulatú megjegyzések nyomán pl. az is nyilvánvalóvá vált, hogy - legalábbis az első időben -

milyen szíves jó viszony van a RPDl és a Pesti Hírlap között, de a két lap közötti párhuzamokra, a célkitűzések azonosságára is felhívták a figyelmet. A Pesti Hírlap jóindulatú hangja, amellyel már üdvözölte „ifjabb pályatársát”, a közönségben is tudatosította a törekvések azonosságát.

A polémiáknak tehát kétségkívül volt hasznuk, még több lett volna azonban, ha igazi jelentőségükben kibontakozhattak volna. Ennek akadályát állta azonban az irodalmi élet fejletlensége, az igazi polgári hagyományok hiánya és a kispolgári ízlésnormák terjedése. Ilyen körülmények között a viták sok nehézséggel jártak, sok személyi torzsalkodásnak lettek okozói. A vitatkozók félreértették szerepüket, elvek helyett személyek ellenében harcoltak, s azt hitték, hogy a hangerő nagysága billenti javukra Justitia mérlegét. S ahogy az írók, a közönség sem látta világosan a mögöttes motívumokat és a személyes ellentéteket tartották a vitákat kiprovokáló okoknak. „Kenyéririgységet” sejtettek a szócsaták mögött. Ezzel vádolja Garay Bajzát, hogy azután Bajza meg Garayról állapítsa meg, hogy „szenvedélye és professiója” a polémia. Annyi igaz, hogy Garay éppúgy, mint Vahot - s elsősorban ő - azt hitte, hogy a polémiák az előfizetők táborát növelik. De hasonlóan vélekedett Bajza, ha másként is képzelte a vitákat, mint erre az Athenaeum végszavában utal.

Íróink, akik a korábbi patriarkálisabb formákat vagy kispolgári magatartásnormákat nem tudták levetni, maguk sem ítélték jól meg a polémiák igazi súlyát és jelentőségét. Ott voltak a legszenvedélyesebbek, ahol kevésbé nagy kérdésekről volt szó. Így a viták sok torzsalkodást okoztak, a hang eldurvulásához, a kapcsolatok megromlásához vezettek. Bajza elkedvetlenedett, Garay megkeseredett és visszavonult, Vahot mérhetetlenül önhitté vált és - ami a legnagyobb baj volt, a közönség is megneheztelt. Megunta a polémiának álcázott veszekedéseket, s mire irodalmi, műfaji, esztétikai elvek csaptak volna össze, elfogyott az érdeklődő, az előfizető. Író és közönség azonosította az irodalmi bírálatot a személyeskedéssel, s ennek eredményekért - ez is a feudális irodalmi élet maradványa - találta magát a mindenkori irodalmi kritikus ellenszenvvel és értetlenséggel szemben (l. Kölcsey-Berzsenyi stb. ellentét). Bekövetkezett tehát a polémiáktól való teljes elfordulás pl. a Magyar Életképek megindulásánál. Frankenburg látta, hogy mit eredményezett a vitatkozás, ezért ő a legteljesebb egyetértés, valamiféle irodalmi koalíció jegyében szerkesztette lapját.

Hasonlóképpen Petrichevich Horváth Lázár, a Honderú ura sem volt híve a polémiának; úgy vélte, hogy a szerkesztők csak előfizetőik számát kívánják szaporítani: „Mi szerzett a Hírnöknek annyi előfizetőt? A néhai Csató Pál keserűn megkezdett harcai. Mivel szerzett magának - in illo tempore - hírt, nevet és respectust az elhunyt kritikai lapok szerkesztője? Bérkocsisi finomságával és (ház)mesteri összeröffenéseivel. Mivel gondolta újra felemelni Verőczey a szegény Athenaeumot? Felelet: lap-szemléjével à la kritikai lapok. És végre hogyan igyekszik magát a Honderúval szemben fenntartani a Regélő? Felelet: Bajza-ellenes csipetekkel, Vachott-féle antiathenaeismussal, és újabb időkben a Honderú ellen szegzett frankenburgiális vitákkal et caetera greca.”

A RPDl és az Athenaeum közötti polemikiáknak, általában a hasonló személyeskedő vitáknak még egy kortárs volt ellensége: Erdélyi János. Az okozott kárt világosan látta, de egyénisége, ízlése és irodalmi elképzelése sem vágott egybe a modern, a polgári - ill. ennek hazai vetülete, tehát provinciális, sokszor torz - újságírói eszménnyel. A személyeskedő, nem elvekért vívott irodalmi veszekedéseket, szópárbajokat az irodalmi szegénység jelének tartotta és a lehetőségig igyekezett magát távol tartani ezektől. Véleményét így foglalja össze epigrammájában:

Szó uraihoz.

Min veszekedtek? - mond Hamlet: szón, szón, de igen! szón.

Mennyi szegénység egy irodalom mezején!

A magyar irodalom egységét és fejlődését féltette tőlük. Az irodalom terjedése, nemzetivé és népivé válása sokkal nagyobb feladat - mondotta -, ezért nem engedhetők meg a céltalan, a feleket feleslegesen szembeállító, az ügynek ártó polémiák. „Bíráló nem tartozik azon lágy szívű jámborok köze, kik »egy pásztor, egy akol« boldogító eszméjéről álmodoznak vagy azon báránybőrbe bújó alakosok köze, kik örökké pártatlanságot prédikálnak mint farkas a juh-akolban, hogy legdühösebb pártoskodásaikat elfedjék. Valamint politikában, úgy irodalomban is pártok nélkül haladás, kifejlés nem képzelhető, erről meg vagyunk győződve; de arról is nem kevésbé, hogy mind politikában, mind irodalomban ismét oly kérdések is vannak, melyekben minden pártérdek elnémul, el kell némulnia és egy szív és egy akarat szentesíti a különböző véleményeket.”

Az Athenaeum és a RPDl ellentétével foglalkoztunk a leg részletesebben. Felmerülhet a kérdés: mi indokolja ezt? Mi húzódott meg mögöttük? Mert a RPDl-ban fellépő fiatalok és a triász irodalmi pozícióit és esztétikai elveit képviselő és védelmező Bajza közötti viták vagy torzszalkodások csak felszíni tünetei voltak a jelenségeknek, amely - bár a nemzedéki ellentétek is szerepet játszottak - valójában több volt nemzedéki harcnál. A RPDl ifjai, élükön Vahottal és Bérczyvel, a napi érdekeket szem előtt tartó, a sikerre és hatásra figyelő újságírás hívei és művelői Bajzában, ill. az Athenaeumban mindennek kerékkötőjét látták. No meg 1843-ban Bajza már nem volt az a hatalom, mint korábban, így a maguk nyers és meggondolatlan, sőt igazságtalan elfogultságában személyes motívumokat is belekevertek az ügybe! Vahot meg ezt hálátlansággal is tetézte, hisz az Athenaeum hasábjain Bajza segítségével jutott először a nyilvánosság elé de éppen Vahottól várhatott volna Bajza hálát?

A polémiáknak ezek a fejezetei voltak a lehangosabbak, mégsem ezek voltak a lényegesek. A valóságos ellentétek Bajzának Henszlmann-nal folytatott vitáiban jelentkeztek. Itt irodalmi és esztétikai elvek csaptak össze elvek ellenében. Ugyanúgy elvi kérdések húzódtak meg a Bajza és Erdélyi közötti nézeteltérések mögött, még ha ezek mindössze egy-egy megjegyzés formájában jöttek is elő. Épp a lehangosabbak - Vahot és Bérczy - nem képviseltek határozott esztétikai irányt, de lázadtak a korábbi tekintély, a hatalom ellen, ami szemükben az elavultat testesítette meg.

Erdélyi és Henszlmann viszont jelezték az ízlés- és korszakváltást, amely végül is Bajza korai visszavonulásához vezetett. Az „írói respublica” bajnoka esztétikai elveiben Winckelmann, Lessing és Tieck nyomdokain haladt, irodalmi pályáját Kisfaludy Károly oldalán kezdte, s a harmincas években már az irodalmi élet vezéralakja. Ízlését, elveit a kor azonban lassan háttérbe szorította, az új elvek megfogalmazása, az új ízlést követő írók eligazítása már másra várt. Bajzával szemben a „korszerűt”, az újat Henszlmann és Erdélyi képviselte. Ezért voltak valójában jelentősebbek az ő vitáik, mint azok, amelyeket Vahot irányításával vívtak a legifjabbak, még ha akkor nagyobb visszhangot is vertek.

A RPDl polémiái azonban valójában csak előcsatározások voltak, azoknak a nagy irodalmi harcoknak előfutárai, amelyek Petőfi jelentkezése, majd a Tízek megalakulása után kezdődtek. Sok a párhuzam az Athenaeum és a RPDl, ill. a Szépirodalmi Szemle és az Életképek, ill. a Pesti Divatlap közötti háborúskodásban. 1843-ban Bajza szorult ki a napi irodalmi életből, 1847 után valami hasonló történt Erdélyi Jánossal. És az utóbbinál sem a személyi motívumok voltak a döntők. Bajzát ugyanúgy, mint Erdélyit az átmeneti kor gyorsan változó ízlése, a „korszellem”, a „genius seculi” késztette arra, hogy a szerkesztésről lemondva a világtörténeti stúdiumokhoz, illetőleg a színházhoz forduljon.

Összefoglalás

Az 1840-es évek egyik jelentős orgánuma, a Regélő c. pesti divatlap - ahogy a hivatalos iratok emlegették - a XIX. századi magyar irodalom térképének fehér foltját alkotta, noha jó ideje tisztában vagyunk azzal, hogy helyes képet egy kor szellemi mozgásirányáról, fejlődésvonalaival aligha rajzolhatunk sajtójának beható ismerete nélkül. Különösen vonatkozik ez a RPDl-ra, amely helyzeténél és műfajánál fogva is szélesebb körű, az irodalmi életen túlmutató tanulságokkal szolgál.

A RPDl ritkán emlegetett folyóirat, mint ahogy általában ritkán esik szó a reformkor divatlapjairól. Ezért volt szükséges a lap alaposabb vizsgálata, s ezért kellett megjelenési körülményeinek, célkitűzéseinek, külsejének ismertetése mellett tartalmáról is szólnunk. Tíz egymás után következő számot mutattunk be - pars pro toto - az egyes rovatokon belül a cikkeket is részletezve, hogy az olvasó képet alkothasson a lap egészéről. Ugyanezt a célt szolgálja a Függelék dokumentum anyaga, valamint a képmellékletek nagy száma. Csak a lapnak és körülményeinek ismertetése után kerülhetett sor fejlődéstörténeti helyének kijelölésre, valamint az irodalmi, társadalmi és művelődéstörténeti folyamatok összefüggéseinek megvilágítására. A divatlap szinte kínálja ezt a lehetőséget, mert nem csak az irodalmi életből ad híreket, a közönség ízléséről és szellemi színvonaláról tájékoztat, hanem bemutatja azokat a műveket is, amelyek a „modern” magyar irodalmat reprezentálták a kortársak, így pl. az irodalomhoz ekkor érkező Petrovics Sándor vagy a szalontai másodjegyző számára, akik mindketten a RPDl rendszeres olvasói voltak.

A folyóirat két és fél évfolyamának nagy eredménye, hogy hozzájárult a divatlap-műfaj tisztázódásához. A szerkesztők Mátray elavult és provinciális Regélőjéből új típusú, a kor színvonalára törekvő lapot formáltak, amely alapja és mintája lett a szépirodalmi folyóirat funkcióit betöltő Pesti Divatlapnak, ill. a Magyar Életképeknek és a Honderűnek. Mert a RPDl tanulságait használták fel az említett lapok, meghonosítva azokat a rovatokat, amelyek itt kiállták az idő és a közönség próbáját.

Mátray Gábor lapját „szépművészeti folyóírásként” hirdette, a „divatlap” csak később terjedt el. Amilyen semmitmondó volt az elnevezés, amelyet a lap divatképeinek, tehát külsőséges ismérvek köszönhetett, olyan volt tartalma is. Különösen akkor ütközik ki ez a felemáság, amikor jellemzőit próbáljuk összeszedni. Negatívumokba ütközünk - Mátrayhoz hasonlóan -, aki csak annyit mondott, hogy a Regélő-Honművész nem lesz tudományos és politikai lap, célja a mulattatás és hasznos időtöltés. De ez még nem definíció. Az elhatárolást folytathatjuk: a divatlap nem szemle és nem családi lap, nem néplap és nem szépirodalmi folyóirat, nem magazin és nem napilap, de mindegyikből hoz valamit. A divatlap tehát az a kulturális sajtóorgánus, amely a kor- és közönségigényt szolgálta ki, s amely minden egyes rovatával egy-egy önálló lapot pótol. A divatlap azt igazolja, hogy a hazai sajtó sem iktathatta ki a fejlődés egyes fázisait, mert ha töredékesen és megkésetten is, mégis megjelentek nálunk azok a laptípusok, amelyek szükséges velejárói egy átalakuló, a polgári felé haladó társadalmi és irodalmi életnek.

Tizenegy évre volt szükség ahhoz, hogy a divatlap hazai formája végleg kialakulhasson. Az egyes állomásokat - a szerkesztő változásoktól függetlenül - az elavult rovatok megszűnése és a „korszerűek” feltűnése jelezte. 1844-re az Erdélyi-féle RPDl szinte végleges, mintául szolgáló formát öltött, egyneművé vált: a színen megjelent az irodalmi profilú divatlap, amely már városi közönségre tekintett. De ez a megújódott, szinte szépirodalmi folyóirat sem rekesztette ki a társadalmi és politikai kérdéseket, amennyiben azok a „napi érdeknek” meg-

feleltek. A divatlap külsőségeit azonban ekkor is meg kellett tartania, hogy el ne veszítse a megszokotthoz ragaszkodó közönséget.

Hosszú ideig tartott a divatlap idomulása a hazai viszonyokhoz, ami ismét a megkésett fejlődésnek, a magyar társadalmi fejlődés sajátosságának következménye. A szerkesztőknek igen különböző rétegeket magában foglaló előfizetői táborral kellett számolniuk. Nagy volt a műveltségbeli és világnézeti különbség közöttük éppúgy, mint ahogy mély szakadék választotta el a műveltek vékony rétegét és a tömegeket. Fájdalmasan hiányoztak a középrétegek. Szélesebb körben pedig nem élt az olvasás igénye, - a népi tömegek megrekedtek a kalendáriumnál és a ponyvánál. Elegendő bizonyíték, ha összevetjük a rendszeres olvasáshoz elérkezett népi tömegek korabeli laptípusa, a magazinok németországi és hazai előfizetőinek számát. Míg az 1830-as években odaát ötvenezren járatták a Pfennigmagazint, addig Vajda Péter Garasos Tára ötszáz előfizetőn tengődött. A vállalkozáson a német szerkesztők meggazdagodtak, a mieink tönkrementek. A párhuzamot tovább is folytathatnánk, de csak egyet említünk. A németeknél a tudományos lapokkal együtt, egy időben számos szépirodalmi folyóirat jelent meg, nálunk a Tudományos Gyűjtemény és az Athenaeum mellett már nem élhetett meg egy kifejezetten szépirodalmi lap. Hiányzott a közönség, amely magyar nyelvű irodalmi lapot igényelt volna és biztosíthatta volna fennmaradását. Magyarországon ez időben olyan orgánusra volt szükség, amely ezt a kettős közönségigényt több-kevesebb sikerrel kiszolgálhatta. Ez lett a divatlap.

Itt különös ellentmondás jelentkezik. A divatlap - külföldi mintáihoz hasonlóan - elvben városi olvasóknak készült. Nálunk mégis a divatlap terjedt el, annak ellenére, hogy nagyobb számú magyar nyelvű városi lakosság nem volt. 1843-tól kezdve pedig egyszerre három is megjelent. Az ellentmondás a hazai viszonyok ismeretében azonban feloldható: a RPDl előfizetőinek nagy része pl. vidéken élt. A „középrendű nemességből” kerültek ki olvasói, akár gazdálkodtak, akár értelmiségi foglalkozást űztek. Támogatták a lapot a városi honoráciorok és a magyar iparosok is. Mintha ebben nem annyira a foglalkozás, mint inkább a rendi hovatartozás játszott volna szerepet. Az előfizetők zömmel vidéken éltek, mégis a városba vándoroltak. A birtokosi életformát éltek, de a polgári után sóvárogtak, ízlésükben, eszményeikben a polgári normákat igyekeztek követni. Az átvétel során azonban az utánzott normák idegen közegbe kerülve gyakran sajnálatos módon átalakultak, furcsa szemléleti és magatartásbeli torzulásokat hozva létre. A szerkesztőknek olyan közönséggel kellett számolniuk, amely valójában vidéki, nemesi, ugyanakkor pszeudopolgári, sokszor provinciális volt. A polgárrá válás kritériumait ez a közönség ugyanis nem életforma, gondolkodásmód és ízlés szerint ítélte meg, hanem külsőséges jegyek alapján. Nagy részük megelégedett a látszattal, nem figyelt a tartalomra.

A lap szerkesztői igen nehéz körülmények között dolgoztak, mert felemás közönségigényeket kellett összehangolniuk. Igyekezettük, hogy célkitűzéseiket maradéktalanul megvalósíthassák, felhőtlen optimizmusuk táplálta, amelyet még a felvilágosodástól örökölték, de erőt adott a zsurnalizmusba, az írott szó hatalmába vetett hitük is. Bízott abban, hogy a „korszellem”, a RPDl, elsősorban pedig a Pesti Hírlap agitációja jó irányba tereli az olvasókat, bár a felszínesség, a külsőségesség veszélyeit mindketten - különösen Erdélyi - hamar felismerték. Az agitációt, az átformálást igen fontos és sürgető feladatnak tartották. A „polgári rend” kialakulásához igen nagy reményeket fűztek, az ország fejlődésének létfeltételét látták ebben; társadalmi bázisát, a potenciális polgárságot „a középrendű nemesség soraiban” - mint a Pesti Hírlap írta - valamint a magyar iparosokban és a honoráciorokban látták.

A szerkesztők a társadalmi realitásokkal azonban nem számoltak, illúzió volt „a magyar polgári renddel” kapcsolatos elképzelésük. A vállalt feladat nagysága, lobogó lelkesedésük elvakította őket. Mert a magyar viszonyok ismeretében, hogyan is hihették volna, hogy a politikai átala-

kulást megkerülve, pusztán a nevelés útján, az irodalom eszközeivel létrejöhet a társadalom reformja. De megalapozatlan volt az a remény is, amelyet az iparosság szerepéhez fűztek. A rendi világ céhrendszerében az iparosok elfeudalizálódtak, s legfeljebb egy bizonytalan, felfelé tekintető, a nemesi világot utánzó kispolgársággá válhattak volna csak, amely képtelen lett volna önmagában megállni. Ezek az ellentmondások és illúziók jelentkeztek a lap kettősségében, amelyek a szerkesztők igyekezete és a közönség igénye közti ellentétekhez és a lap színvonalának ingadozásához vezettek.

A közönség és a lap közötti kapcsolat új vonatkozásai is mutatkoztak. Amint irodalmibb profilt kapott a RPDl, láthatóvá lett az újfajta kapcsolat az irodalom, az író és a közönség között, amely szükségszerű velejárója volt a sajtó kapitalizálódásának. A közönség irodalomformáló tényezővé vált attól kezdve, hogy a lapot ő tartotta el. Mert a szerkesztőnek, a kiadónak, ha megélhetését biztosítani akarta, alkalmazkodnia kellett előfizetői igényéhez. A RPDl újabb tanulsága, hogy az üzleti szempontoknak éppen úgy áldozatul eshetnek a nemes célkitűzések, mint az írók, ha kiszolgáltatódnak az anyagi érdekeknek.

A lap két és fél éves fennállása alatt észrevehető volt a közönség formáló szerepe, az előfizetőkhez való alkalmazkodás, amelyre akkor is rákényszerültek a szerkesztők, ha az meggyőződésük feladásával járt. A közönség kívánsága előtti meghátrálás jelentkezett az elméleti kérdésektől való tartózkodásban, a személyeskedő viták eluralkodásában éppúgy, mint a az irodalmiasodásban vagy a nemzeti sajátosságok erőteljesebb hangsúlyozásában. A szerkesztőnek követnie kellett a divatot. A közönség nem olvasta az elméleti cikkeket, de tapsolt a vahoti humornak, a „frankenburgialis vitzeknek”, elhallgattak az igényesebb írók, jöttek a „könnyű fegyverzetűek”, Vahot és Frankenburg. És mert jobban tetszettek azok a polémiák, amelyeknek bajnokai nem érveik igazságában bíztak, hanem a hangerőben, Bérczy tehát megemelte hangját és durván személyeskedett, a kispolgári-provinciális ízlést kiszolgálva. Amikor pedig a nemzetiség divata hódított, megjelent vahotfalvai Vahot Imre vitézkötéses magyarkodásával. „Kutyabőrös nemes társaira” sandítva bújtatta segédszerkesztőjét magyar gúnyába. A divatlapok mutatják, hogy a közönség és a kor parancsa milyen erős volt. Az elkövetkező években Vahot Imre, a „felszínesség apostola” lett a lehangosabb és a legnépszerűbb, s ha az előfizetők számát vesszük mércének, a legjobb divatlapszerkesztő.

A RPDl két és fél esztendeje a szerkesztő és a közönség csendes, de ádáz harcának története, valamint egy nemes kísérlet kudarca volt: az illúziók és a társadalmi realitások összeütközése. Kudarcc volt maga az a tény, hogy Erdélyi és Garay kénytelen volt - lépésről lépésre - feladni elképzeléseit, hogy a teret Vahot Imrének adja át.

A lap szellemi irányítói, Erdélyi, Henszlmann és Garay, eredeti célkitűzéseiknek megfelelően igényesebb, polgárosultabb közönséggel számoltak. Ennek az olvasótábornak akartak szórakoztató, amellettl ízlés- és tudatformáló lapot adni. Tévedtek, mert a RPDl közönsége nem hozzájuk igazodott. Kísérletük, hogy egy fejlettebb ízlésű, korszerű, a kortársi Európa felé közeledő lap köré közönséget teremtsenek, nem sikerült. Nem is sikerülhetett. Nem számoltak azzal a ténnyel, hogy a magyar társadalomnak azok a rétegei, amelyek lassan megindultak a polgárosodás felé - tömegekben, provenienciájuktól függetlenül - még csak a provinciális, kispolgári ízlésig és világképig jutottak el. Hiába adtak ezek a rétegek számos kiváló egyedet a magyar művelődésnek és politikának, tömegekben nem voltak alkalmasak arra, hogy egy igényes folyóirat fennmaradását biztosítsák. Amire itt utaltunk, ekkor nem manifesztálódott olyan nyíltan, mint a szabadságharc bukása utáni években, a „kelmeiség” virágzása idején, bár jelei mutatkoztak a Magyar Szépirodalmi Szemle körüli harcokban vagy Petőfi követválasztási kudarcában. A kor jelentős egyéniségei, néhány nagy alkotó, egy-egy reprezentatív vállalkozás önmagában nem volt elegendő, hogy a magyar életet kiemelje provincializmusából.

Mindezeknek előrebocsátása szükséges volt, hogy a hazai viszonyokat tekintetbe véve foglalhassuk össze a RPDl-ről mondott véleményünket, elismerve érdemeit, nem takargatva hibáit. A RPDl új típusú, korszerű, körültekintéssel, koncepciózusan szerkesztett folyóirat volt, határozott elvek és eszmék irányították, mint azt a lap első évfolyamának jó része, valamint az 1844-es esztendő első negyede igazolja. A közönség nyomásának azonban a RPDl sem állhatott ellent, amely a kezdeti elvek feladásához, az elszürküléshez vezetett. 1843-ra elvesztette határozott profilját, jellegtelenné lett, ötletszerűség érvényesült szerkesztésében. 1844-ben kezdődött egy új, igen fontos korszak a lap életében, ekkor hirdette meg Erdélyi határozottabban a népi-nemzeti költészet gondolatát, az irányt azonban külföldi utazása következtében nem tudta elképzeléseinek megfelelően kifuttatni, az örökség pedig Vahot kezében egy-két év alatt külsőséggé, „bundagalléros” magyarkodássá változott.

A RPDl a színvonal-hullámzással együtt sokat tett a közönség nevelése, az új irodalom népszerűsítése és az elvek tisztázása terén. Annak ellenére, hogy nemes célkitűzéseit csak részben valósíthatta meg, egyik jelentős állomása lett az útnak, amely Petőfi első korszakához, népiességéhez vezetett. Ez a két és fél esztendő biztosította az organikus fejlődést, az átmenetet a korábbi konzervatív vagy a külföldi lapokat szolgáló folyóiratok és a hazai igényeknek megfelelő divatlapok között, amelyek a RPDl nyomaiba léptek, és annak tapasztalatait használták fel. Az átmeneti kor nem kedvezett az egyenletes fejlődésnek. A szerkesztőknek az úttörők sorsa jutott. Fáradozásuk gyümölcsét Vahot Imre szedte le. Pesti Divatlapja háttérbe szorította, beárnyékolta a becsületes RPDl-ot, amely sok újat adott, sok kitűnő írást közölt, de a kor felületességével, a fejlődés gyorsaságával, a „szaggatott” kor ellentmondásaival megbirkózni már nem tudott.

-&-